

SMURTO IR PATYČIŲ PREVENCIJA IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGOJE

Vilnius, 2022

Leidinių parengė:

dr. Ilona Jonutytė

dr. Regina Saveljeva

dr. Rasa Skališienė

Vaida Stupurienė

Dalia Žičkienė

Recenzavo:

Renata Mazūrienė

prof. dr. Odeta Merfeldaitė

Metodinės rekomendacijos išleistos ir parengta įgyvendinant projektą „Pedagogų ir švietimo pagalbos specialistų kvalifikacijos tobulinimas“ (Nr. 09.2.2-ESFA-V-707-02-000). Projektą finansuoja Europos socialinis fondas.

Šį leidinį draudžiama mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

© Nacionalinė švietimo agentūra, 2022

TURINYS

ĮVADAS.....	4
I DALIS. SMURTAS IR PATYČIOS.....	5
1.1. Smurto ikimokykliniame/priešmokykliniame amžiuje raiška: priežastys, formos, pasekmės.....	6
1.2. Patyčios ikimokykliniame/priešmokykliniame amžiuje kaip smurto forma: priežastys, formos, vaidmenys, pasekmės.....	35
II DALIS. INTERVENCIJA IR PAGALBA.....	57
III. DALIS. PREVENCIJA. SOCIALINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMO GALIMYBĖS.....	92
LITERATŪRA.....	165
PRIEDAI.....	169

ĮVADAS

Šios metodinės rekomendacijos apie smurto ir patyčių prevenciją ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. Tikimės, kad ji taps naudingos ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigų mokytojams, švietimo pagalbos specialistams tiek vykdant smurto ir patyčių prevenciją, tiek reaguojant į netinkamus vaiko elgesio atvejus.

Metodinė medžiaga sudaryta iš trijų skyrių. Pirmajame skyriuje pateikiama smurto ir patyčių ikimokyklinio/priešmokyklinio ugdymo įstaigoje samprata. Čia pristatomos smurto ir patyčių raiška: priežastys, formos, pasekmės. Antrasis skyrius skirtas smurto ir patyčių intervencijai ugdymo įstaigoje bei pagalbos teikimui. Čia pristatomi tiek mokytojo, tiek mokyklos administracijos veiksmai identifikavus smurto ir patyčių atvejus. Taip pat pateikiama informacija, kaip atpažinti rizikos veiksnius, tinkamai reaguoti bei teikti pagalbą.

Trečiajame skyriuje pateikiami prevencinių užsiėmimų, socialinių emocinių kompetencijų ugdymo pavyzdžiai. Per užduotis pateikiama informacija kaip ugdyti vaiko vertybines nuostatas, pozityvų ir konstruktyvų mąstymą, atsakingą pasirinkimų priėmimą, socialines ir emocines kompetencijas. Prie kiekvienos užduoties nurodomi užsiėmimo siekiai ir ugdomos kompetencijos, pristatomi aktyvūs ir įtraukūs darbo metodai. Šiame skyriuje rasite rekomenduojamos literatūros ir naudingų nuorodų sąrašą.

I dalis.
SMURTAS IR PATYČIOS

1.3. Smurto ikimokykliniame/priešmokykliniame amžiuje raiška: priežastys, formos, pasekmės

SMURTO SAMPRATA

Smurtas – tai žmogaus fizinės, emocinės kančios, tai žmogaus sužalojimas panaudojant jėgą. Smurtas plačiąją prasme reiškia fizinę, psichologinę, seksualinę žmogaus prievartą, nepriežiūrą. Smurtas artimoje aplinkoje apibūdinamas kaip veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, turtinę ir (ar) neturtinę žalą (*Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo nr. XI – 1425 pakeitimo įstatymas, 2021*). Smurtas, kaip teigia mokslininkės (Kairienė, Ščerbakova, 2008) – tai sąmoningas veiksmas, kuriuo naudojant savo galią siekiama pakenkti, įskaudinti ar sužaloti kitą žmogų. Smurtas – tai kito žmogaus emocinės, psichologinės ir fizinės erdvės pažeidimas.

Smurtas prieš vaiką, tai veikimas ar neveikimas, kaip vaikui daromas tiesioginis ir netiesioginis poveikis (fizinis, psichologinis, seksualinis), kuris žaloja vaiką, trikdo jo sveikatą, įprastą raidą, sukelia skausmą ar pavojų gyvybei, ar net atima gyvybę. Smurtu prieš vaiką taip pat yra vaiko apleistumas, nepriežiūra, kurios pasekoje vaikui nesudaromos sąlygos visavertiškai vystytis. Ne visi veiksmai, kuriais sukeliamas vaikui fizinis ar emocinis skausmas, yra laikomas smurtu. Jei panaudojama fizinė ar kitokio pobūdžio jėga siekiant išvengti pavojaus vaiko saugumui, sveikatai ar gyvybei, tai nelaikoma smurtu, jei to nebuvo galima pasiekti kitomis priemonėmis (Smurto prieš vaikus diagnostikos metodinės rekomendacijos, sud. R.Adlienė, A.Balčiūnienė, A.M. Dovydaitytė ir kt., 2018). Kiti autoriai (Karmaza, N. Grikutytė, E. Karmazė, 2007) pažymi, jog smurtas – tai visos žalingo elgesio su vaikais formos, t.y. fizinės, emocinės, seksualinės prievartos, apleidimo ar aplaidžios priežiūros, komercinio ar kitokio pobūdžio išnaudojimo naudojantis atsakomybe už vaiką, jo pasitikėjimu ar valdžia jo atžvilgiu formos, keliančios faktinę ar potencialią žalą vaiko sveikatai, išlikimui, raidai ar orumui. Pasaulinė sveikatos organizacija siūlo smurtą apibrėžia kaip prievartą (smurtą) prieš vaikus ir nepriežiūrą – visos fizinio ir (arba) emocinio blogo elgimosi, seksualinės prievartos, apleidimo ar aplaidžios priežiūros, komercinio ar kitokio pobūdžio išnaudojimo naudojantis atsakomybe už vaiką, jo

pasitikėjimu ar valdžia jo atžvilgiu formos, keliančios faktinę ar potencialią žalą vaiko sveikatai, išlikimui, raidai ar orumui (Karmaza, 2007)

Smurtas yra visada žalojantis vaiką elgesys, susijęs su tėvų/globėjų ir vaiko tarpusavio santykių aspektais – nuolatinė emocinė prievarta ir nepriežiūra, vienkartinis ar pasikartojantis įvykis, fizinė prievarta, seksualinis išnaudojimas, traumuojančių įvykių patirtis (smurtas namuose, tėvų mėginimas žudyti).

SMURTO PRIEŠ VAIKĄ FORMOS

Fizinis smurtas	Emocinis (Psichologinis smurtas)	Seksualinis smurtas	Nepriežiūra (apleistumas)
Fizinis smurtas gali būti vienkartinis epizodas arba pasikartojantys veiksmai – mušimas, stumdymas, spardymas, deginimas, kandžiojimas, smauginimas, bet koks skausmo sukėlimas (žnaibymas, badymas ir pan.).	<i>Psichologinis smurtas</i> – tyčinis sistemingas vaiko teisės į identišumą pažeidinėjimas, vaiko žeminimas, patyčios, gąsdinimas, būtinos vaiko normaliai raidai veiklos trikdimas, asocialaus elgesio skatinimas ar kitokia nefizinio kontakto elgsena (veiksmai ar neveikimas), dėl kurios vaikas mirė, buvo sutrikdyta jo sveikata ar normali	Seksualinis smurtas prieš vaikus – vaiko raidos požiūriu priklausomų vaikų įtraukimas į seksualinę veiklą, kuriai jie nesubrendę, kurią nevisiškai suvokia, į kurią nesugeba tinkamai reaguoti, kuri pažeidžia socialinius tabu ir kuria tvirkintojas siekia patenkinti savo seksualinius	Nepriežiūra yra nuolatinis nesugebėjimas: pasirūpinti esminiais vaiko poreikiais - fiziniais (maistas, namai, drabužiai, higiena, medicinos priežiūra) ir emociniais/psichologiniais (palaikymas, pagalba, mokykla, bendravimas, socializacija ir kt.), bei prižiūrėti vaiką pagal jo amžių ir apsaugoti nuo galimos žalos.

	<p>raida arba sukeltas pavojus vaiko gyvybei, sveikatai, normaliai raidai ar pažeminta vaiko garbė ir (ar) orumas.</p>	<p>poreikius ir (ar) gauti su šia veikla susijusį pelną.</p>	
<p>FIZINIO SMURTO FORMOS:</p> <p>smūgiai, mušimas, žalojimas ir kitoks poveikis vaiko kūno išoriniam paviršiui ir vidaus organams, naudojant fizinę jėgą, šaltąjį ar šaunamąjį ginklą arba kitus daiktus, skysčius, medžiagas ir kita.).</p> <p>Fizinė trauma gali būti nuo lengvo apdraskymo ir nubrozdinimo iki sulaužytų kaulų, smegenų sutrenkimo, vidinių organų (inkstų, kepenų, blužnies) sužalojimo.</p>	<p>EMOCINIO SMURTO FORMOS:</p> <p>nuvertinimas, menkinimas, žeminimas, šmeižtas, grasinimas, gąsdinimas, atskyrimas, kvailinimas ar kitokie ne fizinio kontakto priešiški elgsenos modeliai, judėjimo laisvę apribojantys veiksmai, sukeltantys ar sudarantys sąlygas sukelti žalą vaiko fizinei, emocinei, psichinei, dvasinei, moralinei ar socialinei sveikatai</p>	<p>SEKSUALINĖS PRIEVARTOS FORMOS:</p> <p>seksualiniai santykiai su prasiskverbimu (analiniai, vaginaliniai, oraliniai);</p> <ul style="list-style-type: none"> • daiktų kišimas į lytinius organus; • vaiko glostymas, lietimasis, bučiavimas, masturbavimas, siekiant seksualiai pasitenkinti; • vertimas vaiką glostyti suaugusįjį, jo lytinius organus ar masturbuoti suaugusįjį; 	<p>NEPREIŽIŪROS (APLEISTUMO) FORMOS</p> <p><i>Fizinė nepriežiūra:</i> netenkinami gyvenamosios vietos vaikui reikalavimai, maisto poreikiai, neturima tinkamų rūbų. Menki higienos įpročiai.</p> <p><i>Medicininė-</i> nesirūpinama vaiko sveikata, nesuteikiama pagalba susirgus, nesirūpinama viršsvoriu, psichologine vaiko sveikata. .</p> <p><i>Pedagoginė</i> – kai vaikui nesudaromos sąlygos tinkama ugdymuisi, nemokomas, neleidžia lankyti ugdymo įstaigos.</p> <p><i>Socialinė</i> – nesudaromos sąlygos pozityviai socializacijai, draudžiama bendrauti su kitais asmenimis, neįgaliajam nepritaikoma</p>

<p>Fizinis smurtas taip pat pasireiškia „ypatingų“ bausmių taikymu – kankinimais, vaiko uždarymu tamsiose patalpose (sandėliuke, rūsyje, dėžėje), darbo ne pagal vaiko jėgas skyrimu.</p>	<p>ir raidai (pagal PSO). Emocinė prievarta gali būti įvairių formų: nuolatinė kritika, šauksmai, patyčios, jausmų nepaisymas, žeminimas ir kita.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • lytinių organų demonstravimas vaikui; • vertimams bučiuoti, čiulpti, kandžioti suaugusiojo lytinius organus ar išangę; • vertimas ar siūlymas vaikui nusirenginėti, masturbotis suaugusiojo akivaizdoje; • vaiko įtraukimas į pornografinę veiklą ar prostituciją; • seksualinio pobūdžio kalbos su vaiku, nepadorių gestų demonstravimas, siekiant seksualinių tikslų. 	<p>aplinka, kad jis galėtų bendrauti. <i>Psichologinė</i> – emocinė – abejingumas vaiko emociniams poreikiams, nebendraujama.</p>
---	---	---	---

Kaip atpažinti, požymiai:	Kaip atpažinti, požymiai:	Kaip atpažinti, požymiai:	Kaip atpažinti, požymiai:
<p>Tai pirmiausia bet koks sunkus ar neįprastas vaiko sužalojimas, kuriam nėra paaiškinimo arba šis paaiškinimas nepagrįstas;</p> <ul style="list-style-type: none"> • nušalimai, bendras kūno sušalimas, kuriam nėra įtikinamo paaiškinimo; • sužalojimai burnoje, kuriems nėra paaiškinimo arba šis paaiškinimas nepagrįstas. • konkretaus daikto žymės ant kūno, pvz.: rankos, virvės, lazdos ar kokio nors kito įrankio formos mėlynės, dantų žymės; 	<ul style="list-style-type: none"> • pakitęs socialinio gyvenimo modelis: sunkiai suranda draugų arba atsiriboja nuo senųjų; • vengia tų veiklų, žaidimų, kuriuose dalyvauja kiti vaikai; • tampa tylesnis, uždaresnis; • sumenkusi savivertė, nepasitikėjimas savimi; • mokymosi problemos; • miego sutrikimai; • gali pasireikšti prieštaraujantis, asocialus elgesys tarp bendraamžių; • stiprus, dažnai apimantis nerimas; • pablogėjusi nuotaika; • amžiaus neatitinkantis elgesys; 	<p>neatitinkančios amžiaus seksualinės žinios;</p> <ul style="list-style-type: none"> • neįprastas domėjimasis seksualinėmis temomis; • piešiniai su seksualinėmis detalėmis, simboliais; • seksualinė veikla žaidimuose; • pasiūlymai kitiems dalyvauti seksualinėje veikloje; • seksualiai agresyvus elgesys; • ypač intensyvi masturbacija, masturbavimasis kitiems stebint; • seksualiai gundantis elgesys; 	<p>Nuolat jaučia alkio jausmą; Netvarkinga išvaizda: nešvarūs rūbai, ausys, riebaluoti plaukai ir kt. Nekeičiamos sauskelnės Netinkamai aprengtas Atsilikusi nuo būdingos tam amžiui fizinės, emocinės, psichologinės raidos. Daug sugedusių dantų Ugdymo įstaigoje neturi reikalingų ugdymo priemonių Būna neišsimiegojęs, dėl to sunkiai sukaupia dėmesį Nuolat serga ir kt. nuolatinis šeimos nariui būtinų fizinių, emocinių ir socialinių poreikių netenkinimas ar tenkinimas iš dalies, sukeliantis žalą ar pavojų jo gyvybei, sveikatai, raidai</p> <p>https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/vaiko-teisiu-apsauga/smurto-prie-vaikus-prevencija#mokytojams</p>

<ul style="list-style-type: none"> • mėlynės arba kraujosruvos, atsiradusios ne dėl medicininės būklės (pvz., kraujo krešėjimo liga), kurioms nėra įtikinamo paaiškinimo; • mėlynių ar kraujosruvų esama daug ir (arba) vienoje kūno vietoje, mėlynės įvairios gijimo stadijos; • mėlynės ant nekaulėtų kūno ar veido vietų, taip pat aplink akis, ausis, sėdmenis; • suaugusiojo įkandimo žymės; • įpjovimai, įdrėskimai ar randai, kuriems nėra įtikinamo paaiškinimo arba dažniausiai drabužiais uždengtose vietose; • nudegimai ar nuplikymai, kai 	<ul style="list-style-type: none"> • enurezė, enkoprezė; • psichologinės raidos atsilikimas; • fizinės raidos atsilikimas (kai psichologinis smurtas yra labai intensyvus); • širdies, pilvo, galvos skausmai ar funkciniai vidaus organų sutrikimai, nesant medicininių priežasčių. <p><i>Tuoj pat po smurto pradžios galintys ūmiai atsirasti požymiai:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • staiga atsiradęs didelis baimingumas, nerimastingumas, su tuo susijęs bendrauti vengiantis elgesys; • miego sutrikimai (nemiga, košmariški sapnai); • potrauminio streso sutrikimo simptomai (pojūtis, kad kartojasi 	<ul style="list-style-type: none"> • savo kūno demonstravimas kitiems; • ypač daug kalba seksualinėmis temomis; • siekia fizinio kontakto su suaugusiaisiais. <p>(Labai detalų pagal amžiaus požymius sąrašą galite rasti Smurto prieš vaikus diagnostikos metodinės rekomendacijos. 2018/ sud. Valstybinis psichikos sveikatos centras. Leidinio sudarytojai: R. Adlienė, A. Balčiūnienė ir kt. 39 -45 p.</p>	
--	--	---	--

<p>jiems nėra paaškinimo arba jis neįtikinamas;</p> <ul style="list-style-type: none"> • nudegimai ar nuplikymai – simetriški, ant minkštųjų audinių sričių, kurias menkai tikėtina užkliudyti karštu daiktu (pvz., ant plaštakų viršaus, kojų padų, sėdmenų, nugaros); • nudeginimai, primenantys koki nors konkretų daiktą (pvz., lygintuvo ar cigaretės); • žymės leidžia įtarti prievartinį panardinimą į karštą skystį (pvz., nuplikymai ant sėdmenų ar galūnių, jų forma simetriška su aiškiai matomomis ribomis, gali 	<p>psichotraumuojanti situacija, nevalingi prisiminimai apie psichotraumuojančią situaciją, prisiminimus išprovokuoja tai primenančios detalės);</p> <ul style="list-style-type: none"> • atsisakymas kasdieninės veiklos, kurią vaikas mėgo. <p><i>Požymiai, atsirandantys dėl ilgalaikio smurto:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • nepasitikėjimas savo jėgomis; • mokymosi rezultatų suprastėjimas, dėmesio koncentravimo sutrikimai mokykloje (jeigu jų anksčiau nebuvo); • agresyvus elgesys; • ypač paklusnus elgesys; • labai didelis nepasitikėjimas suaugusiais; 		
---	--	--	--

<p>atrodyti panašiai kaip pirštinė ar kojine);</p> <ul style="list-style-type: none"> • vienas ar daugiau kaulų lūžių, kai tai nesusiję su vaiko medicinine būkle (pvz., nustatytu trapių kaulų sindromu ar osteopenija) arba nėra paaiškinimo, arba jis yra nepagrįstas; taip pat ir praeityje patirti nepaaiškinami kaulų lūžiai; slaptųjų lūžių požymiai rentgeno nuotraukose (pvz., šonkaulių skilimai kūdikystėje); • kaukolės ertmės sužalojimai, kai nėra duomenų apie sunkią netyčinę traumą arba medicininę būklę ir nėra 	<ul style="list-style-type: none"> • nepasitikėjimas bendraamžiais, vengimas dalyvauti bendroje veikloje su jais; • perdėta artumo ir fizinio kontakto baimė; • pasitraukimas iš socialinės veiklos; • konkretaus asmens baimė ar baimė likti vienam su tam tikru asmeniu; • depresijos simptomai, suicidiniai mėginimai; • apetito sutrikimai; • padidėjęs baimingumas; • elgesio regresas; • piktnaudžiavimas psichoaktyviosiomis medžiagomis; • pablogėję požymiai mokykloje, negali susikaupti, atrodo lyg užsisvajoję (nėra dėmesio ir aktyvumo sutrikimo); 		
--	--	--	--

<p>paaškinimo arba jis yra nepagrįstas; vaikui mažiau nei 3 metai; yra ir kitų sužalojimų, tinklainės kraujosruvų, šonkaulių ar ilgųjų kaulų skilimų; yra daugybinių subduralinių kraujosruvų su subarachnoidinėmis kraujosruvomis arba be jų, su hipoksiniais išeminiais smegenų pažeidimais arba be jų;</p> <ul style="list-style-type: none"> tinklainės kraujosruvos arba akių sužalojimai, jei nėra duomenų apie patvirtintą sunkią netyčią traumą arba medicininio paaškinimo, įgimtų priežasčių; stuburo sužalojimo 	<ul style="list-style-type: none"> įvairūs somatinio pobūdžio nusiskundimai: galvos, pilvo, galūnių skausmai, nuolatinis pykinimas, bendras silpnumas, nesant medicininių priežasčių. 		
--	--	--	--

<p>požymiai (pažeisti slanksteliai arba stuburo kanalo vidus, pvz., kaklo sužalojimai, galvos sužalojimai arba krūtininės ir juosmeninės dalies sužalojimai su židinine simptomatika arba nepaaiškinama kupra), jei nėra patvirtinimo, kad vaikas patyrė sunkią netyčinę traumą; pilvo ir krūtinės ertmės sužalojimai, jei nėra patvirtinimo, kad vaikas patyrė sunkią netyčinę traumą, jei nėra paaiškinimo arba jis yra nepagrįstas, arba jei pagalbos kreipiamasi pavėluotai. Gali nebūti mėlynių ar kitų sužalojimų išorėje.</p> <p>Skeleto lūžiai</p>			
--	--	--	--

SMURTAS UGDYMO INSTITUCIJOJE

E. Karmazos, N.Grigutytės, E.G.Karmazė (2007) teigimu smurtas mokykloje – tai prievartos pasireiškimas vaiko institucijos teritorijoje ar tarp jos bendruomenės narių. Autoriai atkreipia dėmesį, kad apibrėžiant smurtą mokykloje negalima eliminuoti vaikų pykčio ir agresyvaus elgesio, nes agresija yra natūrali reakcija į frustraciją keliančias situacijas. Ugdymo įstaigos, ir svarbiausias vaidmuo čia tenka pedagogui, sudaryti sąlygas vaikais išreikšti kylančią agresiją, kurios vienas rodiklių – pyktis, sudaryti sąlygas visa tai išreikšti nežalingu sau ir kitiems būdu.

E. Karmazos, N.Grigutytės, E.G.Karmazė (2007) išskyrė tokius smurto tarp bendraamžių ugdymo įstaigoje formas, kurios negali būti toleruotinos:

- Kito žmogaus mušimas per veidą, rankas, kojas, pilvą, nugarą, užpakalį;
- Peilio, lazdų, kitų šaltųjų ginklų nešiojimas ar panaudojimas;
- Pastūmimas;
- Kojos pakišimas, kad kitas nugriūtų ar susižalotų
- Daiktų mėtymas į kitą žmogų
- Kito žmogaus daikto naikinimas.
- Rankos užlaužimas.
- Spjaudymas.
- Kandžiojimas.
- Sprigtai, skausmingi odos trynimai.
- Tempimai prieš kito žmogaus valią.
- Apipylimas vandeniu ar kitais skysčiais.
- Drabužio plėšymas.
- Dūrimas pieštuku ar kitu daiktu.
- Draskymas nagais.
- Tampymas už plaukų.
- Gąsdinimas.
- Grasinimas susidoroti.
- Daiktų ar pinigų atėmimas ar vogimas.

- Vertimas neatskleisti smurtinio veiksmo pedagogams.
- Išjuokimas, siekiant pažeminti
- Įžeidus pravardžiavimas.
- Necenzūrinės kalbos vartojimas.
- Riksmi pertraukų metu ar kieme sukeliant kitiems nemalonius jausmus.
- Šmeižtas.
- Apkalbinėjimas už akių, siekiant pažeminti.
- Demonstratyvus piktybinis izoliavimas.
- Kitų žmonių ignoravimas dėl lyties, amžiaus, išvaizdos, gebėjimų.
- Privertimas atlikti veiksmus, kurie yra naudingi tik išnaudotojui.
- Vertimas meluoti.
- Smaugimas.
- Kito žmogaus daikto ar kūno teplojimas tušinuku, rašalu, flomasteriais ar kitais daiktais.
- Bet koks kitoks skausmo sukėlimas.
- Intymios kūno dalies lietimasis prieš žmogaus valią
- Kito žmogaus judėjimo laisvės apribojimas, siekiant asmeninės naudos.
- Vertimas rinktis, su kuo bendrauti ar nebendrauti
- Viešas kito asmens išjuokimas.
- Tyčinis kito žmogaus įskaudinimas.
- Piktybinis dominavimas, priimant sprendimus.
- Kiti netiesioginiai veiksmai, kuriais sąmoningai siekiama pakenkti kitam žmogui.

Tai nėra išsamus sąrašas. Šalia tokio sąrašo turi būti ne mažesnis sąrašas, koks elgesys yra pageidaujamas. Toks smurtinio veiksmo apibrėžimas turi būti išaiškintas vaikams papildomu laiku. Mokiniai, tėvai ir pedagogai į šį sąrašą gal įtraukti ir kitų elgesio formų.

VAIKŲ AGRESYVUS ELGESYS KAIP SMURTO PRIEŠ BENDRAAMŽIUS FORMA

Pasaulinė sveikatos organizacija smurtą skirsto į tris kategorijas:

- į save nukreiptą;
- tarpasmeninį;
- kolektyvinį smurtą.

Šioje knygoje visas dėmesys bus skiriamas tarpasmeniniam smurtui tarp vaikų, o ypač vienai jos formai: patyčioms. Apie smurtą artimiausioje aplinkoje prieš vaikus, tame tarpe ir ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus, yra parengta daug metodinių leidinių, priimta daug dokumentų, reglamentuojančių institucijų, tame tarpe, ir ugdymo institucijų, atsakomybes reaguojant į vaikų patiriamą smurtą. Taip pat apibrėžti pedagogų bei pagalbos specialistų veiksmai smurto prieš vaikus situacijose. Tačiau apie vaikų smurtą prieš bendraamžius, ypač patyčias ikimokyklinėje ar priešmokyklinėje grupėje, mažai diskutuojama. Patyčios mokykliniame amžiuje yra išanalizuota ir sprendžiama problema, visos mokyklos turi aiškias prevencijos ir intervencijos tvarką savo institucijose, vykdo efektyvias patyčių prevencijos programas, tačiau neįmanoma šios patirties perkelti į ikimokyklinę instituciją, nes smurtas tarp mokyklinio amžiaus vaikų ir ikimokyklinio bei priešmokyklinio amžiaus vaikų turi savo charakteristiką, priežastis ir todėl labai svarbu ieškoti savitų jų sprendimo būdų.

D. Viparytė, E. Bagdonas (2018) tyrimo rezultatai rodo, jog pedagogams ir tėvams trūksta žinių apie ikimokyklinio amžiaus agresijos būdus ir jos koregavimo priemones. Tėvai ir pedagogai nederina šios problemos sprendimo būdų, nelinkę bendradarbiauti šiuo klausimu. Taigi ši problema praktikoje yra labai aktuali, todėl šis leidinys skirtas vienai iš smurto formų - patyčioms tarp tą pačią ikimokyklinę ar priešmokyklinę grupę lankančių vaikų, nes tiek praktikoje, nei moksliniame lygmenyje ši problema mažai analizuota.

Vaikų destruktivus elgesys, kuris dažniausiai reiškiasi agresija yra paplitęs ugdymo institucijose, kaip ir minėta, daugiausia dėmesio skiriama vaikų patiriamam smurtui, tačiau labai svarbu suvokti, kad smurtauti prieš kitą vaiką gali ir jų bendraamžiai, ne išimtis ir ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikai (Jasulaitis ir kt., 2012). Tokio amžiaus vaikai dažnai dažniau smurtą naudoja spontaniškai nei planuotai, tačiau jau pasitaiko ir tyčinio elgesio, kuris iš agresijos virsta patyčiomis apraiškų. L. Pakalkaitė (2002) atkreipia dėmesį, kad agresyviame vaikui yra

sunku valdytis, kontroliuoti savo elgesį, o kaip pyktį išreikšti nežeidžiant kitų, vaikas dažniausiai nežino. Mokslininkai pažymi, kad vaikystėje dažniausiai yra žodinė agresija, ir dažniausiai yra grupėje bent vienas vaikas, kuris žeidžia kitus. Ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikai dažnai į agresiją reaguoja įvairiai, atsikerta žodžiais ar veiksmais, pasako pedagogui (Radžiūnienė R., Švaplėnienė J., 2013).

Yra įvairių agresyvaus elgesio apibrėžimų, apjungiant juos galima išskirti esminius apibūdinimus. Pats žodis agresija kilęs lotyniško žodžio *aggressio* – užpuolimas. Agresija siejama su priešišku elgesiu ar veikimu, kuriuo siekiama pakenkti kitiems, sukelti skausmą, padaryti žalos, ar panaudojant jėgą žmogaus ar grupės atžvilgiu (Vaitkevičiūtė, 2002, Portmann, 2012). Psichologų nuomone, agresija yra tokie veiksmai, kurie sukelia priešiškumą tam asmeniui, prieš kurį yra nukreipiama agresija. Asmuo, norėdamas pakenkti kitam, gali panaudoti įvairius būdus, kaip pvz. dominuoti, išlieti pyktį ant kito vaiko, reikalauti privilegijų, atlikti fizinius veiksmus, kurie kelia skausmą, žeminti žodžiais ir kt. (Monkevičienė, 2003).

Ikimokyklinis ir priešmokyklinis amžius ypač jautrus nepalankioms vystymosi aplinkybėms, nes vaikai yra nepajėgūs savarankiškai apsiginti nuo patiriamo smurto. Iš čia išplaukia 2 blogybės, vaikai ne tik kenčia patys nuo smurto, bet matydami pavyzdį, jie naudoja smurtą bendraudami su bendraamžiais ir ypač jaunesniais vaikais (Kairienė, Ščerbakova, 2008). Šiame amžiuje vyksta pirminė socializacija, visi įgyti asmenybės bruožai, įgūdžiai, vertybės vienaip ar kitaip veikia tolimesnį gyvenimą. Vaikas pradeda lankyti ikimokyklinę ugdymo įstaigą, tai yra „išeina“ už šeimos ribų, į platesnę bendruomenę, kur vaikas mokosi užmegzti socialinius santykius su bendraamžiais ir suaugusiais, įsitvirtinti socialiai priimtinais būdais, eksperimentuoja ne tik su aplinka, daiktais, bet ir santykiais, kurie daro įtaką tolimesnei vaiko integracijai į visuomenę. Vaikas ugdymo įstaigoje ugdomi pasitikėjimo kitais jausmą, įgyja savikontrolės įgūdžių, plečia žodyną, kitaip tariant formuojasi ne tik vaiko psichikos bruožai ir savybės, nulemiančios bendrąjį jo elgsenos pobūdį dabar, bet ir tie socialinės elgsenos bruožai, kurie išryškės tik tolimesnėje ateityje (Dodge, Phinney, 2008, Pocienė, 2010.). Tuo pačiu ikimokykliniame ir priešmokykliniame amžiuje ryškėja vaiko problemos, sunkumai, viena iš dažniausiai problemų – agresyvus elgsenys, ypač bendraamžių ir jaunesnių vaikų atžvilgiu.

Vaikui augant plečiasi jo aplinka, socialini santykių tinklas. Nuo to, ar vaikui bus būdingas agresyvus elgsenys labai priklauso, kaip jį priims bendraamžiai už šeimos rato ribų. Itin

sparčiai vaiko draugų ratas prasiplečia atėjus į ikimokyklinę ugdymo įstaigą. Jei santykiai su bendraamžiais klostysis nesėkmingai, tai didelė tikimybė, kad vaikas neturėdamas patirties kai susitvarkyti su kylančiomis nemaloniomis emocijomis kaip socialinio atstūmimo pasekme, pradės agresyviu būdu reikalauti priėmimo į veiklą, žaidimus ir kt. Jau 4–5 metų vaiko agresiją lydi pirmieji keiksmožodžiai, fizinės jėgos naudojimas. Tokio amžiaus vaikas nekreipia dėmesio, ar agresiją naudoja prieš mokytoją, tėvus ar prieš savo bendraamžius (Čekuolienė, 2014). Vaikai savo agresija gali nukreipti į žmones ar daiktus, taip pat agresija gali būti nukreiptai sau. Ikimokykliniame ir priešmokykliniame amžiuje vaiko agresiją galima pamatyti stebint įvairioje veikloje, ypač žaidimų metu. Vaiko agresija gali būti labai impulsyvi, neprognozuojama, ypač kai nutraukiama jo mėgstama veikla. Pirmiausia, analizuojant patyčias vaikystėje, ypač ikimokykliniame ir priešmokykliniame amžiuje, pirmiausia reikia daug dirbti su agresyviu vaiko elgesiu, kad išvengtume patyčių. Šiame poskyryje analizuosime agresijos raišką, o 2 skyriuje visą dėmesį skirsime patyčių problemai.

Vaikų agresija gali būti įvairių formų:

- *Tiesioginė agresija* – tikslas šalia esantis kitas asmuo (auka/skriaudžiamas vaikas).
- *Netiesioginė agresija* – pasireiškia kenkimu, skausmo sukėlimu per atstumą (gandai, sugadinti daiktai ir kt.). Prie jos priskiriama ir virtuali agresija, bei emocionalūs prasiveržimai (lango užtrenkimas, durų spardymas, pykčio priepuoliai), kiti tai supranta kaip socialinę manipuliaciją.
- *Reaktyvi agresija* – susijusi su įgimtu biologiniu organizmo polinkiu impulsyviai atakuoti nemalonių dirgiklių šaltinį. Tikslas individą sužeisti (Berkowich, 1989).
- *Instrumentinė agresija* – žalos darymas siekiant kokių nors tikslų, kito asmens skriaudimas nėra pats savaime skatinantis, o yra tik būdas agresoriui pasiekti savo tikslus.

Kuo jaunesni vaikai, tuo dažniau savo tikslams pasiekti vaikai naudojami tiesiogine agresija. Vėliau ją pakeičia verbalinė agresija, o jau paauglystėje dažnesnė netiesioginė. Tai susiję ir su vaikų lytimi – mergaitės dažniau naudoja netiesioginius, manipuliacinius veikimo būdus (socialinį atstūmimą, kuris dažnai išauga į patyčias, draugystės nutraukimą ir kitos užmezgimą, bandymus patraukti į savo pusę, pašalinimas iš grupės, nemalonių raštelių rašymas). Ypač tokios

agresija dažnai 11 metų mergaitėms. Berniukams būdingas fizinis agresijos protrūkis paauglystėje pradeda mažėti ir keičiamas verbaline agresija ir netiesiogine agresija, tai paaiškinama socialiniais jų gebėjimais.

Taigi šiame leidinyje pateikiama medžiaga, kaip spręsti smurto tarp bendraamžių problemą ugdymo įstaigoje.

AGRESYVAUS ELGESIO KAIP SMURTO FORMOS PRIEŽASTYS.

Mokslininkai iš esmės išskiria tris smurtinio elgesio priežastis (Liobikienė, 2006, 77 psl.):

- *biologinės priežastys*: įvairios biologinės kilmės sutrikimai, ligos, hormonų disbalansas, organiniai galvos smegenų susirgimai.
- *Psichologinės priežastys*: negebėjimas adekvačiai reaguoti į stresą, žemas frustracijos lygis, emociniai ir elgesio sutrikimai, netinkama pykčio, baimės jausmų išraiška, bendravimo įgūdžių stoka.
- *Socialinės priežastys*: išmoktas agresyvaus elgesio modelis, socialinės įtampos, iš aplinkos kylantis stresas ir kt.

Mokslininkai daug analizuoja vaikų agresijos kaip smurto išraiškos priežastis ir vieningai sutaria, kad vienos priežasties nėra. **Įprastai išskiriami keletą faktorių, sąlygojančių vaikų agresyvų elgesį: biologiniai faktoriai, kaip įvairios ligos, sutrikimai, socialinės aplinka, masinės informacijos priemonės.** Ikimokykliniame ir priešmokykliniame amžiuje ypač daug reikšmės turi šeima. Šeima tai pats svarbiausias faktorius veikiantis agresyvaus elgesio modelio formavimąsi ikimokykliniame amžiuje, būtent tėvų tarpusavio ir vaikų santykiai. Vaikai perima iš tėvų bendravimo kultūrą, mokosi spręsti konfliktus. Jei tėvai demonstruoja, kad smurtas yra priimtina priemonė spręsti įvairias gyvenimiškas situacijas, tai vaikas tokį modelį perims ir bendraudamas su bendraamžiais.

Taip pat, kitas veiksnys, skatinantis agresyvių elgesį, tai bendraamžių „pamokos“. Tokio amžiaus vaikai linkę pamėgdžioti bendraamžių elgesį, ir jei vaikai matys, kad jų bendraamžiai tenkina savo poreikius agresyviai elgdami su kitais, ir jiems tai sekasi, tai ir patys bandys tokį elgesį (apie tai plačiau bus kitame poskyryje apie patyčias). A. Erkert (2011) pažymi, kad vaiko agresyvių elgesį skatina ir smurto pamokos televizijoje, kompiuteriniuose žaidimuose, socialiniuose tinkluose ir kt. Mokytojai susiduria su šiuo reiškiniu, kaip vaikai po savaitgalio dažniau agresyviai elgiasi, atkartodami tuos agresyvaus bendravimo modelius, kuriuos stebėjo žaisdami kompiuterinius žaidimus ar kt. Vaikai atkartoja tą elgseną, kur, jų manymu buvo naudinga filmų ar žaidimų herojams, ypač, kuruos vaikams mėgsta, situacijos primena jo kasdienybę. Kaip teigia minėtas autorius, smurto scenos labiausiai paveikia tuos vaikus, kurie daug laiko praleidžia prie kompiuterinių ekranų ir turi ribotą bendravimą su tėvais, kaip šeimoje gauna mažai dėmesio. Taip pat vaikai, kurių tėvai negeba nustatyti elgesio ribų, labiau linkę į agresyvių elgesį, ypač, kaip pedagogai bando vaikui parodyti elgesio ribas. Dažniau nei kiti vaikai, agresyviai elgiasi vaikai, kurie tėvų yra nevertinami, nuolat kritikuojami t.y., kurie negauna emocinės paramos ir socialinio pastiprinimo (Erkert, 2011, „Žaidimai agresijai įveikti“). R. Povilaitis (2013), V. Sniečkus (2013) pastebi, kad vaikai, patyrę emocinę deprivaciją ar stokoje emocinio palaikymo namuose, už jų ribų, tapę suaugusiais dažniau demonstruodavo smurtinį elgesį.

Be išvardintų priežasčių, vaiko agresyvių elgesį gali provokuoti tėvų autoritariškas auklėjimas; žeminančių vaiko orumą bausmių taikymas; vaiko emocinis pervargimas. Dar dažnai tėvai moko vaikus į smurtą reaguoti smurtu, pirmiausia patys suaugę elgiasi agresyviai, o vaikai tik modeliuoja jų elgesį, antra tėvai dažnai moko vaikus neinicijuoti muštynių, bet gynybos atveju moko pagrindinės strategijos „duoti“ gražos. Kitaip tariant tėvai skatina kovoti necivilizuotais būdais (Rumph, 2004). Agresija dažniausiai vyrauja tada, kaip vaikas priima ją kaip normą, arba kitaip tariant kaip įprastą tikslų padedančią pasiekti priemonę. Taigi šeimoje nepatenkinus pagrindinių vaiko poreikių, kaip meilė, saugumas, bendravimas, vaikas bando juos tenkinti agresyviais veiksmais. Tokiu būdu vaikai stokoja socialinių įgūdžių ir tai reiškiasi bendravime su kitais demonstruojant agresyvius veiksmus. Socialinių įgūdžių trūkumas dar viena agresyvaus elgesio priežasčių (Flicker, Hoffman, 2006).

R. Braslauskienė, I. Jonutytė (2005), O.Monkevičienė (2003) apibendrinamos agresyvaus elgesio priežastis, išskiria šias esmines:

- Agresyvus elgesys yra pamėgdžiojimo rezultatas.
- Agresyvumas gali būti kaip gynimas savo poreikių, erdvės ir kt.
- Agresyvumas gali būti kaip socialinio ar emocinio bejėgiškumo raiška
- Agresyvumas gali būti kaip emocinio diskomforto raiška (pervargimas ir kt).
- Agresyvumas gali būti kaip buvimo ilgalaikėje įtampoje pasekmė, tokioje situacijoje esantys vaikai yra jautrūs, dirglūs, jiems būdingi pykčio ir agresijos protrūkiai.
- Agresyvumas gali būti kaip tam tikrų emocijų elgesio sunkumų/sutrikimų pasekmė.

Agresyviai besielgiantiems vaikams sunkiau nei kitiems seksi išvelgti agresyvaus veiksmo ar poelgio priežastį bei tikslą, atpažinti jausmus. Dažnai tokie vaikai agresyvų elgesį nukreiptas ne tik į kitą vaiką ar suaugusįjį, bet ir į daiktus, netgi į patį save

R. Žukauskienė (1997) agresijos priežastis/veiksnius skirsto į 2 grupes: fiziologiniai, genetiniai ir socialiniai (agresija kaip socialinis išmokymas). Šiame leidinyje visą dėmesį skirsime vaikų agresijai kaip socialinio išmokymo raiškai, nes jau ankstyvajame amžiuje agresija yra išmokstama (tiesiogiai arba netiesiogiai) iš tėvų, bendraamžių, masinės informacijos priemonių, taip pat iš vaikų supančios aplinkos. Taigi vaiko agresija gali būti išmokstama jau ankstyvajame amžiuje, o tolimesnėje ikimokyklinėje raidoje gali būti plėtojama.

VAIKO AGRESYVAUS ELGESIO POŽYMIAI

Autoriai R. Siegler, J. DeLoache, N. Eisenberg (2003) suskirstė vaikų agresyvų elgesį į kelias kategorijas:

- *įkyrus, nemalonus elgesys, trikdantis visą grupės veiklą.* Tokie vaikai nuolat trukdo ar „sugadina“ žaidimus, žeidžia kitus vaikus, siekia dėmesio agresyviu būdu.
- *Atviros nepaklusnumo apraiškos,* kai vaikai demonstratyviai nevykdo nurodymų, epizodiškai gadina daiktus, provokuoja kitus vaikus agresyviems veiksams.
- *Nesilaikymas grupės taisyklių ir nuolatinis jų pažeidinėjimas.* Nuolat įsivelia į muštynes su kitais vaikais, mėto ar kitaip gadina daiktus, įžeidinėja ne tik vaikus, bet ir suaugusiuosius, nuolat lieja pyktį ant kitų žmonių ar daiktų.

Mokslininkai (Reid, 2010) skiria 3 esminius vaikų agresijos būdus:

- *Pasyvus agresyvus elgesys.* Tai kai vaikas atvirai nedemonstruoja priešiško, nes bijo parodyti savo emocijas ir jausmus, todėl nereaguoja į suaugusiojo prašymus. Ilgainiui, negalėdama ir negebėdamas išreikšti pykčio, vaikas pradeda elgtis agresyviai.
- *Pykčio protrūkiai.* Tai įvyksta tada, kaip vaikas visiškai negeba valdyti savo emocijų ir nori viskam vadovauti.
- *Užslėptas pyktis.* Vaiko emocijos slepiasi už agresyvaus elgesio, slėpdamas pyktį, vaikas išlieja jį ant kitų pykčiu, dirglumu, pagieža.

H. Bless, K. Fiedler, F. Strack (2004), O.Monkevičienė (2003), M. Pileckaitė-Markovienė (2011), išskyrė agresijos požymius pasireiškiančius ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesyje. Tokie vaikai:

- fiziškai žaloja kitus: spiria, tempia, stumia ir kt. ar kitaip žeidžia;
- baugina, kritikuoja kitus vaikus – bauginamas kitus vaikus, vaikas tai naudoja savo dominavimui pasiekti, kitų kontroliavimui;

- šiurkščiai bendrauja su kitais - kritikuoja, atsikalbinėja, žodžiais žemina kitą vaiką ir kt.;
- nesidalina žaislais;
- nedrausmingi – dažnai priešgyniauja, atsisako atlikti, ko prašomas tėvų ar mokytojų, verkia norėdamas sau materialių dalykų (pvz .saldumynų);
- pasisavina, gadina kitų daiktus;
- kankina gyvūnelius.

Kaip atpažinti agresyvų vaiką

V. Černius (2006) nurodo tokią agresyvios elgsenos vaiko charakteristiką:

- Protestuoja prieš grupės nustatytas taisykles.
- Nuolat ieško priekabių
- Greit supyksta
- Dažnai mušasi
- Pagiežingas
- Nepaklūsta smaugusiojo reikalavimams
- Nuolat erzina kitus.
- Trukdo grupės veiklą
- Dažnai meluoja.
- Kartais naikina jį supančius daiktus.

Ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų agresija gali būti labai skirtinga. Tai priklauso nuo vaiko šeimos situacijos, charakteristikos, emocinės būsenos, jo pasitikėjimo savimi, bendravimo su skirtingais žmonėmis patirties.

Agresyviu elgesiu pažymintys vaikai stokoja socialinių, ypač bendravimo įgūdžių, jiems sunku pirmiems inicijuoti bendravimo situacijas, jiems atrodo, kad kiti nori juos nuskriausti ir jie privalo reaguoti ne draugiškai, o agresyviai. Tokie vaikai yra įsitikinę savo agresyvaus elgesio teisėtumu. Vykstant konfliktinei situacijai, tokiems vaikams labai sunku surasti alternatyvių sprendimų, jie linkę šias situacijas spręsti betarpiškai, jėga, užuot panaudoję kūrybiškai problemų sprendimo įgūdžius. Todėl dažnai jiems sunku susirasti, o dar sunkiau išlaikyti grupėje draugus, nes bendraamžiai nenori su jais bendrauti, nes nežino, kaip jie reaguos, ko iš jų tikėtis. Tokie vaikai agresyviai elgiasi iš kylančio nepasitikėjimo savimi, nes jie mano, kad agresija padeda užsitarnauti kitų pagarbą. Tokiems vaikams, agresija padeda sumažinti baimę ir tam tikra prasme išlieti susikaupusį pyktį, todėl jie ir naudojami šia netinkama savęs realizavimo forma.

Autorės S. Cowly (2008) teigimu agresyviems vaikams dalyvaujant ugdymo procese iškyla nemažai problemų:

- Sunku susikaupti
- Sunku sutelkti dėmesį
- Agresyvios reakcijos nepasisekus atlikti užduoties
- Nuolat trikdo kitus vaikus
- Nesilaiko taisyklių,
- Nerodo pagalbos suaugusiųjų (mokytojų)
- Neapklūsta suaugusiojo nurodymams.

Apibendrinant, galima išskirti esminius agresyvaus elgesio požymius, kuriuos mokytojas gali pastebėti dirbdamas ikimokyklinėje ir priešmokyklinėje grupėje. Tokie vaikai:

- siekia dominuoti
- „išnaudoja“ kitus vaikus
- naudoja fizinę jėgą;
- stengiasi užvaldyti visą žaidimų kampą, stengiasi jį paversti savo nuosavybe
- turi pasidėjęs žaislų atsargai, nors su jais tuo metu nežaidžia
- nesidalija žaislais su kitais vaikais
- prašo kito vaiko žaislo, žadėdamas duoti pažaisti su savo, bet pažaidus su kito

vaiko žaislu savojo neduoda

- savinasi kitų vaikų daiktus, jų dingimą aiškina mistika „atėjo žmogus- voras ir pasiėmė“

- patinka “militaristiniai” žaislai (šautuvai, kardai ir kt.);
- prasivardžiuoja, tyčiojasi, šaiposi, erzina kitus;
- savo prasikaltimus “priskiria” kitiems arba motyvuodamas, kad kitas vaikais jį proivertė taip pasielgti

- nepripažįsta ir neidentifikuoja savo jausmų – pykčio;
- nepripažįsta elgesio ribų –protestuoja, stengiasi išvengti situacijų, kur galioja kokios nors taisyklės.

- kartais puola ir suaugusįjį. (Monkevičienė O., 2003).

SMURTO PASEKMĖS

Patirtas smurtas ikimokykliniame ir priešmokykliniame amžiuje, pirmiausia paveikia asmenybės raidą, sukelia žalą emocinei ir fizinei sveikatai. Kaip teigiama dokumentuose, „vaikams ugdomiems pagal ikimokyklinio ugdymo programą dėl ribotų pažintinių gebėjimų, emocijų ir elgesio valdymo įgūdžių yra sunku prisitaikyti prie skausmingų gyvenimo situacijų, jie ribotai supranta smurto situacijas ir yra nepajėgūs pasipriešinti. Galimos vaikų reakcijos: emocinis sąstingis, nerimas, panika, susierzinimo ir pykčio protrūkiai, trumpalaikės atminties sutrikimai, pasyvus ir regresuojantis elgesys, psichosomatiniai pilvo, galvos skausmai, miego sutrikimai“ (*LR Švietimo ir mokslo ministro įsakymu nr. V – 625 „Dėl rekomendacijų mokykloms dėl smurto artimoje aplinkoje atpažinimo kriterijų ir veiksmų, kilus įtarimui dėl galimo smurto artimoje aplinkoje“*, 2017. Nr. V-625, 7.1 st.).

Taigi smurtas prieš vaikus paveikia vaiko socialinę raidą, didina agresiją, kuris pasireiškia agresyviu elgesiu prieš save ir kitus, tokie vaikai susiduria su rizika ateityje turėti elgesio problemų, įvairių priklausomybių ir kitokio pobūdžio problemų. Dažnai tokie vaikams, ypač tie, kurie nenulaukia profesionalios pagalbos, būdingi nerimo sutrikimai, nesaugi lytinė elgsena, depresija, gali atsirasti polinkis save žaloti ar polinkis į savižudybę ir kt.

Vaikas patyręs smurtą ankstyvojoje ir pirmojoje vaikystėje patiria neramumus, naktinius košmarus bei kitus potrauminio streso požymius. Tokie vaikai dažnai stokoja socialinės kompetencijos. Tai pasireiškia vengimu socialinių kontaktų, sunkiai prisitaiko prie naujos aplinkos, robotai ar beveik visai nesidomi bendra veikla su kitais vaikais,

Vaikai patiriantys smurtą artimiausioje aplinkoje, turi nemažai socialinių, emocinių ir elgesio problemų. Tai paveikia ir kognityvinę vaiko raidą. Dažnai vaikai vengia socialinių kontaktų bei vengia ir nenori prisitaikyti, jiems būdingas nerimas. Dažnai vaikai demonstruoja agresyvų ar kitą antiasocialų elgesį, ypač žaidimų metu, todėl jie nėra mėgstami bendraamžių. Taip pat smurtas turi pasekmes ir kognityvinei vaiko brandai, kuri dažnai atsilieka nuo bendraamžių įprastos raidos šiame amžiuje. Vaiku smurtaujančiose šeimose nėra sudaromos tinkamos sąlygos verbalinių, motorinių ir kognityvinių gebėjimų ugdymuisi. Vaikai patyrę smurtą stokoja ar turi išvystyta labai silpną savikontrolę, dažnai tai iššaukia pykčio, susierzinimo priepuolius bei sukelia neigiamus emocinius išgyvenimus. Patyrę smurtą, ypač fizinį, vaikai

nenoriai užmezga kontaktą, mažai kalba, vengia rodyti savo emocijas, naudoja mažiau žaislų, dažniau juos laužo ir mėto (Pakalniškienė, Bieliauskienė, Sebre, 2003).

Smurto poveikio vaikams tyrimai nurodo, jog vaikai sunkiau nei jų bendraamžiams sekasi spręsti problemas, kita problema, kad smurtas palieka ilgalaikes pasekmes, jį patyrę vaikai, dažnai patys smurtauja ne tik vaikystėje, bet ir suaugus.

Smurto ar kitaip dar plačiau vadinamo žalojančio elgesio su vaikais pasekmės turi ženklia žalą:

Vaiko fizinei raidai: tai pirmiausia sutrikdoma fizinė vaiko raida, atsiranda įvairūs fiziniai sužalojimai, randai, skausmai, kurie gali iššaukti kitas ligas, somatinius simptomus (neorganinis skausmas). Smurtas paveikia smegenų vystymąsi, nes jos turi prisiderinti prie smurtinės situacijos, t.y. prie nuolatinio streso, deprivacijos ir kt. Tokie vaikai neturi saugaus prieraišumo prie suaugusiojo patirties, todėl nesaugus/dezorganizuotas prieraišumas žalą smegenims, nes jos tampa mažiau atsparios patiriamam stresui. Smegenys gali būti pažeistos ir dėl fizinės prievartos, „supurtytas“ vaikas gali turėti regėjimo sutrikimų, organinių smegenų pakitimų.

Pažintinių, kognityvinių procesų raidai: kalbos, bazinių gebėjimų ugdymuisi, mokymuisi, akademiniais ir kitiems pasiekimams.

Emocinei raidai: pasitikėjimui savimi, taks vaikas tampa nerimastingas, išgyvena stiprius pykčio, gėdos, kaltės bejėgystės jausmus, išgyvena depresiją ir patiria potrauminio streso sindromą. Šis sindromas ypač būdingas po seksualinės prievartos, stebėto fizinio smurto tarp tėvų.

Elgsenai: tokių vaikų labai silpni savikontrolės gebėjimai, impulsų kontrolė, jiems būdingas priešiškus, agresyvumas, jie dažnai linkę į įvairias priklausomybes (alkoholio, narkotikų it kt.), dažnai susiranda antiasocialią draugų grupę, įsijungia į nuskalstamą veiklą, linkę save žaloti. Patyrus seksualinę prievartą gali atsirasti netinkamas seksualinis elgesys.

Socialinių santykių raidai: stiprus nepasitikėjimo kitais jausmais, sunkumai užmezgant santykius ir juos išlaikant, jiems būdinga nesaugus dezorganizuotas prieraišumas, kas skatina socialinę izoliaciją.

AGRESYVAUS VAIKŲ ELGESIO MAŽINIMO ŽINGSNIAI

- Stebėti vaiką, padaryti jo elgesio proveržių aprašą – dienai, savaitei. Suskaičiuoti.
- Pritaikius žaidimo terapiją pakartoti stebėjimą. Vertinti ar agresija mažėja, ar ne.
- Išskirti situacijas bei aplinkybes kur vaikas elgiasi agresyviai. Įvertinti ar tas elgesys teikia vaikui pasitenkinimą (nugalėtojas, atkreiptas dėmesys). Pagalvoti kaip elgtis, kad vaikas nejustų pasitenkinimo tose situacijose.
- Išmėginti ir sudaryti aprašą, kuriame išvardijami agresyvų elgesį slopinantys būdai (pvz. griežtas žvilgsnis).
- Jei protestuoja prieš suaugusį, sudaryti sąlygas rinktis bent iš dviejų dalykų ar priimti pačiam sprendimą pagal geros išeities taisyklę “sprendimas geras, kai pats pasijunti gerai, ir kiti dėl to jaučiais gerai”.
- Kartu su vaiku aptarti jo agresyvų elgesį. Aiškiai suformuluoti lūkesčius-taisykles, kokiam elgesiui bus pritariama, o koks elgesys stabdomas.
- Jei agresija išmokta, jei taip prašo dėmesio, nereaguoti į išpuolį. Kai baigiasi būtinai pagirti.
- Pasiūlyti veiklos, kuri mažina agresyvumą (bėgioti, šokinėti, lipdyti, žaisti su vandeniu, rėkauti, dūkti sniege, kieme ir kt.).
- Paskatinti agresiją išlieti ant negyvų daiktų: kalti plaktuku, mėtyti kamuoliukus, plėšyti popierių. Tai panaudoti tikslingai veiklai.
- Ypač svarbu pagirti, kai jis situacijoje, kurioje šiaip elgėsi agresyviai, dabar pasielgė gražiai.

J. Ambrukaičio ir kt. (2003) pastebėjimu, pagalba vaikams turėtų remtis tokiais principais:

- Agresyvaus vaikų elgesio pedagoginė korekcija neturėtų remtis baudžiamųjų priemonių griežtinimu, nes tos priemonės supykdo vaikus ir didina agresiją.
- Vaikų elgesį galima keisti parodant socialiai priimtino elgesio būdus: mokyti konstruktyviai spręsti konfliktą, suprasti padarinius, kuriuos sukelia jų agresyvūs veiksmai ir pan.
- Jei vaikas elgiasi neagresyviai, reikia tokį jo elgesį pastiprinti.
- Nekritikuoti viešai.

- Mokytojai turėtų vengti mokinių skirstymo pagal pasiekimus, gabumus, o ugdant vaiką remtis jo stiprybėmis.

VAIKŲ AGRESYVAUS ELGESIO VALDYMO PRIEMONĖS

Kaip teigia D.Viparytė, E.Bagdonas (2018), siekiant vaikų agresyvaus elgesio prevencijos, svarbu mokytojui atkreipti dėmesį į veiklos tinkamumą atsižvelgiant į ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus ypatumus:

1. Kalbėti su vaiku apie patiriamas emocijas. Leisti vaikui suprasti kad visos emocijos yra geros, tik reikia pasirinkti tinkamą išraiškos būdą. Labai svarbi kalbėtis apie jas ir gebėti išklausti kitą žmogų.
2. Pasiūlyti vaikui nupiešti savo pyktį, nes ikimokyklinio amžiaus vaikui kartais lengviau nupiešti jausmą, nei jį išsakyti. Būtina piešinį aptarti su vaiku, išsiaiškinti pykčio priežastis, išraiškos būdus ir kt.
3. Kai vaikas agresyviai elgiasi leisti jam išlieti pyktį pvz. žvėrelio dėžutėje. Rekomenduoja, kad kiekvienas turėtų dėžutę, kurioje laikytų sugalvotą „piktą gyvūnelį“, kuriam galėtų atiduoti savo agresiją ir ją uždaryti dėžutėje.
4. Su vaikais galima žaisti vaidmeninius žaidimus, kurių metu galima suvaidinti įvairias situacijas, kur būtų naudojama agresija, analizuojama su vaikais, kaip galima pasielgti, kaip tinkamu būdu išreikšti pyktį. Tam ypač tinka pirštinių lėlytės, kurias mokytoja su vaikais gali patys pasigaminti. Su jomis galim kalbėtis, klausti patarimo ir kt.
5. Vienas iš agresyvaus vaikų elgesio koregavimo būdų gali būti teatrinė, dramos veiklos. Ši veikla ypač tinka 4–5 metų vaikams, vaidindami vaikai išlieja emocijų perteklių, padeda nurimti, todėl vaikai susivaldo nuo agresyvaus elgesio išraiškų.
6. Reikia organizuoti kuo daugiau žaidimų, kurie sudaro galimybes išreikšti savo emocijas, pasidalinti slegiančiais sunkumais, išmokti agresiją išreikšti priimtinais būdais.
7. Naudingi žaidimai, kurių metu vaikai gali išsakyti savo nuomonę, papasakoti, kas juos slegia, ir žaidimai, kurių metu vaikai gali išreikšti savo agresiją.

RIBŲ NUSTATYMAS KAIP AGRESYVAUS ELEGESIO VALDYMO PRIEMONĖ

Ribų nustatymo priežastys:

- ▶ kur nėra aiškių ir tvirtų taisyklių, ten įsiviešpatauja agresija ir jėga;
- ▶ kai nėra susitariama dėl taisyklių, vaikai sutrinka, nes nebeaišku, kas yra gerai, o kas blogai;
- ▶ taisyklių nebuvimas tolygu nemeilei.
- ▶ suteikia saugumą vaikui;
- ▶ padeda išsiugdyti savikontrolę vaikui;
- ▶ palaiko pozityvų suaugusiojo autoritetą;
- ▶ ugdo moralines nuostatas;
- ▶ padeda išsiugdyti atsakomybės jausmą

Patarimai pedagogui, kaip nustatyti ir išlaikyti ribas:

- ▶ elgesio vertinimas turi būti susijęs su tuo ką vaikas padarė;
- ▶ ribų rodymas turi būti nuoseklus ir sistemingas;
- ▶ būtina praktikuoti pasekmių metodą;
- ▶ kurti kartu vaikais taisykles;
- ▶ ribos turi priimamos visų suaugusiųjų vienodai;
- ▶ patys suaugusieji turi būti pavyzdžiai;
- ▶ būtina vaikus įtraukti į problemų sprendimą;
- ▶ ribų nustatymui galima naudoti ne tik verbalinį vertinimą, bet ir neverbalinį;
- ▶ ribos nustatomos partnerystės pagrindu, o ne nurodinėjimais;
- ▶ vaikas tik mokosi laikytis nustatytų ribų, būtina jį nuolat drąsinti;
- ▶ mokyti išsakyti savo ir išgirsti kito jausmus;
- ▶ naudoti aš teiginius: “Aš jaučiuosi blogai, kai tu darai tą , aš norėčiau...”;
- ▶ nepiktinaudžiaukite žodžiais: visada, niekada;
- ▶ nekritikuokite vaiko asmenybės;
- ▶ nekalbėkite neigiamai apie tėvus/mokytojus;
- ▶ būtina mokyti atsiprašyti rodant patiems pavyzdį;
- ▶ būti tvirtiems pagrįstai reikalaudami;
- ▶ taikyti „sugedusios“ plokštelės principą;

- ▶ turite aiškiai pasakyti, kaip vaikas turi pasielgti, kada ir kaip ta užduotis turi būti įvykdyta.

NATŪRALIOS IR LOGINĖS PASEKMĖS VIETOJ BAUSMIŲ

- ▶ **Natūralios pasekmės** – tai netinkamo vaiko elgesio negatyvios pasekmės, kylančios be suaugusiojo įsikišimo. *Pvz., vaikas išmėtė žaislus, vėliau pats už jų užkliuvo ir griuvo. Jis atėmė iš bendraamžio žaislą ir šis supykęs nustojo su juo kartu žaisti. Natūralios vaiko netinkamo elgesio pasekmės dažniausiai yra jam nemalonios, todėl vaikas nelinkęs jo kartoti.*
- ▶ **Loginės pasekmės** – tai netinkamo vaiko elgesio negatyvios pasekmės, kurios kyla dėl suaugusiojo reakcijos. Jos turi būti vaikui nemalonios, kad šis nenorėtų kartoti netinkamo elgesio.
Pvz., vaikas kastuvėliu semia smėlį ir pila kitam vaikui į veidą. Mokytoja perspėja vaiką, jog kitam vaikui skauda, kai smėlis pataiko į veidą, jo gali patekti į akis ir jas sužeisti. Paaiškina, kad vaikas negalės žaisti su kastuvėliu, jei pilstys smėlį kitam vaikui į veidą. Jei vaikas nesiliauja, mokytoja paima iš jo kastuvėlį, sakydama, kad vaikas kastuvėlio negaus dešimt minučių. Po to vėl galės su juo žaisti, jei nepils smėlio kitam vaikui į veidą. Jei elgsis netinkamai, kastuvėlis vėl bus paimtas. Taigi loginės pasekmės priverčia vaiką rinktis – arba elgiesi tinkamai ir turi mėgstamą žaisliuką, arba pasielgi netinkamai ir netenki žaislo.

PAGALBA VAIKUI ATPAŽINTI IR ĮVARDINTI JAUSMUS KAIP VIENAS VAIKO AGRESYVAUS ELGESIO VALDYMO BŪDŲ

Jei išryškėja vaiko agresyvaus elgesio problemos, nereikia kaltinti, moralizuoti, bausti, nes jis nesusivokia savo jausmų pasaulyje, nežino kitokių reagavimo būdų:

- Reikia įvardinti vaikų jausmus „matau, kad esi supykęs, kad tavęs nepriėmė į žaidimą”.
- Pakalbėti su vaiku, ką daryti, kad jo pyktis atlėgtų. Paklausti kitų vaikų, kaip jie elgiasi, kai supyksta.
- Bandyti išvelgti pykčio priežastį „tu visuomet nori, kad stovėtum pirmas eilėje”.
- Aiškiai suformuluoti taisykles tolimesniam vaiko elgesiui „aš noriu, kad kitą kartą supykęs ateitumei su manimi pasikalbėti”.

1.4. **Patyčios ikimokykliniame/priešmokykliniame amžiuje kaip smurto forma: priežastys, formos, vaidmenys, pasekmės**

Patyčių samprata. Patyčios įprastai yra apibrėžiamos kaip procesas turintis 3 esminius elementus: tai tyčinis veiksmas, turintis tikslą sužeisti kitą žmogų, nuolat pasikartojantis veiksmas (vyksta 2 kartus per mėnesį) ir dažniau; tarp skriaudėjo ir skriaudžiamojo yra ryškus jėgų disbalansas (fizinis ar psichologinis). **Patyčios yra emocinės ar fizinės prievartos forma** (K. Storey, R. Slaby). Kai kurie mokslininkai abejoja, ar agresyvūs veiksmai ikimokykliniame ir priešmokykliniame amžiuje gali būti traktuotini kaip patyčios (Crick ir kt., 2006; Monks, Ruiz ir Val, 2002), nes jų manymu, ikimokykliniame amžiuje eliminuojamas svarbus patyčių elementas – sąmoningas ketinimas įskaudinti, sužeisti ir kt. Kiti autoriai, taip pat diskutuoja, ar agresyvių elgesį ikimokykliniame amžiuje galima vadinti patyčiomis, nes tokia amžiaus vaikų elgesys negali būti sąmoningas ketinimas pakenkti kitam, kas yra viena iš patyčių identifikavimo kriterijų (Douvlos, 2019). Ikimokyklinio amžiaus vaikai, elgdamiesi agresyviai, supranta, kad elgiasi netinkamai, ir išgyvena nemalonius jausmus, tačiau, kaip pastebi V. Legkauskas (2013), **dėl savo natūralaus egocentrizmo dar negeba suvokti neigiamų pasekmių**, kurias jie sukėlė kitam vaikui. Patyčių apraiškos gali būti stebimos jau ankstyvajame amžiuje, tačiau vertinti tai kaip patyčias negalime, kol toks reiškinys neatitinka patyčių kriterijų: t.y. kol vaikas nepasiekia tokio sąmoningumo lygio, jog suvoktų, kad tai daro tyčia, su tikslu įskaudintų kitą vaiką (Thompson ir kt. (2002).

Tačiau, kaip pažymi Douvlos (2019), moksliniai tyrimai, jog tokio amžiaus vaikai geba suprasti savo elgesio motyvus ir atpažinti kitų ketinimus. Sulaukę trejų metų vaikai gali atskirti tyčinius ar netyčinius veiksmus, o sulaukę penkerių vaikai gali suprasti, kad veiksmą skatina įvairūs ketinimai (Douvlos, 2019). Mokslininkai tyrimais pagrindžia faktą, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai turi gebėjimą suvokti motyvus ir suprasti kitų ketinimus (Baird ir Moses, 2001). Sulaukę 3 metų vaikai jau turi gebėjimą atskirti tyčinius ir netyčinius veiksmus, trejų, ketverių metų pradeda formuoti emocinis sąmoningumas, tokio amžiaus vaikai ugdo empatiją ir mokosi laikytis taisyklių (Vlachou ir kt., 2016), penkerių metų vaikais jau gali būti įgijęs gebėjimą skirti tyčinį veiksmą nuo netyčinio, tuo laikotarpiu vystosi moralinės atsakomybės jausmas, leidžiantis skirti gerus poelgius nuo netinkamų. (Baird & Moses, 2001). Remiantis moksliniais šaltiniais, galima teigti, kad patyčių reiškinys yra būdingas visoms amžiaus grupėms (Lee, 2020). O. N.

Saracho (2016) teigia, jog agresyvus elgesys labiausia reiškiasi ikimokykliniame amžiuje, **ypač šiuo aspektu rizikingas 3-5 metų amžiaus tarpsnis**. O tokie elgesio modeliai, kai bendravime tarp bendraamžių reiškiasi agresija, sąlygoja patyčių atsiradimą. Norvegijoje atliktas tyrimas parodė, jog ikimokykliniame amžiuje patys vaikai patyčias labiau sieja su erziniu, nes tik 50 proc, vaikų iš dalies apibūdino, kas yra patyčios, likusioji dalis jas sieja su erziniu (Helgeland, Lund, 2017). Antra vertus, kai patyčių reiškinys nagrinėjamas ikimokykliniame amžiuje, kai kurie mokslininkai (Guerin ir Hennessy, 2002) teigia, **kad patyčiose nebūtinai turi būti tyčinis veiksmas, jų teigimu patyčios gali būti traktuojamos kaip veiksmas, nors ir netyčinis, sukelti pasekmes skriaudžiamajam, jai bus jo priimtas kaip tyčinis veiksmas**. Tai pat kiti autoriai (Monks, Smith, 2006) pažymi, kad patyčios ne visada turi turėti pasikartojamumo elementą, nes vaikas gali jausti baimę, kad ši situacija pasikartos. **Taigi ir vienas smurto atvejis, gal turėti vaikui pasekmių. (Baird & Moses, 2001).**

Patyčios ikimokyklinės amžiuje dažnai vyksta atvirai, dažniausiai esant pedagogui grupėje, t.t. jo akivaizdoje, nes tokio amžiaus vaikai patyčias pradeda spontaniškai, kai vyresniame amžiuje jos yra dažnai planuojamos ir vyksta tose vietose, kur dažnai nebūna suaugusiųjų. Tokiu būdu patyčios ikimokykliniame amžiuje lengviau yra pastebimos ir greičiau galima į jas sureaguoti (Craig ir kt., 2000, Vlachou ir kt., 2016). Patyčias teikia skirti nuo konflikto, nes 2 vienodos galios (tiek fizinės, tiek socialinės) **vaikų konfliktas**, nelaikomi patyčiomis (Lee, 2020).

2-4 m. vaikai dažnai naudoja agresiją, kad apgintų savo erdvę, nuosavybę ir draugus. 4-6 m. vaikai demonstruoja agresyvų elgesį, kuris jau įgyja ir patyčių elementų, tai yra agresiją naudoja kitų vaikų įbauginimui ir grasinimams (Storey, Slaby). Agresyvaus elgesio raida link patyčių priklauso ir nuo „taikinio“ vaiko, prieš kurį vartojamas netinkamas (dažniausiai agresyvus) elgesys reakcijos. Pvz. jei vaikas, prieš kurį naudojamas agresyvus elgesys neduos atkirčio, tai tikėtina, kad skriaudėjas ir vėl kartos tokį elgesį to vaiko atžvilgiu. Pvz. jei vaikas verkia, atiduoda daiktą, tai didelė tikimybė, kad vaikas ir toliau skriaus kitą vaiką siekdamas savo tikslų. Toks elgesys jau tampa sąmoningai pagalvotas, turintis tinklą įskaudinti kitą vaiką, kuris yra silpnesnis ir nekeliantis skriaudėjui grėsmės. Skriaudžiamas vaikams nuolat išgyvenantis tokias patyčių situacijas tampa dar labiau pažeidžiamasis. **Tos elgesys tampa tam tikru „socialiniu užkratu“**. Kai kiti vaikai stebi patyčias kaip kito vaiko „sėkmę“ nukentėjusio vaiko atžvilgiu, tai jie taip pat norės kurti galios ir dominavimo santykį ir prisijungti prie patyčių. Dažnai jie patyčias nukreipia į tą patį vaiką, arba į kitus vaikus, bet naudodami tą pačią patyčių taktiką. Tai gali tęsti iki kelių mėn., kai dominuojančios vaikų grupės tyčiojasi iš vaiko, kuris pasiduoda

jų reikalavimams, negebėdamas savęs apginti. Vėliau patyčios vystosi ir vaikai pradeda naudotis sudėtingesnes patyčių formas, kaip pvz. socialinį atstūmimą. (Storey, Slaby).

PATYČIŲ FORMOS

Agresyvus elgesys vaikystėje gali būti vertinamas kaip patyčių elgesio rizikos veiksnys (Repo ir kt., 2015). Dauguma sutinka, kad patyčios tarp vaikų vyksta ikimokyklinio ugdymo įstaigose, ypač dažnai vaikai pašalinami iš bendraamžių grupės veiklos. Patyčių tyrinėjimai ikimokykliniame amžiuje atskleidė, kad beveik kiekvienoje ikimokyklinukų grupėje - vienas ar du vaikai sistemingai nepriimami arba šalinami iš žaidimo (Kirves ir kt., 2012, Skoglund, 2020). Ikimokykliniame amžiuje vyrauja įvairios patyčių formos, tačiau jaunesniame amžiuje labiau dominuoja fizinis agresyvumas, vėliau, kai vaikai įgyja daugiau kalbinės patirties – pasireiškia verbalinė agresija. Verbalinis smurtas vyrauja tada, kai vaikai turi labiau išvystyta kalbine komunikacija, socialinius ir kalbinius įgūdžius. Todėl verbalinės patyčios yra sudėtingesnės ir reikalaujančios atitinkamų kalbinių ir socialinių gebėjimų (Domènech-Llberia ir kt., 2008; Perren, 2000). Taip pat šiame amžiuje svarbios yra socialinis atskyrimas nuo grupės ir gandų skleidimas (Vlachou, 2011; Vlachou ir kt., 2011). Apžvelgus ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų raidą, pastebima, kad fizinė agresija būdinga ankstyvajame amžiuje, nes tyrimai rodo, jog 2-3 metų berniukų tarpe fizinės agresijos yra daugiau nei 3 – 4 m. o mergaičių nuo 3 – 4 m .agresija itin retai pasitaikantis reiškinys. 3 – 4 metų tiek berniukai, tiek mergaitės gali lengvai tapti patyčių objektais, o 2 -3 m. berniukai labai linkę naudoti fizinę jėgą, tai yra dažniau būna skriaudėjais (Rose ir kt., 2014). Lietuvoje atlikti tyrimai rodo, jog 68 proc. visų patyčių atvejų tyčiojosi berniukai, mergaičių šis procentas kur kas mažesnis - 32 proc (Kerulienė, Užpurvytė, 2017). Labiausiai paplitęs ikimokyklinio ugdymo įstaigose stebimos patyčių formos yra žodinis ir fizinis agresyvumas, socialinė atskirtis ir gandai, berniukai demonstruoja didesnę fizinę agresyvumą (Green, Cillessen, Reche, Patterson ir Hughes, 2008; Perren, 2000); mergaitės yra labiau santykių (Craig ir kt., 2000; Perren, 2000) ir verbalinę agresyvumą (Green ir kt., 2008; Perren, 2000). Ikimokykliniame amžiuje vaikai demonstruoja agresiją šiais įprastais būdais, kaip daiktų, ypač žaislų atiminėjimas, prasivardžiavimas, stumdymusi ir kt . Kuo jaunesni vaikai, tuo dažnesnės fizinės patyčios, kaip kandžiojimas, spyrimas, plaukų pešimas. Vėlesniame priešmokykliniame amžiuje, kai vaiko kalbiniai gebėjimai geri, dažnesnė tampa verbalinė agresija (Rahayu ir kt., 2020). Tai pat ikimokykliniame amžiuje vaikai demonstruoja labiau atvirą agresiją, jie atvirai pasako, kad nesėdės su vaiku prie vieno stalo,

atima žaislus, pasako, kad nedraugaus su juo ir kt. (Lee, 2020), vėliau vaikai, išmokę manipuliuoti kitais, naudoja paslėptą agresiją, kaip vaiko ignoravimas ar pašalinimas iš žaidimo (Girdvainis, 2013, Skoglund, 2020).

I. Kerulienės ir A. Užpurvytės (2017) atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, jog vyraujanti patyčių forma patyčių **ikimokykliniame amžiuje yra erzinimas ir pajuokimas (49 proc.** iš visų patyčių atvejų), kuris pasireškia įvairių užgaulių replikų sakymu, grimasomis, tampymu už plaukų, kita šiam mažiui būdinga forma – prasivardžiavimas (20 proc. iš visų patyčių atvejų). Kiek rečiau naudojamos formos: stumdymas (15 proc. iš visų patyčių atvejų); daiktų atiminėjimas, gadinimas (9 proc. iš visų patyčių atvejų); ignoravimas, vengimas (7 proc. iš visų patyčių atvejų). Patyčių formų skirstymas galimas ir pagal tai, kokia agresija pasitelkiama vaikui įskaudinti. Skiriamos žodinė, fizinė agresijos arba sudėtiniai atvejai. Minėtos autorės, remdamosis savo tyrimo rezultatais, teigia, jog ikimokykliniame mažiujje vyrauja verbalinė agresija, taip pat dažna fizinė agresija, ir rečiau taikomos sudėtinės patyčių formos (Kerulienė, Užpurvytė, 2017). Užsienio šalyse (Suomijoje) vyraujančios patyčių formos yra verbalinės patyčios, ypač pravardžiavimas, žymiai retesnės fizinės patyčios (Kirves, Sajaniemi, 2012, cit. iš. Helgeland, Lund, 2017). Elektroninės patyčios, kurių tikslas įskaudinti kitą asmenį siunčiant tekstą ar vaizdus elektroniniu būdu (naudojantis internetu, telefonu ir kitais įrenginiais). Šios rūšies patyčios nedomina ikimokyklinio mažiaus vaikų. (K. Storey, R. Slaby).

A. M. Ilolos ir kt. (2016) atliktas tyrimas rodo didesnius skirtumus tarp kai kurių patyčių formų. Tyrimas rodo, berniukai labiau patiria fizines patyčias iš tos pačios lyties bendraamžių, mergaitė labiau patiria iš priešingos lyties patyčias. Taip pat šis tyrimas tik patvirtina, kad berniukai labiau patiria fizines patyčias, tačiau lyginant kitas patyčių formas sąsajoje su lytimi, didesnių skirtumų nepastebėta. Berniukų ir mergaičių patyčių elgesys pradeda skirtis nuo 3 metų amžiaus. Berniukams dažniau taiko ir patiria tiesiogines fizines formas ir žodinę agresiją, susijusią su galios ir dominavimo klausimais. Merginos, priešingai, dažnai naudoja ir gauna sudėtingesnes, subtilesnes ir netiesiogines patyčių formas, susijusias su priklausymu ir atskirtimi. Pavyzdžiui, merginos pradeda manipuliuoti santykiais, pašalinkite klasės draugus, skleiskite gandus, pasakokite paslaptis ir grasinti, kad nepriims kito vaiko žaisti kartu, jei nebus tenkinami jų reikalavimai. Berniukų naudojamos formos nesudėtingos, tai pedagogui nesunku pastebėti ir įsikišti, sudėtingesnių formų

patyčias sudėtingiau pastebėti, bet jos yra gali turėti dar skaudesnes pasekmes ir žaloti vaikus nei tiesioginės patyčios.

Ką reikia atsiminti pedagogui:

- Patyčios ikimokykliniame amžiuje gali skirtis nuo patyčių vyresniame amžiuje;
- Netinkamas vaiko elgesys, jei jis yra nestabdomas, gali išsivystyti į patyčias ir ypač į sudėtingas patyčių formas, pavyzdžiui, vaiko socialinė izoliacija grupėje;
- Ankstyva intervencija į netinkamą elgesį gali sustabdyti tokio elgesio „augimą“.

PATYČIŲ PRIEŽASTYS

Moksliniai tyrimai rodo, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų motoriniai gebėjimai, polinkis į agresyvumą, elgesio ir emociniai sunkumai ankstyvajame amžiuje bei tam tikra tėvų charakteristika (žema socialinė ir ekonominė padėtis) padidina įsitraukimo į patyčias vyresniame amžiuje, ypač paauglystėje (Jansen, Veenstra, Ormel, Verhulst ir Reijneveld, 2011; Douvlos, 2019; Jansen ir kt., 2011). Tai pat patyčių tikimybę padidina, kai vaikas stebi aplinkoje smurtinius veiksmus (Jasiulionė ir kt., 2011), nes ikimokyklinio mažiau vaikai linkę stebėtas situacijas atkartoti. Taip pat riziką įsitraukimui į patyčias turi vaikai, augantys šeimose, kur santykiniai emociškai nėra labai artimi, o konfliktų skaičius tokiose šeimose didelis (Cassidy, 2009). Ir atvirkščiai, psichologiškai ir socialiniai saugi aplinka šeimoje, emocinis šeimos narių artumas, veikia kaip apsauginiai veiksniai, padidinantys tikimybę, kad vaikas nesityčios iš kitų žmonių. Vaikai, kurie stebi smurtą savo artimiausioje aplinkoje, tai gali atkartoti santykiuose su bendraamžiais, siekdami kontroliuoti kitus. Tokiu būdu vaikas gal lengvai įsitraukti į patyčias ankstyvoje vaikystėje. Tyrimai patvirtina, kad vaikai kurie auga jais besirūpinančiose šeimose, kur rečiau naudojamos bausmės, vaikai mokomi socialinių įgūdžių, mažiau linkę inicijuoti patyčias ankstyvoje vaikystėje (Storey, R. Slaby). Vaikai linkę kartoti agresyvų elgesį, jei aplinkoje stebi skriaudėjo „pergales“ t.y. kai vaikai agresyviu būdu pasiekia tikslą, tačiau jie nepatiria netinkamo elgesio pasekmių (Craig ir kt., 2000).

C. S. Swit (2018) patyčias ikimokykliniame amžiuje sieja su brolių ir seserų bendravimo šeimoje modeliais. Jei šeimoje santykiniai tarp seserų, brolių konkurenciniai, konfliktiški, naudojama fizinė agresija, tai tokį modelį vaikas naudos ir bendraudamas su bendraamžiais ikimokyklinėje įstaigoje. Vaikai patyčių gali išmokti ir stebėdami bendraamžių elgesį, nes sąveika su kitais vaikais taip pat formuoja atitinkamą vaikų elgesį. Vaikai susidūrę ar stebėdami smurtinį elgesį namuose, kaimynystėje, ikimokyklinės įstaigos grupėje, natūralu, kad norės išbandyti tokį elgesį savo santykiuose su kitais.

Kituose šalyse (Pietų Korėja) atlikti tyrimai atskleidė ir kitas patyčių kilimo priežastis: noras demonstruoti galią, dominuoti (Lee, 2020). A. Soderstrom, A. L. Hultman (2016) atliktas tyrimas Švedijoje atskleidė, jog patyčių plitimas ar atvirkščiai, nebuvimas, priklauso nuo pedagogo gebėjimų sukurti vaiko saugumui palankią aplinką, kuri grįsta humanistinėmis vertybėmis. Tokia aplinka turi apimti bendravimo normas, fizinės aplinkos struktūravimą, mokymus ir tėvų įtraukimą.

A. Helgeland ir I. Lund (2017) tyrimas atskleidė, jog dažniausiai patyčios tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų reškiasi atskirtimi ir pagrindinė priežastis šio reiškimo, yra vaiko gebėjimų stoka, kaip pvz. negebėjimas laikytis žaidimo taisyklių, kalbos sutrikimai. Vaikų atstūmimas gali reikštis ir dėl tam tikrų charakteristikų, dažnai tokio pobūdžio patyčias gali patirti arba labai lėti, drovūs vaikai arba atvirksčiai, labai aktyvūs (Helgeland, Lund, 2017). Suomų mokslininkai, remdamiesi tyrimais (Repo, Sajaniemi, 2015), patyčias ikimokyklinėje įstaigoje sieja su padidėjusiu vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, skaičiumi, griežtomis taisyklėmis ir pedagogų kompetencijos kaip įsikišti į patyčių situacijas, stoka (Repo, Sajaniemi, 2015). Kai kuriuose šalyse, pvz. Indonezijoje patyčių priežastis gali būti neatkinkantis stereotipų lyties elgesys (pvz. berniukas žaidžia su lėle) (Adriany, 2019). Kiti autoriai, kaip C. S. Swit (2018), jog vienas iš priežasčių, dėl kurio vaikai patiria patyčias grupėje, draugų neturėjimas.

Žiniasklaida, įvairūs filmai, televizijos laidos ir kt. yra vienas iš veiksnių, kurie gali padidinti ar sustabdyti smurtinį elgesį. Vaikai, gali išmokti iš TV ekranų smurto, kur formuojamas tolerantiškas požiūris į smurtą, net jis išaukštinamas, o žaisdamas kompiuterinius žaidimus jis gali išmokti smurtinio elgesio, jei gauna pastiprinimą tokio elgesio. Ir atvirksčiai, TV, internetas, video žaidimai gali padėti mokytis prosocialaus elgesio, skatinti netoleranciją smurtui. (Storey, Slaby).

SKRIAUDŽIAMOJO IR SKRIAUDĖJO CHARAKTERISTIKOS. PATYČIŲ PROCESAS, VAIDMENYS

Patyčių intervencija ir prevencija turi apimti darbą su visa vaikų grupe. Patyčios yra procesas, kuriame dalyvauja ne tik skriaudėjas, skriaudžiamasis, bet ir į šį procesą yra įtraukti patyčias stebintis vaikai ir suaugusieji. Patyčios grindžiamos santykiais tarp vaikų, todėl šiame procese kiekvienas turi savo vaidmenis: skriaudėjas, skriaudžiamasis, stebėtojas. Taigi patyčios ikimokykliniame amžiuje beveik visada yra grupinis procesas. Stebintis patyčių ar netinkamo elgesio situacijas vaikai labai greitai supranta, kas dalyvauja patyčiose ir koks elgesys yra nenaudingas ir kuris apdovanojamas. Stebėtojai taip pat dalyvauja patyčių situacijoje, vieni gali bijoti skriaudėjo, kiti atstumti vaiką, kuris patiria patyčias, kiti pasyviai priima tokią atmosferą grupėje, ir tik stebi, kiti, atvirksčiai, gali būti paskatinti prisijungti prie patyčių. (Storey, Slaby).

Pedagogui labai svarbu suprasti šią patyčių dinamiką ir vaikų vaidmenis patyčių situacijose. Tai padeda pastebėti, kokį vaikai priima vaidmenį patyčių situacijoje ir sureaguoti, kad patyčios būtų sustabdytos. (Storey, Slaby).

Ikimokyklinio ir priešmokyklinio mažiau vaikai skirtingai reaguoja į patyčias, vieni jas priima pasyviai ir nuolankiai ir paklūsta skriaudėjo reikalavimams (tai dažnai drovūs vaikai, ramūs, turintys mažai draugų, jie turi norą prisitaikyti, bet jiems sunku tai padaryti dėl patekimo į socialines grupes). Jie dažnai jaučia, kad su jais elgiamasi netinkamai ir juos atstumia bendraamžiai, bet jie nežino, kaip spręsti šią situaciją. Jie būna neryžtingi, nuolankūs, neryžtingai sako „ne“. Jie nežino kaip reaguoti į patyčias. Dalis vaikų nesuvokia, kad iš jų tyčiojasi. Storey, Slaby).

Kai kurie vaikai pasyviai priima smurtautojo provokacijas, o kiti reaguoja kovodami, „duodami atgal“. Pasyvios aukos paprastai būna drovios ir mažiau socialiai patyrusios nei kitos grupės vaikai. Jie gali turėti didelį norą prisitaikyti, bet jiems sunku tai padaryti dėl neturėjimo draugų ir sunkumų patekti į socialines grupes. Jie gali jausti, kad su jais elgiamasi blogai arba atstumti savo bendraamžių, bet jie nežino, kaip pagerinti situaciją. Jie linkę būti nuolankūs ir neryžtingi pasakyti „ne“ arba „Baik tai“. Jiems gali būti neaiškūs, kaip geriausiai reaguoti į patyčias. Kai kurie, ypač jaunesni vaikai, a gali net neatpažinti kad iš jų tyčiojasi. Jaunesni vaikai, kurie patiria patyčias, dažnai linkę žaisti vieni, nes jie dar nesuvokia pilnai socialinės grupės privalumų. Tokiems vaikams trūksta įgūdžių kaip susidraugauti su kitais vaikais, taip pat jie stokoja lyderystės įgūdžių (Storey, Slaby). Kita vaikų grupė, kurie patiria patyčias, atvirkščiai, aktyviai į tai reaguoja. Jie priešintis linkę, kovoti, duoti atgal. Tokie vaikai renkasi draugus, kurie linkę agresyviai elgtis ir sudaro sąjungas su tais vaikais, kurie tyčiojasi iš kitų.

Išskiri tipiški skriaudžiamo vaiko bruožai. Patyčių taikinys – skriaudžiamas vaikas:

- Prasti kalbiniai gebėjimai;
- Taisyklių nesupratimas;
- Drovumas, ramumas;
- Uždarumas;
- Aktyvumas;
- Liūdni, nusiminę;

- Sunku susirasti draugų;
- Nenori dalyvauti veikloje;
- Specialūs poreikiai;
- Netradicinis tam tikrai lyčiai elgesys.

SKRIAUDĖJO, SKRIAUDŽIAMO VAIKO CHARAKTERISTIKOS

Elgesio požymiai, rodantys, kad vaikai patiria patyčias:

- Baimė eiti į vaikų darželį;
- Nenoras jungtis į bendras veiklas;
- Nepasitikėjimas savimi;
- Neigiamų komentarų apie kitus atsiradimas ar padažnėjimas;
- Skundžiasi bloga savijauta (galvos, pilvo skausmai);
- Mažiau domisi veikla, kuria domėjosi iki šiol;
- Mažesni ugdymosi pasiekimai;
- Praranda daiktus, pareina alkanas, prašo pinigų;
- Suirzęs, liūdnas;
- Blogai miega, sapnuojasi košmarai;
- Izoliuotas nuo bendraamžių grupės;
- Grasi pakenkti sau ir kitiems.

Santykiai su kitais ir patyčių požymiai (kai iš vaiko tyčiojama):

- Tėvai dažnai linkę perdėtai saugoti vaiką, kontroliuoti, varžyti laisvę.
- Broliai, seserys gali tyčiotis iš vaiko namuose
- Vaikas neturi draugų, izoliuotas bendraamžių.
- Mokytojas nereaguoja į vaiko poreikius, nes nežino jo stipriųjų ir silpnųjų pusių
- Turi nedaug galimybių atsiskleisti, pademonstruoti savo gebėjimus šeimoje, mokykloje, bendruomenėje.

Nors visi vaikai gali turėti tikimybę tapti patyčių „taikiniai“ esant atitinkamoms sąlygoms, tačiau didžiausią riziką turi silpni, ramūs, jautrūs, išskiriantys dėl kokių nors požymių vaikai. Storey, Slaby).

Kai iš vaiko patyčios kartojasi, kiti vaikai jų šalinasi, nes nori išlaikyti savo poziciją socialinėje bendraamžių grupėje. Taip pat vaikai bijo, kad ir iš jų nebūtų tyčiojama. Vaikai, patiriantys pakartotines patyčias, tampa uždari, patys izoliuojasi, nenori įsitraukti į bendrą veiklą su bendraamžiais.

Pasekmės. Patiriantys patyčias vaikai dažnai tai „parodo“ savo elgesiu: jiems gali pasireikšti fiziniai simptomai: skaudėti pilvą, galvą ir kt.; dažnai jie būna prislėgti, liūdni, atsisako eiti į ugdymo įstaigą (Storey, Slaby). Jei tokie vaikai nesulauki pagalbos, tai ir vėlesniuose raidos etapuose jiems sunku užmegzti santykius su kitais, jie pasižymi žema savigarba net ir tampant suaugusiu. Storey, Slaby).

Pedagogo veiksmai. Pedagogas turi padėti tokiam vaikui susirasti draugų ir įsijungti į socialines grupes. Tai pat reikia ugdyti didesnę pasitikėjimą savimi. Vaikai, kurie agresyviai reaguoja, kai iš jų tyčiojama, reikia mokyti, kaip reaguoti į tokias situacijas neagresyviais būdais. (Storey, Slaby). Mokytojai turi palaikyti vaiką, iš kurio tyčiojama. Vaikas turi aiškiai suvokti, kad suaugęs visada padės toje situacijoje. Vaikas turi jausti, kad jis rūpi pedagogui, suaugęs aiškiai rodo nepritarimą patyčioms. Jie turi gauti aiškius nurodymus ir suaugusiųjų, kaip galėtų reaguoti, kai iš jo tyčiojama., pvz. žiūrėti skriaudėjui į akis ir ištariant „dabar mano eilė žaisti su šiuo žaislu“.(Storey, Slaby).

Intervencija. Palaikyti vaiką iš kurio tyčiojasi. Vaikai turi žinoti, kad suaugusieji rūpinasi jais ir padės bet kuriuo metu. Jie turi žinoti, kad patyčios nėra priimtinos ir toleruojamos. Jiems reikia padėti išlaikyti ir ginti savo pozicijas – atsistoti, išsitiesti, žiūrėti smurtautojui į akis ir ramiai pasakyti „Ne, dabar mano eilė žaisti su šiuo žaislu“ .

Skriaudėjas. Ikimokyklinio mažiaus vaikai, ypač, kurie patiria socialinį bendraamžių atstūmimą, pasižymi nerimastingumu, drovumu, baikštumu, o jų skriaudėjai pasižymi agresyvesniu elgesiu, empatijos stoka. (Killen ir kt., 2009).

Skriaudėjas - tai vaikas, kuris tyčiojasi iš kitų vaikų. Naudoja tiesioginę fizinę agresiją: muša, stumdo, spardo, mēto daiktus; naudoja tiesioginę verbalinę agresiją: šaukia, grasina; taip pat subtilesnes arba netiesioginės fizinės agresijos formas - paslepia vaiko mėgstamą žaislą, paimdamas rūbus ar sunaikindamas piešinį ar darbelį. Gali naudoti ir tokias formas kaip – išskyrimas iš grupės tarpo, gandų skleidimas, „Tu negali žaisti“. Jo tikslas – atimti žaislą, priversti vaiką daryti tai ko jis nenori, prieš jo valią ar jį įbauginti. Šie vaikai žino kaip išsisukti, paslėpti savo netinkamą elgesį arba suversti kaltę kitam. Gali būti tie vaikai, kurie tyčiojasi iš kitų. Taip pat gali būti tie vaikai, kurie patyrę patyčias ir pradėjo patys tyčiotis. Vieni jų gali būti populiarūs, mėgstami kitų vaikų, kiti gali būti izoliuoti, nemėgstami kitų vaikų.

Tipiški skriaudėjo bruožai.

- geri motoriniai įgūdžiai;
- Agresyvumas;
- Žema tėvų socialinė ekonominė padėtis;
- Sutrikęs bendravimas šeimoje;
- Didelis konfliktų lygis;
- Noras dominuoti;
- Konkurencijos patirtis ir konkurenciniai elgesio modeliai šeimoje.

Emociniai ir elgesio požymiai, rodantys patyčias iš kitų (vaikai tyčiojasi iš kitų)

- Agresyviai elgiasi su tėvais, broliais, seserimis, draugais, gyvūnais;
- Pasižymi žema empatija;
- Valdingas ir manipuliuojantis elgesys;
- Negali paaiškinti iš kur atsirado žaislai ir pinigai;
- Teigiamai žiūrį į agresiją;
- Lengvai nusivilia ir greitai supyksta;
- Slepia savo daiktus ir veiklą;
- Nepripažįsta, kad blogai elgiasi ir žeidžia kitus.

Santykiai su kitais ir patyčių požymiai (kai iš vaiko tyčiojasi pats iš kito vaiko):

- Tėvai gali naudoti santykiuose su vaiku agresiją, šaukdami, mušdami ar atstumdami vaiką;
- Tėvai tarpusavyje gali demonstruoti agresyvaus bendravimo modelį;
- Broliai, seserys gal tyčiotis iš vaiko namuose;
- Vaikas susiranda draugų, kurie bendrauja agresyviai;
- Vaikui sunku atsispirti bendraamžių spaudimui;
- Mokytojai ar kiti suaugę gali naudoti jėgą prieš vaiką, šaukdami, atstumdami ar kitaip agresyviai besielgdami;
- Neturi galimybių pademonstruoti savo sugebėjimus, talentus namuose, mokykloje, bendruomenėje.

Kai kurie mokslininkai nurodo, jog tyčiotis gali ne tik žemą statusą ir netinkamą elgesiu, fizine jėga ar žemu intelektu pasižymintys vaikai, bet ir vaikai turintys aukštą statusą ir socialiai aktyvūs vaikai, turintys gerus socialinius įgūdžius (Saracho, 2017). Besityčiojantys vaikai gali efektyviai bendrauti bendraamžių grupėse ir būti įsitraukę į didesnes socialines grupes (Perren & Alsaker, 2006). Taip pat ikimokyklinio, kaip mokyklinio amžiaus besityčiojantys vaikai gali jungtis į grupes su kitais besityčiojančiais vaikais, kuriose perima vienas kito elgseną ir padidinti savo tyčinę elgseną (Vlachou et al., 2011). Skriaudėjai yra linkę bendrauti su kitais vaikais, ypač su tais, kurie tyčiojasi ir geba paskatinti kitus prisijungti prie patyčių. Jie gali būti lyderiai savo grupėje, tačiau jie pasižymi mažesniais socialiniais gebėjimais bendradarbiavimo, pagalbos kitam vaikui srityje (Storey, Slaby).

Pasekmės. Jei laiku nesustabdome skriaudėjo koreguodami elgesį, tai pasekmės jausis ir kituose raidos etapuose. Tokie vaikai ir mokykloje elgiasi netinkamai, linkę įsivelti į muštynes, tai komplikuoja santykius su draugais. Tie vaikai dėl savo netinkamo elgesio gali būti šalinami iš mokyklos. Patyčių elgesio modelis persikelia į mokyklą ir net vėliau studijas. (Storey, Slaby).

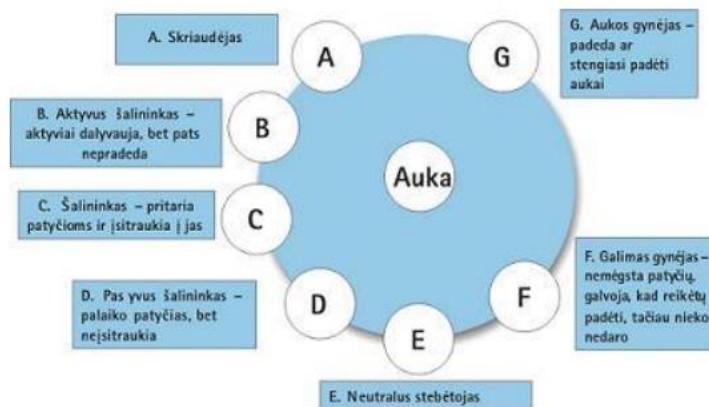
Pedagogo veikla. Ugdomi gebėjimai: kaip minėta, vaikams, kurie skriaudžia kitus, būtina ugdyti socialinius įgūdžius, ypač bendradarbiavimo srityje ir empatiškumą. Moksliniais tyrimais įrodyta, kad vaikai, kurie įsitraukia į bendradarbiavimą linkę įtraukti kitus į veiklą nesityčioti. Vaikai, kurie yra empatiški, supranta vaiko, kuris patiria patyčias, jausmus, todėl labiau linkę padėti tokiems vaikams. Storey, Slaby).

Intervencija. Jei suaugusieji stebi netinkamą elgesį ir nereaguoja, tai vaikas toliau taip elgiasi siekdamas savo tikslų. Pedagogo intervencija neleis patyčioms tęstis, dažnėti ir plisti. Suaugusiojo įsikišimas į situaciją parodo vaikui, jog jo elgesys nėra priimtinas ir netoleruotinas.

Stebėtojai.

Patyčios dažnai vyksta kitų vaikų akivaizdoje, kad pademonstruoti savo galią ar patenkinti dėmesio poreikį. Ikimokykliniame amžiuje tai dažnai vyksta grupėje šalia kitų vaikų. Taigi vaikai tampa patyčių stebėtojai ir skirtingai į tai reaguoja. Vieni vaikai gali prisijungti prie patyčių iš baimės, kad iš jų nesityčiotų, kiti gali tapti nejautrūs patyčios, ypač, jei tai koreliuoja su žiūrimais smurto vaizdais per TV ir netinkama namų atmosfera. Tokiu būdu patyčios gali būti priimanamos pasyviai, vaikai mano „kad tai ne jų reikalas. Pasekmės tokių reakcijų – kaltės jausmas. Vieni vaikai gali jaustis kalti, kad nieko nedarė, kad padėtų skriaudžiamam vaikui, kiti gali patys prisijungti prie patyčių. Stebėtojai gali būti:

- Palaikantys skriaudėją
 - Sužadunami skriaudėjo veiksnu
 - Pritaria skriaudėjui, gėrisi jo veiksmais, palaiko
- Palaikantys nukentėjusį
 - Pasimetę stebi skriaudėjo veiksmus
 - Pasiūlo pagalbą nukentėjusiam po įvykio
- Neutralūs
 - Ugdymo įstaigos bendruomenė, kuri nesiima veiksmu
 - Kaltina kitus
- Gynėjai

1 pav. Vaikų vaidmenys patyčių situacijose (pagal Olweus (1993) iš Povilaitis ir kt., 2007)

Paveiksliuko paaiškinimas:

- auka – vaikas, kuris patiria kitų vaikų patyčias;
- skriaudėjas – tai yra tam tikras lyderis, kuris dažniau pradeda, inicijuoja patyčias ir ieško palaikymo, stengiasi įtraukti kitus;
- aktyvus šalininkas – vaikas, kuris palaiko patyčias, kuris prisijungia prie skriaudėjo (antrina jam), tačiau yra nelinkęs pirmas pradėti tyčiotis;
- šalininkas – palaiko tyčiojimąsi, pritaria jam ir jame dalyvauja (tačiau ne taip aktyviai, kaip skriaudėjas ar šalininkas);
- pasyvus šalininkas – pritaria patyčioms, tačiau aktyviai neišitraukia;
- neutralus stebėtojas – tiktai stebi, kas vyksta. Stengiasi išlikti nuošalyje ir jeigu jo asmeniškai tai neliečia, stengiasi niekaip neišivelti;
- galimas gynėjas – nepritariantis patyčioms vaikas, kuris norėtų padėti aukai, bet nieko nedaro, greičiausiai bijodamas pats tapti patyčių objektu;
- aukos gynėjas – vaikas, kuriam nepatinka patyčios ir kuris stengiasi padėti aukai apsiginti arba bando sustabdyti patį priekabiavimą.

Pedagogo veikla. Dirbant su stebėtojais, labai svarbu ugdyti supratimą, kad jie gali prisidėti prie patyčių stabdymo. Vaikus reikia mokyti konstruktyvių problemos sprendimo įgūdžių, gebėti pasakyti „ne“ ir jaustis saugiau, taip pat svarbūs atkaklumo įgūdžiai, gebėti nepaklusti skriaudėjo reikalavimams ir tuo pačiu civilizuotai, ne smurtiniu keliu, tai paaiškinti. Taip pat vaikai turi išmokyti kaip padėti bendraamžiais neagresyviais būdais. Vaikai turi jausti

pasididžiavimą, kad padėjo kitam vaikui. Stebintys patyčias vaikai gali tai priimti kaip normą ir puikų būdą tenkinti savo poreikius, todėl labai svarbu, kad mokytojas stabdytų patyčias ir išreikštų aiškų nepritarimą joms.

Intervencija. Vaikai, kurie stebi patyčias, ima galvoti, kad toks elgesys yra priimtinas ir geras būdas gauti tai ko jie nori. Mokyti pranešti suaugusiajam apie stebėtas patyčias ar netinkamą elgesį.

Ankstyvos vaikystės pedagogai turi gebėti atpažinti šiuos vaidmenis (skriaudėjo ,skriaudžiamą, stebėtoją). Šie vaidmenys gali būti keičiami vykdant intervenciją ir prevenciją. Pasikartojančios patyčios galimos tik tada, kai **yra toleruojamos suaugusiųjų toks elgesys ir nekreipimas ypatingas dėmesys į socialinių įgūdžių ugdymą.**

Geriausia pagalba skriaudėjui būtų mokyti elgesio kontrolės, ugdyti bendradarbiavimo ir problemų sprendimo įgūdžius, ugdyti empatiją. Vaikus, kurie patiria patyčias, svarbi mokyti paginti savo interesus, nežeidžiant kito vaiko, todėl ypatingai svarbu mokymai, kaip pasakyti, kad jam nepatinka kito vaiko elgesys. Dirbant su stebėtojais svarbu ugdyti supratimą, kad jie gali prisidėti prie patyčių stabdymo, panaudojant problemų sprendimo strategijas (Žr. Vaikų įgūdžių ugdymo veikla: 7. Socialinių įgūdžių mokymas, 8. Empatijos veikla, 9. Atkaklumo ugdymas, 10. Problemų sprendimo veikla.)

PREVENCIJA. INTERVENCIJA. PEDAGOGŲ MOKYMAS.

Taigi ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogai yra atsakingi už patyčių prevenciją ir intervenciją. Mokytojas kuria ugdymuisi palankią aplinką, o ji labai svarbi šiame amžiuje. Joje vaikai stebi įvairių elgesį, daro išvadas, koks elgesys priimtinas, koks ne. Jei pedagogas nesudarys galimybių pajauti, kad patyčios skaudina, jos ir toliau tęsis. Nukentėję vaikai ir toliau bus skriaudžiami, jei neišmoks pasitikėti savimi, apginti priimtinais būdais savo interesus, stokos socialinės kompetencijos, bijos prašyti pagalbos. Mokytojai, dirbantys ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigose turi išskirtinę galimybę ir atsakomybę vykdyti tikrąją to žodžio reikšmę prevenciją, kad neatsirastų patyčių. Patyčių yra išmokstama, todėl pedagogai gali užkirsti kelią ne tik patyčių plitimui, bet, pirmiausia atsiradimui, reaguodami į bet kokias netinkamo bendravimo su kitais apraiškas, dėl kurių kyla smurtinis elgesys.

Ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo įstaiga yra pirmoji formali institucija, kur vaikai patiria įvairias sąveikas, tiek pozityvias, tiek įvairius konfliktus ir patyčias. Vaikai mokosi kontakto užmezgimo, sąveikos palaikymo ir patiria tų sąveikų pasekmes. Vaikais įgyja įvairios patirties tiek žaidimo metu, tiek dalyvaudami įvairiose veiklose. Tuo pačiu suaugę, ne šeimos nariai, gali įvertinti vaikų socialinį elgesį su bendraamžiais, ir jei jis nėra tinkamas, gali tiek specialistai, tiek ikimokyklinio ugdymo pedagogai siūlyti įvairias elgesio korekcijos priemones (Vlachou et al., 2011).

Mokytojai, dirbantys su ikimokyklinio ir priešmokyklinio mažiais vaikais linkę nesureikšminti arba kitaip tariant neįvertinti agresyvaus elgesio kaip patyčių rizikos veiksnio. Dažnai pedagogai arba visai nereaguoja arba reaguoja moralizuodami, priekaištaudami dėl tokio elgesio, kas dažnai tik dar labiau didina tokį elgesį (Rose ir kt., 2014). Patyčių raiška ikimokykliniam amžiuje skiriasi nuo patyčių vyresniame amžiuje. Ikim. a. vaikai eksperimentuoja įvairius elgesio būdus, todėl pedagogams svarbiausia atpažinti elgesį, kurio nesustabdžius, gali perraugti į patyčias. Pedagogai turi visas galimybes tokį elgesį lengviau sustabdyti ankstyvose stadijose. Maži vaikai dažniausiai koreguoja savo elgesį, atsižvelgdami į savo klasės draugų ar mokytojų reakcijas. Jei atreaguojama į netinkamą elgesį, vaikas keičia savo elgesį ir išbando naujus modelius. Pvz. vaikai gali demonstruoti įvairias grimasas, sakyti nemalonius žodžius, atimti žaislus, pastumti, atsisakyti žaisti su tam tikru vaiku ir kt. Jei remsimės klasikiniu patyčių apibrėžimu, tai tokio elgesio dar negalima traktuoti kaip patyčių, nes nėra tyčinio noro įskaudinti, pasikartojamumo elemento, galios disbalanso. Tačiau pedagogai turi stabdyti tokį elgesį, nes tai

yra priežastis stabdyti patyčias. Vienkartinis tipišką veiksma, kaip pvz., apšivardžiavimas, žaislo atėmimas nėra patyčios, pakuždėjimas į ausį apie kitą vaiką nėra patyčios, tačiau jei pedagogas ar kiti suaugę laiku nestabdo patyčių tai gali peraugti į patyčias, kai tai kartojasi ir nukrypsta į tą patį vaiką. Tuo pačiu tokia tipiška netinkamo elgesio raiška perauga į patyčių sudėtingesnes formas, kaip pvz. konkretaus vaiko atskyrimas ar nepriėmimas į žaidimą ir t.t.. Vyresni vaikai, ypač priešmokyklinio amžiaus, jau gal kelti sąlygas kitiems vaikams, norėdamas atskirti vaiką, kurio jis nemėgsta, kaip pvz. „jei tu draugausi su Tomu, tu tada negalėsi žaisti su manimi.“ **Supratimas apie patyčių kilmę ir jos vystymosi procesą, patyčių raiškos suvokimas leidžia pedagogu efektyviai vykdyti prevenciją ir intervenciją.** (Storey, Slaby).

Taigi suaugęs, ypač pedagogas turi lemiamą reikšmę patyčių sustabdymui. Jei pedagogas nereaguos į vaikų netinkamą elgesį, tai vaikai patyčias priims kaip normą ir leidimą taip elgtis. Taigi intervencija aiškiai nusako vaikams, kad patyčios nėra toleruojamos ir leidžiamos grupėje. (Storey, Slaby).

Patyčių atpažinimas: ikimokykliniame amžiuje dažnai vaikai naudoja žodžius, kurie gali įžeisti ar atstumti kitą vaiką, tai labai svarbu tai atpažinti kaip patyčių rizikos veiksnį, nes jei laiku tai nesustabdome arba neįsikišame, tai gali išsivystyti į patyčias (Vlachou ir kt., 2016).. Taigi pedagogas turi laiku sureaguoti į vaiko žodžius ir veiksmus, galinčius turėti įtakos kito vaiko nemaloniai savijautai, nes jei laiku neatreaguojame, dauguma vaikų mėgdžios netinkamą kitų elgesį. **Taigi pedagogas turi atpažinti netinkamą elgesį kaip itin rizikingą patyčių vystymuisi ir tinkamai jį valdyti** (Jansen ir kt., 2011 m.; Walker & Shinn, 2002). Ikimokyklinio amžiaus vaikai turi ribotus kalbinius ir pažintinius gebėjimus, todėl ne visi metodai tinka identifikuoti patyčių situacijas, rekomenduojama taikyti piešinius ir stebėjimą (Repo & Sajaniemi, 2015, Vlachou et al., 2016),

Tai pat labai svarbu atpažinti vaikų prisiimtus vaidmenis patyčių situacijoje, nors jie šiame amžiuje labai sunkiai pastebimi ir patyčios gerai integruotos į grupę. Paprastai šiame amžiuje vaikai turi daug draugų grupėje ir dalyvauja kartu veikloje ir žaidimuose. Labai reti atvejai, kai galima labai aiškiai identifikuoti gynėją, skatintoją ar neutralų stebėtoją (Rose ir kt., 2014). Greičiau galima identifikuoti skriaudžiamą vaiką, nes jis dažniausiai neturi daug draugų ir yra labai pažeidžiamas (Vlachou ir kt., 2011).

Jei ikimokyklinio amžiaus vaikai net ir mokytojų akivaizdoje nedvejodami elgiasi agresyviai, svarbu, kad mokytojai nustatytų patyčių atvejus ir laiku juos suvaldytų. Dauguma mokslininkų (Repo ir Sajaniemi, 2015; Rose ir kt., 2014; Vlachou ir kt., 2016) daro prielaidą, kad pati veiksmingiausia priemonė mažinat ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų patyčias, **tai pačių pedagogų mokymas, kaip atpažinti patyčių formas, kaip vykdyti intervenciją į patyčių ar agresyvaus elgesio situacijas.** Tai pat pagrindinė veikla mokytojų turi būti nukreipta į patyčių prevenciją, tai vaikų socialinių įgūdžių ugdymas ir emociškai šilto klimato kūrimas grupėje (Rose ir kt., 2014; Vlachou ir kt., 2016). Kitos siūlomos priemonės patyčių prevencijos mažinimui, tai ugdyti vaikų empatiškumą, didinant „bendraamžių paramos etosą“ (Craig ir kt., 2000, p. 33). Labai svarbu pedagogams suteikti grupės valdymo kompetencijų, kas itin veiksmingai vykdant patyčių prevenciją (Webster-Stratton & Reid, 2004). Ankstyvoji intervencija labai mažina patyčių skaičių (Rigby, 2002). Ankstyva intervencija yra būtina, kad emociinės, elgesio ir socialinės problemos būtų sprendžiamos laiku (Webster-Stratton ir Reid, 2004). Ikimokyklinis ir priešmokyklinis amžius yra pats tinkamiausias vykdyti intervencines programas, ypač nukreiptas į agresyvaus elgesio stabdymą pačioje ankstyviausioje stadijoje, kad jis „neaugtų“ iki patyčių Webster-Stratton ir Reid, 2004).

Tėvai. Tai pat kiti autoriai siūlo įtraukti tėvus į patyčių prevenciją (Matsunaga, 2009; Repo & Sajaniemi, 2015). Tėvai turėtų prisidėti prie socialinių įgūdžių ugdymo, ypač mokant vaikus tinkamo emocijų ir elgesio valdymo įgūdžių. Ikimokyklinio ugdymo įstaiga turėtų vykdyti tėvų švietimo programas ((Rigby, 2002, Webster-Stratton & Reid, 2004). Tyrimai rodo, jog dalis tėvų nėra tikri, jog ikimokyklinio amžiaus vaikai geba tyčiotis, o tai rodo, jog jie nesupranta ar turi mažai žinių apie šį reiškinį, ko pasėkoje, jie patyčias gali įvardinti kaip šiurkštų žaidimą ar kautynes, o ne kaip tyčinį ir pasikartojantį elgesį, nekreipti į tai dėmesio, nesikišti į situaciją (Swit, 2018). Todėl svarbu tėvams padėti suprasti vaiko elgesio motyvus, tipišką amžiaus tarpsnio elgesį ir tyčinį, pasikartojantį elgesį, supažindinti su patyčių samprata, bei kokios yra patyčių pasekmės vaikams (gal įdėti papildomą informaciją apie tai?, pvz. lankstinuką). Kai kurie tyrimai rodo, jog tėvai patyčioms linkę labiau priskirti fizinį netinkamą elgesį, ir vertinti kaip reikalaujantį intervencijos, o ne, verbalinį netinkamą elgesį ar išskyrimą iš grupės tarpo (Sawyer et al, 2011). Todėl labai svarbu tėvus supažindinti su įvairiomis patyčių formomis, apraiškomis.

Pedagogo gebėjimas kuri aplinką ir ugdyti vaikų socialinius įgūdžius. Vaikų socialinių įgūdžių ugdymas ir teigiamo požiūrio kūrimas grupės kontekste turėtų būti pagrindinis ikimokyklinio ugdymo pedagogų rūpestis (Douvlos, 2019). Vaikų socialinių ugdymas:

- Tarpusavio sąveikos tarp vaikų stiprinimas;
- Agresyvaus elgesio švelninimas;
- Vaidmeniniai žaidimai (neleisti skirti nuolat vaikui tokį vaidmenį, kuris sudaro sąlygas tyčiotis);
- Žodinis tinkamo elgesio aptarimas;
- Pykčio valdymas.

Kaip ankstyvosios vaikystės pedagogai gali pasiruošti padėti mažiems vaikams ugdyti atsparumą patyčioms? Sėkmės raktas yra išankstinis pasiruošimas veiksmingai kovoti su patyčiomis prieš, jo metu ir po jo.

Mokytojai gali paruošti ir įgalinti mažus vaikus padėti sustabdyti ir užkirsti kelią patyčioms, imdamiesi šių veiksmų:

Mokytojai turi suprasti, kaip patyčių elgesys atsiranda ankstyvoje vaikystėje ir turi dėti visas pastangas, kad tokio elgesio išvengtų:

- pedagogas turi būti išsamiai susipažinęs su patyčių formomis, gebėti jas atpažinti, nes jų nepažinus, neįmanoma imtis veiksmų prieš patyčias;
- išmanyti patyčių atsiradimo priežastis, jų vystymosi dinamiką;
- gerai išmanyti vaikų vaidmenis patyčių situacijoje, nes juos atpažinus, tikslingesnė tampa intervencija;
- mokytojas turi tikslingai ir sistemingai kalbėti su vaikais apie patyčias. Tai leidžia vaikams suprasti, kad tai svarbi problema, kurios sprendime dalyvauja visi, taip vaikai supranta, kad būtinas bendradarbiavimas ir pagalbą užkertant kelią patyčioms;

- mokytojas turi ugdyti socialinius įgūdžius, tokius, kaip pasitikėjimas, savimi, bendravimas, bendradarbiavimas, atkaklumas, problemų sprendimo, empatija ir kt.;
- Būtina vaikus įtraukti į tokią veiklą, kad jie galėtų minėtus įgūdžius tobulinti, pasitikėjimas savimi ir problemų sprendimas;
- Siekti sukurti ir palaikyti bendrą aplinkos be patyčių viziją.

Įtraukite tėvus į patyčių prevenciją, paskatinkite juos kalbėti su vaikais apie patyčias ir ugdyti jų socialinių įgūdžius.

KALBĖKITE APIE PATYČIAS

Pokalbis su vaikais. Kalbantis su vaikais apie patyčias, mes padedame vaikams suprasti ,kad suaugusieji netoleruoja patyčių ir tuo pačių mokytojas daug sužino, kas vyksta grupėje, ar nėra patyčių.

Pedagogas, kalbėdamas su vaikais apie patyčias turi akcentuoti, kad jie taip pat prideda prie saugios ir įtraukios aplinkos kūrimo. Pedagogai turi skatinti vaikus kalbėti apie tai, jei pastebi ar susidūrė su patyčiomis, kitų netinkamu elgesiu. Tokį vaiką būtin išklaudyti, priimti jo jausmus, aptarti problemos sprendimo būdus.

Grupiniai pokalbiai apie patyčias taip pat geras būdas pasikalbėti su vaikais apie patyčias. Tokiu būdu užtikrinsime, kad visi žinos mokytojo lūkesčius, įtraukti vaikus į patyčių prevenciją, skatinant visiems kurti ir aptarti taisykles, bendradarbiauti, įtraukiant visu vaikus į veiklą ir kt. Tokiu būdu galima visi metus skatinti diskusijas apie patyčias. Tokiu būdu vaikai labiau supras patyčių esmę, susipažins su patyčių formomis, jas galės geriau atpažinti, kai taps jos dalyviais/stebėtojais. Vaikai, kurie geriau supranta, kas yra patyčios, suvokia, kaip jos skaudina, linkę tinkamai reaguoti į patyčias ir dažniau kreipiasi pagalbos,

Pasakykite vaikams, kad kalbėti apie patyčias yra gerai ir svarbu. Skatinti vaikus turi pasikalbėti su mokytojais, jei jiems kyla kokių nors ypatingų rūpesčių apie patyčias jų klasėje. Reikia atidžiai išklaudyti, priimti vaiko jausmus, klausytis. Norėdami gauti daugiau informacijos, pasakykite, kad galite padėti, pasikalbėkite apie sprendimus ir tęskite.

Grupės susitikimai, **tokie kaip rytiniai susitikimai ar rato laikas**, yra geras laikas pasikalbėti su vaikais apie patyčias ir užtikrinti, kad visi tai žinotų jūsų nustatymo lūkesčius. Skatinti visus vaikus dalyvauti diskusijose ir sudaryti tam galimybę kalbėti apie patyčias ištikus metus. Siūlomos temos pokalbiams apie patyčias: Kas yra patyčios? Koks elgesys yra patyčios? Kokios yra patyčių formos? Kokios yra patyčių pasekmės? Ką mes manome apie patyčias?

Kalbėdami su vaikais pedagogai turi žinoti, jog vaikų patyčių supratimas ir įvardijimas skiriasi pagal amžių. Anot Younger, Schwartzman, and Ledingham (1986), maži vaikai gali atskirti tik vieną netinkamo elgesio aspektą. Kalbėdami apie patyčias jie gali įvardinti agresyvų ar neagresyvų elgesį. Jie gali atskirti tik ar elgesys yra agresyvus ar neagresyvus, bet jie negeba įvardinti agresijos tipo (fizinė, verbalinė ar socialinis atskyrimas). Jie gali neįvardinti patyčių požymių, tokių kaip pakartotinis elgesys, jėgų neatitikimas ar tyčinis siekis įskaudinti kitą vaiką, taip kaip gali padaryti vyresni mokiniai (Volka, Daneb, & Marinia, 2014). Tyrimai rodo, jog 5 metų vaikai kalbėdami apie patyčias naudoja įvairius būdvardžius ir tiesioginius pavyzdžius, bet retai kada nurodo pasikartojantį ir tyčinį veiksma (Madsen, 1996). O 8 metų vaikai geba apibūdinti patyčias ir nurodyti kuo jos skiriasi nuo konflikto, pvz., pasikartojantis elgesys (Monks & Smith, 2006). Jaunesni nei 8 metų vaikai bet kokį agresyvų veiksma gali įvardinti kaip patyčias, bet vyresni vaikai gali atskirti skirtingas patyčių formas – fazines, verbalines ar socialinį atskyrimą (Vlachou, Andreou, Botsoglou, & Didaskalou, 2011).

VEIKSMINGOS PATYČIŲ MAŽINIMO IR PREVENCIJOS PROGRAMOS:

Olweus patyčių prevencijos programa, kuri yra nukreipta į smurto mažinimą nuo ankstyvos vaikystės iki paauglystės, jos stiprioji pusė, kad programoje dalyvauja visi ugdymo institucijos bendruomenės nariai (administracija, mokytojai ir visas personalas, vaikai, tėvai). Programos veiksmingumas priklauso nuo kiekvieno jos nario įsitraukimo į programą ir vykdoma visais lygiais: ugdymo institucijos, grupės, individualiuoju (Samples, 2004; Webster-Stratton ir Reid, 2004).

Kitos programos nukreiptos į tris sritis: agresyvaus elgesio netoleravimas ir sustabdymas, taisyklių laikymasis, parama patyrusiems patyčias (Christos Douvlos, 2019).

„Lions-Quest“ programa nukreipta į mokyklos kultūros keitimą, kur aktyvus vaidmuo tenka tėvams ir pedagogams. Ji ugdo vaikų socialinę kompetencijas (Samples, 2004). Kita programa: Baik tai! programa grįsta Olweus principais, kur esminis dėmesys saugaus klimato kūrimas įstaigoje ir tėvų įsitraukimas ir tęsimas namuose mokytojų pradėtos veiklą grupėje (Samples, 2004). Kitos programos telkia dėmesį į vaikų savikontrolės, santykių kūrimo ir bendravimo ir problemų sprendimo įgūdžių ugdymą.

Kita programa „Antras žingsnis“ orientuotas į vaikų prosocialaus elgesio skatinimą ir agresyvaus elgesio mažinimą. Programa skirta empatijos ugdymui, pykčio valdymui, konfliktų sprendimo, problemų sprendimo įgūdžių ir impulso valdymo tobulinimui (Walker & Shinn, 2002).

Klasėje vykdomos programos (Dinozauro socialinių įgūdžių ugdymas) didžiausią dėmesį skiria 3 – 8 m. vaikų emocijų ir elgesio valdymui. Programa individualizuojama atsižvelgiant į kiekvieno vaiko stiprybes ir poreikius ir pritaikoma vaikams, kurie turi elgesio ir emocijų valdymo ar kt. problemų. Tai pat į šią programą įtraukiami tėvai (Webster-Stratton ir Reid, 2004).

Taigi dirbant su ikimokyklinio ir priešmokyklinio mažiaus vaikais, siekiant ankstyvos intervencijos ir sėkmingos patyčių prevencijos, svarbu pasirinkti veiksmingą, įrodymais grįstą prevencijos programą (Samples, 2004; Walker & Shinn, 2002; Webster-Stratton ir Reid, 2004). Veiksmingiausi programos yra tos, kurios nukreiptos į socialinių įgūdžių ugdymą, ypač mokymą kaip valdyti emocijas ir elgesį, prosocialaus elgesio skatinimą, saugaus mikroklimate kūrimas, pedagogų ir tėvų įsitraukimą (Webster-Stratton ir Reid, 2004), (Walker & Shinn, 2002) ir palankios bei saugios mokyklos klimato užtikrinimas (Samples, 2004) Todėl labai svarbu mokytojų konsultavimas (Alsaker & Valkanover, 2001; Baker ir kt., 2010, Repo & Sajaniemi, 2015;) mentorystė ir skatinimas (Baker ir kt., 2010).

II dalis.
INTERVENCIJA ir PAGALBA

Į saugios, be smurto ir patyčių aplinkos kūrimas ikimokyklinėse įstaigose kūrimą turi būti įtraukiami visi – suaugusieji ir vaikai. Svarbu suprasti, jog patyčios yra nepriimtinas ir žalojantis elgesys, ir visi yra atsakingi už jo stabdymą ir prevenciją, saugios aplinkos kūrimą, pozityvaus elgesio skatinimą.

Bendra ugdymo institucijos vizija apima **3 pagrindinius komponentus:**

- Įsipareigojimas kurti aplinką be patyčių: aiški patyčių prevencijos filosofija, tikslai ir politiką
- Taisyklės: aiškūs lūkesčiai ir procedūros patyčių atveju, apimančios pasekmes
- Bendri įsitikinimai: stenkitės suprasti ir formuoti vaikų įsitikinimus apie patyčias.

Keli patarimai kaip ikimokyklinio ugdymo pedagogai gali įtraukti vaikus į bendros vizijos formavimą:

Aplinkos be patyčių kūrimas:

Aptarkite įstaigos patyčių prevencijos filosofiją, tikslus su vaikais

Paprašykite vaikų įsivaizduoti, kaip atrodytų aplinka be patyčių jų grupėje, darželyje. Paprašykite juos pavaizduoti savo viziją sukurdami plakata, piešinyje, sukurti pasakojimą, istoriją, vaidinimą. Kartu su vaikais nusimatykite tikslus, kuriuos galite pasiekti, kurdami saugią aplinką.

Stebėkite savo grupės vaikus, reguliariai tikrinkite ar mokiniai laikosi tikslų, susitarimų prieš patyčias. Įvertinkite kas veikia, kas neveikia, ieškokite būdų kaip tai tobulinti.

Nustatykite taisykles ir jų laikykitės

Maži vaikai turi žinoti, kad ikimokyklinio ugdymo institucijos turi taisykles ir lūkesčius dėl patyčių, kurios leidžia vaikams jaustis saugiai, būti įtrauktiems ir jausti pagalbą. Vaikų įtraukimas į taisyklių kūrimą, jų laikymosi ir nesilaikymo pasekmių suvokimas padeda užtikrinti saugią ugdymo(si) aplinką.

- Grupės veiklos metu užtikrinkite, jog visi vaikai žino ir supranta taisykles, ir kas atsitiks, jei taisyklių nesilaikys.
- Įtraukite vaikus kalbėti apie patyčias, pasidalinti mintimis apie jas.
- Paprašykite, kad jie pateiktų pavyzdžių, kaip konkreti taisyklė padėtų klasei tapti saugesne.
- Grupės veiklos metu, pastiprinkite elgesį laikantis taisyklių, skatinkite empatišką bendravimą su bendraamžiais, paskatinkite vaikus būti atsakingus, kad klasė taptų saugia, svetinga ir įtrauki visiems.

Štai kelios taisyklės:

- Mes nesityčiosime;
- Užstokite save ir savo draugus;
- Neduok atgal;
- Jeigu tavo draugas tyčiojasi, yra normalus nueiti nuo jo ir paprašyti pagalbos;
- Žaiskite su visais vaikais;
- Nesakykite: „Aš su tavim nežaisiu“;
- Pasakyk suaugusiam apie patyčias – tai ne skundimas, o pagalbos prašymas;
- Būk geru draugu ir pan.

Bendrų įsitikinimų prieš patyčias formavimas

Bendra įsitikinimų apie patyčias vizija yra svarbi aplinkos be patyčių sudedamoji dalis.

Įsitikinimai apie patyčias veda prie pasirinkimų, kaip elgtis. Vaikams reikia padėti išsiugdyti įsitikinimus, kurie gali skatinti juos užkirsti kelią patyčioms, o ne tyčiotis.

Grupės pokalbiuose, paskatinkite vaikus kalbėti apie savo įsitikinimus, ką jie galvoja ir jaučia, apie patyčias. Padiskutuokite apie tai kaip jų įsitikinimai turi įtakos patyčioms – ignoruoti, sustabdyti, ar prisijungti. Paklauskite vaikų, kaip tai, kuo jie tiki, gali paveikti jų elgesį ir pasirinkimus.

Galite pasitelkti šiuos klausimus, kurie padės vaikams kalbėti apie jų įsitikinimus ir kaip šie įsitikinimai veikia jų elgesį susijusių su patyčiomis:

1. Tavo nuomone, kaip vaikai ir suaugusieji gali sustabdyti patyčias
2. Kieno tai reikalas kai kiti vaikai tyčiojasi, negražiai elgiasi?
3. Ar gerai yra tyčiotis, jei tau yra bloga diena ar tu pyksti ant draugo?
4. Ar kai kurie vaikai nusipelno, kad juos vadintų žeidžiančiomis pravardėmis?
5. Ar kai kurie vaikai nusipelno, kad iš jų tyčiotųsi?
6. Jei vaikas, kuris tyčiojasi verčia tave taip pat elgtis, ar gali jam pasakyti „ne“ ar padaryti ką nors kitą?
7. Ar turėtum pasipriešinti vaikui, kuris tyčiojasi iš tavęs?
8. Kaip galėtum paprašyti pagalbos, jei iš tavęs ir kito vaiko kas nors tyčiotųsi?

Dirbkite su vaikais, kad sukurtumėte bendrą įsitikinimų rinkinį, pagal kurį jie elgsis su savo klasės draugais ir kaip jie užkerta kelią patyčioms ir į jas reaguoja. Aptarkite, kaip šie įsitikinimai kartu su klasės taisyklėmis padeda kiekvienam jaustis saugiam, įtrauktam ir palaikomam ikimokyklinėje įstaigoje.

Įtarus vaiką nuolat netinkamai elgiantis, besityčiojant reikia vadovautis Lietuvos respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymu bei ikimokyklinėje įstaigoje patvirtintu veiksmy, kilus įtarimui dėl galimo smurto artimoje aplinkoje tvarkos aprašu.

Istorija.

- situacijos aprašymas (kas įvyko, kokia forma, kokioje veikloje)

Matas labai nori žaisti su Sandra, Andriumi ir Simonu. Jis kartais paprašo, bet dažniausiai gauna tą patį atsakymą: mes nenorim su tavim žaisti. Jie dažniausiai ignoruoja Matą arba pasako jam, kad jis nieko vertas ir jam vietos žaidime nėra. Tačiau kartais jie paprašo Matą prisijungti. Tai dažniausiai būna tada kai jie žaidžia „šeimą“ ir jiems reikia šuns. Šunys nekalba ir daro viską kas jiems liepta. Po kokių 5 min. Matas dažniausiai labai nuliūsta ir pabėga.

- patyčias/.netinkamą elgesį sukėlusį priežastis – Sandros, Andriaus ir Simono nugebėjimas suprasti kito vaiko jausmų, empatijos stoka. Mato nugebėjimas atlikti vaidmens iki galo, socialinių gebėjimų stoka.
- vaikų reakcijos (jausmai, elgesys) – Matas nuliūsta, atsisako veiklos.

- suaugusiojo reakcija (jausmai, elgesys) – kadangi situacija kartojasi, tai suaugusiojo nugebėjimas įsikišti į patyčias ir užkirsti kelia patyčioms
- situacijos sprendimas/suaugusiojo veiksmai: pateikti tinkamo ir netinkamo sprendimo pavyzdžių. Kadangi situacija kartojasi ir Matas įtraukiamas į žaidimą tik tada kai “reikia tylinčio ir paklusnaus šuns”, rodo, jog laiku nebuvo užkirstas kelias patyčioms ir nepaskatinti vaikai priimti Matą žaisti ir kitokio pobūdžio žaidimus. Aiškių taisyklių prie patyčias nebuvimas ir nuoseklus jų laikymasis, skatinimas už taisyklių laikymąsi. Pasiūlymas vaikams pasikeisti vaidmenimis žaidžiant „šeimą“.

INTERVENCIJA

Stabdyti, Mokyti, Įtraukti

Patyčias reikia stabdyti nedelsiant. Naudodami šią strategiją pedagogai gali keisti vaikų elgesį ir reakcijas patyčių situacijoje bei mokyti vaikus naujų elgesio būdų.

- Pedagogai turi nedelsiant **stabdyti** patyčias, aiškiai sakydami “Stop”, jūsų elgesys yra nepriimtinas. Šioje situacijoje reikia kuo mažiau dėmesio skirti vaikui, kuris tyčiojasi. Kad ir kaip atrodytų keista, bet dėmesio skyrimas, net jei siekiama sustabdyti netinkamą elgesį, iš tiesų gali padidinti tokį elgesį. Net toks dėmesys, kaip klausinėjimas “Kodėl taip padarei?”, barimas, moralizavimas, ar išsamus paaiškinimas, kodėl patyčios neleidžiamos, gali būti naudingas besityčiojančiam vaikui. Todėl pedagogai su besityčiojančiu vaiku turi kalbėtis vėliau po įvykio individualiai.
- Mokytojai turi **mokyti** vaiką, kuris patyrė patyčias, ryžtingai reaguoti (pvz., atsistoti ir kalbėti, pasakyti “Ne”, “Man nepatinka”, “Aš nenoriu”)
- Pedagogai turi **įtraukti** vaikus, kurie yra stebėtojai, kad padėtų vaikui iš kurio tyčiojasi (paguosti vaiką, priimti į bendrą žaidimą, veiklas).

Ši intervencinė strategija gali sustabdyti vaiką, kuris tyčiojasi, mokant vaiką, kuris patiria patyčias ir įtraukti stebėtojus vaikus padėti.

SĖKMINGOS INTERVENCIJOS PATARIMAI

Kasdien labai svarbu stebėti ir nuosekliai reaguoti į vaikų bendravimą. Pedagogai turi būti atidūs netinkamai elgesiui, kuris nestabdomas gali peraugti į patyčias. Toliau pateikiami keli patarimai kaip patyčių situacijas paversti mokymosi akimirkomis.

Intervencijos metu:

- Sustabdykite patyčias aiškiai ir ryžtingai pasakydami „Stop“;
- Atskirkite besityčiojantį ir patyčias patiriantį vaiką;
- Reaguokite tvirtai ir ramiai;
- Priminkite taisyklę „Mes nesityčiojame“;
- Trumpai apibūdinkite elgesį, kurį stebėjote ir kodėl jis nėra tinkamas;
- Atsistokite už vaiko, kuris patyrė patyčias, ir mokykite jį atsistoti ir kalbėti;
- Pagirkite padedančius stebėtojus ir paskatinkite kitus vaikus padėti.

Ko rekomenduojama nedaryti:

- Nereaguokite agresyviai
- Nepaskatinkite vaiko, kuris tyčiojasi, ir netikite jam per daug dėmesio
- Neklausinėkite, nemoralizuokite, nebarkite ir nesiginčykite su vaiku, kuris tyčiojasi.
- Negąsdinkite pasekmėmis
- Nesiūlykite vaikams paties išsiaiškinti
- Neklijuokite etikečių „patyčiukas“, „auka“, „nukentėjęs“

Po įvykio pedagogai turi susitikti su kiekvienu vaiku individualiai. Pasikliaukite savo santykiais ir ryšiais su vaikais, kad atvirai ir produktyviai kalbėtumėte apie patyčių įvykį ir jo padarinius bei pasekmes:

- Vaikai, kurie **tyčiojasi**, turi suprasti, kad toks elgesys yra nepriimtinas ir nebus leistinas. Padėkite jiems suprasti jūsų grupės elgesio lūkesčius ir taisykles nukreiptas prieš patyčias, suvokti, kad patyčios žeidžia, ir mokykite pozityvaus elgesio. [Taisyklės prieš patyčias](#)
- Vaikai, iš kurių **tyčiojasi**, turi žinoti, kad suaugusieji rūpinasi ir palaiko juos, kad jie nenusipelno, kad iš jų tyčiotųsi, kad jie gali paprašyti suaugusiųjų ir kitų vaikų pagalbos. Jiems reikia padėti išmokti atkaklia reaguoti į patyčių situacijas.

- Vaikai, kurie **stebi** patyčias, turi suprasti, kad jie gali stabdyti patyčias parašydami besityčiojantį vaiką sustoti, padėdami vaikui iš kurio tyčiojamasi pasitraukti iš situacijos, suteikti jam pagalbą, paprašyti pagalbos iš suaugusiojo ir /arba pasakydami suaugusiajam apie patyčias. Pasikalbėkite su jais apie tai, ką jie padarė ar nepadarė, kad padėtų.

Po įvykio informuokite kitus darbuotojus, kurie dirba su vaikais, vaikų tėvus. Išsamiai užrašykite incidentą, įskaitant tai, kas dalyvavo, kokio tipo patyčios buvo įtrauktos, kur incidentas įvyko, ar tai įvyko anksčiau, ir strategijas, naudojamas problemai spręsti. Šie įrašai padės atskleisti ir suprasti, kurios intervencijos yra sėkmingiausios.

TĖVŲ ĮTRAUKIMAS

Tėvų įtraukimas į patyčių prevenciją padėtų efektyviai ugdyti ir pastiprinti tas veiklas, kurios vykdomos ikimokyklinėje įstaigoje ir pratęsti mokymą namuose. Tėvai gali naudotis šioje priemonėje nurodytas patyčių prevencijos veiklas ir adaptuoti jas namų sąlygomis.

Kalbėtis apie patyčias

Tėvai su savo vaikais gali kalbėtis apie tai kas yra patyčios, pasidalinti savo asmeninėmis istorijomis apie patyčias, padėti vaikams atskirti kas yra erzinimas, pašiepimas, kada daroma tyčia, kada netyčia, paskatinti savo vaikus įtraukti vaikus į žaidimą, skaityti knygas apie patyčias .

Tėvus reikia informuoti apie tai kas yra patyčios, kokios patyčios būna ikimokykliniame amžiuje, kokios yra pasekmės ir kodėl svarbu yra įsikišti ir laiku stabdyti.

Daugelį tėvų gali nuliūdinti ta žinia, jog jų vaikas tyčiojasi iš kitų vaikų. Kai kurie tėvai gali prieštarauti bet kokiai intervencijai, manydami, kad toks elgesys yra normalus gyvenimo ir vystymosi reiškinys. Kalbant su tėvais labai svarbu pedagogams parodyti supratimą ir pagalbą tėvų jausmams ir neversti tėvų gintis. Pedagogai turi užtikrinti tėvus, jog toks elgesys kur kas lengviau yra stabdomas ikimokykliniame amžiuje nei vėlesniame amžiuje.

Pedagogai gali paaiškinti tėvams, jog anksčiau nebuvo pakankamai žinomas apie patyčias, ir manytas, jog patyčios yra normalus elgesys buvo plačiai paplitęs. Tėvams gali būti naudinga išgirsti pedagogų paaiškinimą, kad patyčių elgesio išmokstama iš kitų vaikų ir jis turi

įvairių žalingų pasekmių nukentėjusiam vaikui, besityčiojančiam vaikui ir tai stebintiems kitiems vaikams.

Pedagogai gali inicijuoti seminarus ar paskaitas tėvams apie vaiko vystymąsi ir socialinių kompetencijų ugdymą, patyčių prevencijos svarbą. Gali būti rengiama dalomoji medžiaga, lankstinukai, informaciniai bukletai ar plakatai tėvams. Tėvai gali būti kviečiami kurti darželio kultūrą, kurioje vertinamas geruma, įtrauki ir antismurtinė atmosfera, skatinanti vaikų raidą. Tėvai neturėtų išgirsti žodį „patyčios“ tik tada kai tai nutiks jų vaikui.

Socialinių gebėjimų ugdymas

Tėvai gali ugdyti savo vaikų socialinius įgūdžius svarbius patyčių prevencijai:

- Jie gali padėti savo vaikui ugdyti empatijos gebėjimus, padėdami įvardinti emocijas, jausmus, modeliuodami pagalbos elgesį ir gerumą, skatindami savo vaikus padėti kitiems ir parodyti savo gerumą. Jie gali padėti savo vaikams suprasti ir įvertinti skirtumus tarp draugų ir šeimos narių (nuoroda: empatijos ugdymas).
- Jie gali padėti savo vaikams ugdyti atkaklumą, skatindami juos nekreipti dėmesio į smulkias provokacijas, susilaikyti nuo konfrontacijos ir pasakyti „ne“ žaidimų draugų reikalavimams. Jie gali paskatinti savo vaikus reaguoti į patyčias atsistodami, kalbėdami ar paprašydami pagalbos. (nuoroda: atkaklumo ugdymas)
- Tėvai gali padėti vaikams ugdyti problemų sprendimo gebėjimus, skatindami juos galvoti apie alternatyvias reakcijas į patyčių situacijas ir numatyti pasekmes. Jie gali padėti savo vaikams tapti aktyviais stebėtojais, stabdyti tokį elgesį ir apie jį pranešti (nuoroda: problemų sprendimo gebėjimai).

Bendravimas

Tėvai turi žinoti, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai ir darbuotojai rimtai žiūri į patyčių stabdymą ir prevenciją, ir, kad kviečia tėvus bendradarbiauti

Reguliarūs ir atviri pokalbiai su tėvais gali padėti pedagogams ir darbuotojams spręsti patyčias, kai jos kyla. Tėvai turi būti informuoti apie įvykius, kaip ir kada jų vaikas juose dalyvavo ir kaip problema buvo išspręsta. Taip pat kada jų vaikas pagelbėjo vaikui iš kurio tyčiojosi, sustabdė patyčias ar paprašė pagalbos.

Tėvai turi būti supažindinti su reagavimo į patyčias tvarka ikimokyklinėje įstaigoje.

Tėvai turi informuoti darbuotojus apie tai, jog galbūt iš jo vaiko buvo tyčiojama ar pats vaikas tyčiojosi. Jei vaikas sistemingai patiria patyčias ar tyčiojasi iš kitų vaikų, pedagogai kartu su tėvais turi bendradarbiauti kurdami individualų pagalbos planą ir /ar ieškoti specialios pagalbos.

BENDRADARBIAVIMAS SU SPECIALISTAIS, KITOMIS INSTITUCIJOMIS

Mokyklos, vykdydamos smurto ir patyčių prevenciją ir intervenciją, vadovaujasi šiais esminiais dokumentais, kurie apibrėžia ir švietimo pagalbos specialistų veiklą bei nurodo bendradarbiavimo gaires:

- 1) LR švietimo, mokslo ir sporto ministro 2020 m. balandžio 21 d. įsakymu Nr. V-582 „Rekomendacijos mokykloms dėl smurto artimoje aplinkoje atpažinimo ir veiksmų, įtariant galimą smurtą artimoje aplinkoje“
- 2) LR švietimo ir mokslo ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymu Nr. V-190 „Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos“.

Kiekviena ugdymo institucija, tame tarpe ir ikimokyklinės ugdymo institucijos, remdamasi šiais dokumentais, turi pasirengti savo įstaigos smurto ir patyčių prevencijos, intervencijos vykdymo įstaigoje tvarkos aprašus.

Pirmame dokumente yra detalai apibrėžti mokyklos darbuotojų veiksmai, kilus įtarimui dėl galimo smurto artimoje aplinkoje.

Ugdymo institucijos darbuotojų atsakomybės pastebėjus/ar įtarus smurto prieš vaiką apraškas:

Visi ikimokyklinės įstaigos ar mokyklos darbuotojai, įtariantis, kad vaikas galimai patyrė smurtą artimoje aplinkoje, praneša apie mokyklos vadovui arba jo įgaliotam asmeniui. Ikimokyklinėse ir priešmokyklinėse grupėse dažniausiai smurtą labiausiai gal pastebėti kasdien su vaiku dirbantys mokytojai ir/ar jų padėjėjai. Šiame dokumente yra labai detalai apibūdinami smurto atpažinimo požymiai.

Pranešti apie smurtą būtinai nedelsiant, ir jei tokios galimybės nėra pranešti mokyklos vadovui ar jo įgaliotam asmeniui, mokytojas ar kitas darbuotojas, apie pastebėtą smurtą tiesiogiai praneša Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teritoriniam skyriui (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teritorinių skyrių kontaktai:
<https://vaikoteises.lt/struktura-ir-kontaktai/kontaktai/teritoriniai-skyriai/>) ir (ar) policijai.

Įstaigos vadovas, jei nėra užtikrintas, ar vaikas patyrė smurtą, yra tik įtarimas, turi galimybę konsultuotis su įstaigos Vaiko gerovės komisijos nariu, koordinuojančiu smurto prevencijos veiklos sritį, arba švietimo pagalbos specialistais (psichologu ar socialiniu pedagogu).

Mokyklos vadovas ar jo įgaliotas asmuo, gavęs pranešimą iš darbuotojo apie vaiką, galimai patyrusį smurtą artimoje aplinkoje, nedelsdamas praneša Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teritoriniam skyriui ir (ar) policijai;

Mokyklos vadovas ar jo įgaliotas asmuo, pranešęs apie vaiko, galimai patyrusio smurtą artimoje aplinkoje, atvejį Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teritoriniam skyriui ir (ar) policijai, informuoja mokyklos vaiko gerovės komisiją dėl pagalbos vaikui organizavimo ir (ar) teikimo.

Įstaigos Vaiko gerovės komisija bendradarbiaudama su Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teritoriniu skyriumi, organizuoja pagalbą vaikui:

- aptaria atvejį;
- nustato švietimo ir (ar) kitos pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį (psichologinės pagalbos vaikui mokykloje, švietimo pagalbos ar pedagoginėje psichologinėje tarnyboje, emocinės paramos telefonu ar kita);
- aptaria bendradarbiavimo su vaiko atstovais pagal įstatymą, kitomis institucijomis, užtikrinančiomis vaiko teisių apsaugą ir teikiančiomis pagalbą vaikui ir šeimai, aspektus (įstaigų, teikiančių pagalbą nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems vaikams, kontaktai pateikti internete www.jaunimolinija.lt/lt/infobankas).

Kai vaikai tarpusavyje smurtauja, ugdomo institucija yra atsakinga:

- kad smurtas nesikartotų;
- Už suvaldymą smurto atvejų;
- Už pagalbos suteikimą vaikams (skriaudėjui ir skriaudžiamajam);
- Kai kuriais atvejais turi dalyvauti VTAT, be ne visada;
- Ugdymo institucijoje dirbantys specialistai turi būti supažindinti su galimais smurto požymiais;
- Įstaigos vadovas, visus specialistus dirbančius su vaikais turi supažindinti su vidine tvarka, kaip elgtis smurto atvejais, kur kreiptis pagalbos;

Smurto atvejais sprendžiant problemas turi dalyvauti vaikų teisių apsaugos specialistai, tačiau mokytojas ar kitas specialistas, įvertinęs situacijos sudėtingumą, grėsmę vaiko sveikatai ir gyvybei, apie patyčių ar kito smurtaujančio vaiko elgesio atvejį turi pranešti Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos teritoriniam skyriui.

Kitame dokumente - LR švietimo ir mokslo ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymu Nr. V-190 „Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos“ yra akcentuojami mokyklos vadovo, pavaduotojų, mokytojų, švietimo pagalbos specialistų ir kitų mokyklos darbuotojų (toliau – mokyklos darbuotojai) koordinuoti veiksmai, nukreipti į smurto ir patyčių stabdymą, taip pat – švietimo pagalbos priemonių visumą.

Kaip pažymima, šiame dokumente, saugios aplinkos mokykloje kūrimas apima glaudžiai tarpusavyje susijusius, integraliai veikiančius komponentus: mokyklos veiklą ir valdymą, socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymą, pozityvaus ikimokyklinio ugdymo įstaigos mikroklimato kūrimą, vaikų pozityvių vertybių formavimą ir tėvų (globėjų, rūpintojų) įtraukimą/įsitraukimą. Saugios aplinkos mokykloje kūrimo komponentų schema pavaizduota Rekomendacijų 1 priede.

SMURTO PREVENCIJOS ĮGYVENDINIMO MOKYKLOSE REKOMENDACIJOS

Saugios aplinkos mokykloje kūrimas apima glaudžiai tarpusavyje susijusius, integraliai veikiančius komponentus: mokyklos veiklą ir valdymą, socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymą, pozityvaus mokyklos mikroklimato kūrimą, mokinių pozityvių vertybių formavimą ir tėvų (globėjų, rūpintojų) (toliau – tėvai) įtraukimą / įsitraukimą.

Atsakomybės	Sritis/veikla
<p>Įstaigos vadovas atsako už Rekomendacijų įgyvendinimą savo institucijoje, sveiką, saugią, užkertančią kelią bet kokioms smurto apraiškoms ir žalingiems įpročiams aplinką.</p> <p>Saugios ir palankios mokiniams aplinkos kūrimu rūpinasi mokyklos vadovas, mokyklos vaiko gerovės komisija ir visi bendruomenės nariai</p>	<p>vertybės: puoselėja pozityvias vertybes ir bendruomeniškumą (mandagumą, paslaugumą, rūpinimąsi kitais, pagarbą, pasitikėjimą, solidarumą, lygiateisiškumą ir kt.), kurias atitinka visų mokyklos darbuotojų elgesys ir veikla;</p> <p>elgesio normos: įstaigoje susitariama dėl elgesio taisyklių (normų), kuriose aiškiai reglamentuojamas tiek pozityvus / laukiamas, tiek neleistas / nepageidaujamas vaikų elgesys, numatomi vaikų skatinimo, motyvavimo už pozityvų elgesį priemonės ir būdai, jie yra žinomi ir suprantami visiems bendruomenės nariams, jais vadovaujasi kiekvienas darbuotojas, siekdamas atpažinti ir pastiprinti pozityvų mokinių elgesį;</p> <p>pareigybių aprašai: ugdymo institucijos darbuotojų pareigybių aprašuose numatyta atsakomybė už emociškai saugios mokymo(si) aplinkos mokykloje puoselėjimą, reagavimą į smurtą ir patyčias pagal mokyklos nustatytą tvarką;</p> <p>reagavimo į smurtą ir patyčias įstaigoje tvarka: vadovas įsakymu patvirtina smurto ir patyčių prevencijos ir intervencijos vykdymo mokykloje tvarką</p>

<p>Mokytojų ir pagalbos specialistų atsakomybė</p> <p>Socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymas</p>	<p>Nuoseklus ir reguliarius vaikų socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymas: nuosekliai ir reguliariai ugdomi vaikų savęs pažinimo, empatijos, problemų ir konfliktų sprendimo, pykčio valdymo, streso įveikos, bendravimo ir bendradarbiavimo ir kiti socialiniai įgūdžiai.</p>
<p>Vadovo ir vaiko gerovės komisijos atsakomybė</p> <p>Mokytojai, pagalbos specialistai ir kt. darbuotojai atsako pagal pasiskirstytas atsakomybes įgyvendina numatytas veiklas</p>	<p>Esamos situacijos įvertinimo: vaiko gerovės komisija, vadovaudamasi įstaigos veiklos kokybei įsivertinti ir tobulinti skirtais instrumentais ar kitais pasirinktais būdais (apklausa, stebėjimu, pokalbiais ar kt.), reguliariai renka informaciją apie mokymo(si) aplinkos saugumą, bendruomenės narių tarpusavio santykius ir identifikuoja aktualias problemas;</p> <p>mokyklos bendruomenės narių sąmoningumo didinimo ir įsitraukimo: pozityvaus mokyklos mikroklimato kūrimu ir pozityvių vertybių puoselėjimu rūpinasi įstaigos vadovas, vaiko gerovės komisija, į šį procesą įsitraukia visi ugdymo institucijos bendruomenės nariai, sprendimų ieškoma kartu diskutuojant ir tariantis;</p> <p>tinkamų prevencijos ir intervencijos priemonių (taip pat ir prevencinių programų įgyvendinimo) mikroklimatui gerinti planavimo: numatomos prevencijos ir intervencijos priemonės (toliau – Priemonės), siekiant spręsti identifikuotas problemas, mažinti su jomis susijusius rizikos veiksnius ir didinti apsauginių veiksnių įtaką;</p> <p>Priemonių įgyvendinimo: mokytojai, pagalbos specialistai ir kt. darbuotojai pagal pasiskirstytas atsakomybes įgyvendina numatytas veiklas</p> <p>Priemonių veiksmingumo vertinimo: analizuojami pasiekti rezultatai, sėkmės veiksniai ir trukdžiai, numatomos galimybės tobulinti Priemones</p>

<p>Vaikų pozityvių vertybių formavimas</p> <p>Mokytojai</p>	<p>Vaikų aktyviai dalyvauja kuriant pozityvų grupės mikroklimatą, jų nuomonė ir idėjos yra išklausomos ir vertinamos, skatinamas bendruomeniškumas, dalyvavimas vietos bendruomenės veikloje: sudaromos galimybės ir skatinamas vaikų socialinių ir emocinių kompetencijų taikymas ir įtvirtinimas įvairiuose gyvenimo kontekstuose (pvz., skatinama savanorystė, dalyvavimas pilietinėje, socialinėje ir kitoje bendruomeninėje veikloje ir kt.).</p>
<p>Mokyklos vadovo ir mokytojų, pagalbos specialistų</p> <p>Tėvų įtraukimas / išitraukimas</p>	<p>tėvų aktyvumo skatinimas: skatinamas tėvų dalyvavimas kuriant saugią mokymo(si) aplinką ugdymo institucijoje, įtraukiant juos į Priemonių planavimą ir įgyvendinimą, kitas veiklas, atstovavimą mokyklai vietos bendruomenėje;</p> <p>tėvų konsultavimas, informavimas: vykdomas tėvų konsultavimas ir informavimas patyčių ir smurto prevencijos, saugios aplinkos mokykloje kūrimo klausimais.</p>

Reaguojant į smurto ir ypač patyčių atvejus vykdoma intervencija. Rekomendacijose, ji suprantama, kaip mokyklos vadovo, pavaduotojų, mokytojų, švietimo pagalbos specialistų ir kitų mokyklos darbuotojų koordinuoti veiksmai, nukreipti į smurto ir patyčių stabdymą, taip pat – švietimo pagalbos priemonių visuma.

Siekiant sėkmingos intervencijos, būtina reagavimo į smurtą ir patyčias mokykloje tvarka. Mokyklos vadovas įsakymu patvirtina smurto ir patyčių prevencijos ir intervencijos vykdymo mokykloje tvarką, kurioje:

- Įtvirtina nuostata, kad visi įstaigos darbuotojai turi reaguoti į smurtą ir patyčias nepriklausomai nuo smurto ir patyčių formos, turinio, lyties, amžiaus, socialinio statuso, religinės ar tautinės priklausomybės ar kitų asmens ypatybių;
- nustato pranešimų apie smurtą ir patyčias procedūrą (kokia forma, kam ir per kiek laiko apie smurtą ir patyčias praneša mokyklos bendruomenės nariai);
- apibrėžia mokyklos darbuotojų veiksmų seką ir jų tarpusavio bendradarbiavimą, įtarus ar pastebėjus smurtą ar patyčias tarp vaikų;
- nustato, kokių priemonių imasi mokyklos vadovas, gavęs pranešimą, kad mokyklos darbuotojas patiria smurtą ar patyčias ar pats smurtauja ar tyčiojasi;
- apibrėžia smurto ir patyčių atvejų mokykloje registravimo tvarką (patyčių dinamikos analizei ir atitinkamų prevencijos ir intervencijos priemonių planavimui);
- numato švietimo pagalbos ar kitos reikalingos pagalbos (pvz., policijos, medicininės pagalbos) priemones smurtą ar patyčias patyrusiems ar smurtavusiems dalyviams, stebėtojams (mokiniam), tėvams;
- mokyklos bendruomenės narių informavimas: su mokyklos nustatyta smurto ir patyčių prevencijos ir intervencijos tvarka pasirašytinai supažindinami visi mokyklos bendruomenės nariai;
- bendradarbiavimas: mokykla, vykdydama veiklas, orientuotas į smurto ir patyčių prevenciją, bendradarbiauja su mokinių tėvais, vietos bendruomene, savivaldybėse esančiomis įstaigomis ar organizacijomis, kitais suinteresuotais asmenimis.

Šiame dokumente yra aiškiai apibrėžtas savivaldybės vaidmuo kuriant saugią aplinką ugdymo institucijose

Savivaldybės lygmeniu kuriant saugią mokymo(si) aplinką ugdymo institucijose, bendradarbiaudami ir pasiskirstydami atsakomybėmis veikia:

- savivaldybės administracijos švietimo padalinys,
- savivaldybės administracijos vaiko gerovės komisija,
- švietimo pagalbos įstaigos,
- psichologinės pagalbos teikėjai (įskaitant nevyriausybinės organizacijas), su kuriais savivaldybės vykdomoji institucija yra sudariusi sutartis dėl psichologinės pagalbos teikimo, kiti švietimo teikėjai.

Už Rekomendacijų įgyvendinimą savivaldybėje atsakingas savivaldybės administracijos švietimo padalinys, bendradarbiaudamas su savivaldybės administracijos vaiko gerovės komisija.

Koordinuodama prevencijos įgyvendinimą mokyklose savivaldybė: vykdo prevencijos įgyvendinimo mokyklose stebėseną, planuoja finansinius ir žmogiškuosius išteklius, užtikrina švietimo pagalbos, neformaliojo švietimo prieinamumą ir kokybę, vykdo viešąją komunikaciją ir bendradarbiavimą.

Kaip elgtis, jei vaikai tarpusavyje smurtauja? Mokytojų veikla

Jei vaikas patiria patyčias ikimokyklinio ar priešmokyklinio amžiaus grupėje, tai mokytojas turi vykdyti intervenciją. Kiekvienas įstaigos darbuotojas turi reaguoti į patyčias ir jas stabdyti. Dažniausiai tai daro mokytojas, nes jis kasdien dirba su vaikais ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus grupėje.

Gavus informaciją apie patyčias, mokytojui, reikėtų veikti laikantis konfidencialumo principų. Pavyzdžiui, asmeniškai pasikalbėti su patyčių atvejo dalyviais: skriaudėju, patyčias patyrusiuoju ir pagal poreikį su stebėtojais. Esant galimybei naudinga pasikviesti į panašius

pokalbius ir kitų mokyklos specialistų, pavyzdžiui: socialinį pedagogą, psichologą, direktoriaus pavaduotoją ugdymui ar kt.

Mokytojas turi informuoti tėvus, kad vaikas patyrė patyčias. Taip pat tėvai turi būti informuojami apie galimybę gauti psichologo pagalbą.

Ugdymo įstaigos socialinis pedagogas, psichologas turi tarpininkauti mokytojui vykdant pokalbį su vaiko patyrusio patyčias tėvais ir vaiko, kuris nuskriaudė kitą vaiką tėvais. Rekomenduoja šiuos pokalbius vykdyti atskirai, nes pradžioje tėvai gali labai emociškai audringai reaguoti į šį faktą ir bus neįmanomas konstruktyvus bendravimas su abiejų vaikų tėvais/globėjais.

Pagalbos specialistai padeda mokytojui ir tėvams atrasti bendrą sprendimą, kuris būtų įgyvendintas per atitinkamą terminą.

Ikimokyklinio amžiaus vaikams nėra taikomos griežtos drausminimo priemonės, daug veiksmingesnis būdas mokyti skriaudėją kaip išlieti pyktį, kaip valdyti savo elgesį, kaip priimtinais būdais komunikuoti su vaikais.

Patyčioms nesiliaujant mokytojai turėtų kviešti visus patyčių dalyvius ir jų tėvus ar globėjus pakartotiniam pokalbiui. Su kiekvienu iš jų ir šiuokart reikėtų kalbėtis individualiai. O gautą informaciją surašyti „Individualaus pokalbio aprašymo lape“. Kiekvieno individualaus pokalbio metu būtina pasiūlyti pagalbą. Patyčioms tęsiantis, mokytojas ar pagalbos specialistas) sukaukęs individualių pokalbių metu surinktą medžiagą apie smurtą ir suteiktą pagalbą, turėtų informuoti Vaiko gerovės komisiją (toliau VGK) arba už patyčių prevenciją atsakingus asmenis ugdymo institucijoje. Gavę informaciją apie vaiką, jam kilusius sunkumus ir suteiktą pagalbą, VGK turi kviešti tėvus ir sudaryti pagalbos planą. Šį pagalbos planą reikėtų parengti VGN nariui tada su planu supažindinti tėvus ar globėjus. Pagalbos plano, kurį sudarytų ir įsipareigotų vykdyti visi susitikimo dalyviai,.

Įprastai patyčių atvejus sprendžia grupės mokytojas, taikydamas įvairius elgesio korekcijos metodus. Jei įprastos pedagoginio poveikio priemonės neveikia vaiko, tada jau su jais turėtų dirbti įstaigos pagalbos specialistai: socialinis pedagogas ir psichologas. Taip pat pagalbos specialistai galėtų inicijuoti pokalbį su kitais vaikais grupėje, kad išsiaiškintų, ar daugiau tokių atvejų nevyksta. Tik žinoma, neturėtų būti aptariama, konkreti situacija, kurioje vaikas patyrė

patyčias. Taip pat svarbu, kad psichologinis konsultavimas būtų prieinamas visiems: mokytojams, tėvams, vaikams.

ŠVIETIMO PAGALBOS SPECIALISTŲ VEIKLA

Esminiai principai, kuriais turėtų vadovautis specialistais:

- Pastebėti vaiko siunčiamus signalus apie patirtą smurtą
- Teisingas vaiko siųstų signalų supratimas, atitinkantis vaiko perduodamą reikšmę
- Tinkama reakcija į siunčiamus signalus
- Greita reakcija.

Švietimo pagalbos specialistai dažniausiai bendrauja su vaikais ir jų tėvais/globėjais, todėl jie turi gebėti:

- Atpažinti smurto rizikos veiksnius, kurie gali žaloti vaiką
- Įvertinti turimą informaciją apie vaiką/šeimos situaciją.
- Atpažinti vaiko, patyrusius smurtą, požymius
- Išmanyti teisinį kontekstą
- Turi gerai žinoti, ką turi daryti, kai vaikas patiria smurtą.
- Turi labai aiškiai suvokti intervencijos tikslą.
- Bendradarbiauti su VTAS ir pagalbą nuo smurto nukentėjusiems vaikams teikiančiomis organizacijomis.

(Šaltinis: Vaiką žalojantis elgesys: metodinis leidinys specialistams. Vaikų iki 5 metų apsaugos nuo smurto sistemos stiprinimas.).

Gairės specialistams, kaip bendrauti su galimai smurtą patyrusiu vaiku?

- Aiškiai identifikuoti save ir savo vaidmenį reaguojant į smurtą.
- Pirmiausia, jei atpažįstame galimo smurto požymius, būtina išsiaiškinti, kas nutiko.
- Būtina sudaryti kuo saugesnę atmosferą, geriausiai, kad vaikas būtų vienas su specialistu.
- Bendrauti su vaiku akių lygyje, atsisėti šalia, bet ne priešais vaiką
- Klausantis vaiko, užduoti atvirus klausimas (kas atsitiko, kaip jautiesi, kai negalėjai žaisti su kitu berniuku, o ne tai, ar čia Jonas tave nepriėmė į žaidimą...)
- Nerodyti suaugusiesiems emocijų, kad išsigandote, piktinatės ir kt.
- Aktyviai klausytis vaiko, nepertraukti, leisti iškalbėti situaciją.
- Neprarasti savitvartos bendrauti ramiai, neskubant ir rodyti empatiją.
- Nekaltinti vaiko, tai galima padaryti nepastebint: išreiškiant abejones vaiko pasakojimu, pvz. ar tikrai jie tavęs nepriėmė į žaidimą, ar ne tu pirmas sugriovei pilį.. ir t.t. Jei neparodysim besąlygiško priėmimo vaiko pasakojimo, jis daugiau apie tai nebepasisakys.
- Labai svarbu padrąsinti vaiką, kad jis gerai pasielgė pasakydamas apie smurtą suaugusiajam, kaip pvz. gerai, kad apie tai pasidalinai su manimi. Tai svarbu, kad vaikas nebijotų visada kreiptis pagalbos, jei patiria smurtą.
- Labai svarbu neleisti kažkoku būdu vaikui pajauti, kad jis pats kaltas dėl patyčių ar kitokios smurto formos. Vaikas turi susiformuoti nuostatą, kad už smurtą yra atsakingas tas, kuris elgiasi neleistinai.
- Sudaryti sąlygas ir visokeriopai skatinti vaiką pasidalinti jį slegiančiais jausmais ir išgyvenimais (tu sakei, kad Agnė nedavė tau rankos, ką jautei tuo momentu? Galima duoti jausmą „nulipdyti“, nupiešti ir kt.)
- Kalbėti vaikui suprantama kalba (pvz. tu sakei, kitas vaikas tave pastūmė, o ne smurtavo prieš tave, nes vaikas gali nesuvokti tokių žodžių esmės. Tai pat svarbu kalbėtis su vaiku tokia kalba, kuri atitiktų vaiko amžiaus, raidos ypatybes, specialiuosius poreikius. Siūlytina vengti vaiką kaltinančių, vertinančių ar nukreipiančių klausimų, teiginių.
- Naudokite aktyvų klausymą, atsakykite vaikui į visus klausimus, užtikrinti vaiko saugumą, nes vaikas gali bijoti, kad patyčios ar agresyvus elgesys jo atveju gali pasikartoti. Pvz. aš stengiuosi padaryti viską, kad situacija nesikartotų. Svarbu nežadėti, ko negalite išpildyti (pvz. mama nepyks dėl suplėšytos striukės ir pan.)

- Labai svarbu vaiką informuoti, kas vyks po pokalbio, kokių veiksmų bus imtasi. Paaiškinti vaikui (atsižvelgiant į vaiko amžių ir brandą).
- Po pokalbio nepalikti vaiko „ramybėje“ t.y. su savo jausmais, mintimis, stebėti, paklausti, kaip nuotaikos, kaip sekasi žaisti su kitais vaikais grupėje ir kt.
- priimti ir toleruoti stiprias emocijas ir elgesį

Ko nedaryti:

Kalbantis su vaiku neleistina:

- Nežadėti to, ką jūs negalėsite padaryti, pvz. daugiau tai tikrai neatsitiks, aš pažadu.
- Nesiaiškinti apie patyčias ar kitokio pobūdžio smurtą prie kitų vaikų ar žmonių. Taip pat nereikia leisti vaikui atskleisti smurto prie kitų vaikų. Būtina gerbti privatumą ir užtikrinti konfidencialumą.
- Neversti vaiko kalbėti detalai apie smurtą, vaikas turi kalbėti tiek, kiek nori.
- Nereikia klausti, o tuo labiau versti kalbėti apie vaiko, jį nuskriaudusio, jausmus.
- Jokiu būdu negalima kaltinti vaiko, kodėl jis anksčiau nepasakė ir nesipriešino patyčioms ar kitam smurtui, nes taip versime vaiką pasijusti kaltu. Jei yra žinoma, kas yra smurtautojas, ar leisti jam susitikti su vaiku, spręstis teisėsaugos institucijos kartu su Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba.

Reikšmingos detalės

Rekomenduojama vaiko papasakotas smurtinės situacijos detales užrašyti kaip įmanoma tiksliau, cituojant vaiko kalbą: kada prasidėjo smurtas, kas tai darė, kas apie tai žino ar žinojo, kam vaikas yra dar pasakojęs ar kodėl nepasakojo, kokie, vaiko supratimu, buvo smurtautojo motyvai, kaip vaikas jautėsi po smurtinio įvykio.

Būtina įvertinti, kiek vaiko pasakojimas galimai realistiškas, ar vaiko nurodomos aplinkybės, faktai atitinka sužalojimų turinį, sunkumą (pavyzdžiui, ant vaiko rankos matoma suaugusio asmens plaštakos dydžio mėlynė, o vaikas sako, kad jam per ranką sudavė penkiametis brolis).

Svarstyti apie vaiko patiriamą smurtą galima, kai vaiko sužalojimai yra neįprasti, jo pasakojimas atrodo neįtikinamas.

SVARBU PRISIMINTI, kad smurta patyrusiems vaikams labai sunku pripažinti, kad kažkas prieš juos smurtavo, ypač, jei tai yra artimas žmogus. Vaikai dažnai galvoje, kad patys yra kalti dėl smurtinės situacijos. Dažnai vaikai nepasako, nes dažnai jaučia ambivalentiškus jausmus smurtautojui: ir myli ir nekenčia tuo pačiu metu, jie dažnai yra lojalūs smurtautojui.

Ugdymo institucijoje pagalbos specialistų funkcijos:

Kaip teigia S. Poteliūnienė ir kt. (2019) švietimo pagalbos specialistai – socialiniai pedagogai, psichologai, logopedai, sveikatos priežiūros specialistai, siekia padėti tose situacijose, kuriose reikia ne tik mokytojo pagalbos.

SOCIALINIS PEDAGOGO VEIKLA

Kaip minėta, socialinis pedagogas dirba individualiai su vaikais, kaip pedagogui sunku suvaldyti netinkamą elgesį, ypač agresyvų kitų vaikų atžvilgiu, įprastomis tam amžiui tinkamomis priemonėmis.

Įvykus vaikų patyčių ar kitokios smurto rūšies patyčių atvejui ugdymo institucijoje socialinis pedagogas spręsdamas šią problemą didžiąją dalį laiko skiria individualiam darbui su vaikais:

- su vaiku, kuris patyrė patyčias ;
- su skriaudėju, kuris tyčiojasi iš kito vaiko.

Su kiekvienu patyčių dalyvių socialinis pedagogas turėtų reikėtų kalbėtis atskirai.

Socialinis pedagogas teikia papildomą pagalbą skriaudžiamajam vaikui:

- Pagalba turi būti individuali, netinka apie įvykį kalbėtis prie kitų vaikų ar suaugusiųjų.
 - Būtina palaikyti vaiką ir suteikti paramą, kuris yra skriaudžiamas: „labai apgailestauju, kad taip įvyko, niekas negali taip elgtis su kitu žmogumi“. „šauunu, kad pasisakei, aš pasistengsiu padaryti viską, kad tokie dalykai daugiau nesukartotų“.
 - Patyčių atvejo aptarimas leidžiant išsakyti, kas įvyko, kokia vaiko savijauta; išreiškiamas supratimas, palaikymas, informacijos apie įvykį surinkimas;
 - Aptarti pagalbos būdus: „ką tu gali padaryti, kai kitas vaikas ima tavo žaislą, o tu nenoriu juo dalintis“, „ką tu gali pasakyti ar padaryti, jei tavęs nepriima į žaidimą“.
- . J. Povilaitis su J. S. Jasiulione (2008) teigia, kad specialistas turi ne tik duoti

patarimus, tačiau pirmiausia jis turi siekti, kad ir pats vaikas dalyvautų šio reiškinio šalinime. Jie kartu turi sudaryti saugumo planą, tai yra turi atrasti galimybes, kaip išvengti panašių situacijų, o taip pat numatyti, kaip vaikas galėtų elgtis, jei šis reiškinys vyktų toliau.

- Stengtis įtraukti patyčias patyrusį vaiką į bendras su bendraamžiais veiklas, tobulinti socialinius įgūdžius, kad jis susibendraitų su bendraamžiais ir įgytų jų paramą.
- Vaiko saugumo plano sudarymas aptariant kaip būtų galima išvengti įvykio pasikartojimų; susitarimas kam vaikas pasipasakos, jei patyčios kartosis.
- Įtraukimas patikimų asmenų į pagalbos teikimą vaikui: mokytojų, kuriais vaikas pasitiki ar kt.
- Vaiko stebėseną kaip jam sekasi bendrauti ir veikti su bendraamžiais grupėje
- Esant poreikiui informuoti tėvus apie įvykį bei priemones, kurių mokykla ėmėsi. (Povilaitis ir kt., 2008).

Socialinio pedagogo individualus darbas su skriaudėju.

Individualaus konsultacijų ir užsėmimų tikslas – išsiaiškinti ugdytinio problemas, siekiant užmegzti kontaktą su ugdytiniu bei jo artimiausia aplinka, tarpusavio santykius grindžiant atvirumu ir pasitikėjimu.

Į ką socialinis pedagogas turi atkreipti dėmesį?

- Turi daug dėmesio skirti pasekmėms: „kaip tau atrodo, kaip jautėsi Tomas, kai tu taip pasakei?“
- Padėti suprasti savo elgesio priežastis „kai Tomas žaidė su savo žaislu, o tu negali tuo pat metu žaisti, tu supykai ir tą žaislą atėmei“.
- Padėti koreguoti vaiko elgesį „kai tu nori to kito vaiko žaislo, ką tu gali padaryti? Kaip gali paprašyti? Ir t.t.“
- Priimti atsakomybę „prisimeni, mūsų grupės taisyklės sako, kad visi turime duoti vienas kitam ranką užsiėmimo metu“.
- Priminti pasekmes „jei ir toliau atiminėsi iš Tomo žaislus, tada negalėsi žaisti su kitais vaikais grupėje“.

- Įtraukti į socialinių įgūdžių užsiėmimus, kur vaikas tobulintų bendravimo įgūdžius, išmoktų valdyti pyktį ir kt.
- padėti geriau suprasti ir atsakingai spręsti konfliktines situacijas bei išnagrinėti konfliktuojančių šalių poreikius, interesus, požiūrius ir įsitikinimus (Sprindžiūnas, 2004).
- įvertinus, kad vaikas tyčiodamasis išreiškia savo agresiją, t. y. įžeidinėja, fiziškai smurtauja, yra nedraugiškas, priešiškas, nusistatęs ir kt., socialinis pedagogas turi padėti vaikui pažinti savo pyktį ir išmokyti jį kontroliuoti bei išreikšti jį priimtinais formomis
- dirbti ir su skriaudėju, vertinti jį, kaip asmenį, išvelgti teigiamas jo charakterio savybes, bet netoleruoti jo neigiamo elgesio.

Socialinis pedagogas dirba taip pat tiek su tėvais, tiek su mokytojais, vykdo ir ankstyvąją prevenciją, konsultuodamas mokytojus dėl socialinių įgūdžių užsiėmimų ar kitos prevencinės veiklos. Esant poreikiui, jis gali prisidėti prie tokių užsiėmimų vedimo.

Socialinio pedagogo veiklos etapai sprendžiant smurto ir patyčių atvejus: :

- *Situacijos analizė.* Informacijos rinkimas turėtų vykti iki tiesioginių kontaktų su vaiku pradžios. Šio etapo esmė – surinkti kuo daugiau informacijos apie vaiką: kokie jo santykiai su kitais vaikais, su mokytojais, suaugusiais šeimose, taip pat svarbu išsiaiškinti, kokie yra vaiko pomėgiai, stiprybės. Šią informaciją suteikti galėtų pedagogai ir tėvai. Tai pat svarbu yra išsiaiškinti, kas jau buvo padaryta: kaip pedagogai sprendė panašaus pobūdžio situacijas, kaip buvo poveikis ir kt. Bendraujant su patyčias patyrusiu vaiku, svarbu aptarti patį atvejį, sužinoti kaip jį vertina pats vaikas: kas jam atsitiko, kokias galimas priežastis jis pateikia, kokie vaiko jausmai. Tokio pokalbio metu socialinis pedagogas kartu su nukentėjusiuoju vaiku turi surinkti informaciją apie įvykį. *Situacijos analizei galimas ir stebėjimas*, kuris leidžia vaiką stebėti natūraliomis sąlygomis grupėje, ypač tai labai naudingas metodas ikimokyklinėje ir priešmokyklinėje grupėje.
- *Diagnostika.* Šiame etape reikia diagnozuoti pagrindines problemas bei vaiko galimybes įveikti konkrečias problemas, identifikuoti vaikui kylančius emocinius ir mokymosi sunkumus.
- *Individualus pokalbis su vaiku.* Ši pakopa yra pagrindinė. Jos metu socialiniai pedagogai:
 - stengiasi diagnozuoti vaiko problemas naudojant įvairias anketas, testus, kitas diagnostines metodikas;
 - aiškinasi esamos situacijos priežastis

- aiškina vaikui jo elgesio priežastis. Socialinis pedagogas šiame etape turi nustatyti pagrindines priežastis ir apibrėžti problemos pobūdį. Pvz. tu pyksti, nes nenori žaisti su Margarita ir duoti jai rankos.
- *Pagalbos tikslų nustatymas.* Patariama formuojant tikslus naudotis psichologo, pedagogų ar kitų specialistų pagalba. Taip pat suformulavus tikslą būtina numatyti uždavinius. Numatyti individualų ugdymą pagal mokinio poreikius ir gebėjimus:
- *Veiksmų planas.* Socialinis pedagogas turi numatyti labai detalų veiksmų planą, kuris leistų įgyvendinti numatytus tikslus. Šiame plane turi atsispindėti veiklos turinys, metodai, formos, technikų parinkimas, pratybų trukmė, eiga ir kt. • Nustatyti kiekvieno specialisto atsakomybes už problemos sprendimą,
- *Monitoringas.* Socialinis pedagogas renka informaciją iš mokytojų, vaiko tėvų, kitų asmenų apie vaiko elgesio pokyčius.

PSICHOLOGO VEIKLA

Svarbų vaidmenį socialinės pedagoginės pagalbos vaikams, patiriantiems smurtą, patyčias procese atlieka ir mokyklos psichologas. Psichologinės pagalbos teikimo apraše (LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl psichologinės pagalbos teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo, 2017 m. Vilnius, rugpjūčio 30 d. Nr. V-663) psichologinės pagalbos paskirtis apibrėžiama kaip vaikų psichologini atsparumo didinimas, saugios aplinkos kūrimas bei pagalbą vaikams, mokytojams, kitiems švietimo įstaigos darbuotojams atgauti dvasinę darną, gebėjimą gyventi ir mokytis, aktyviai bendradarbiaujant su jų tėvais (globėjais, rūpintojais).

Šiam tikslui pasiekti numatyti 3 esminiai uždaviniai, kurie orientuoti:

- Į vaikų psichologinių problemų nustatymą ir jų sprendimą,
- Pagalbą mokytojams, kitų švietimo įstaigos darbuotojų, tėvų (globėjų, rūpintojų) siekiant kokybiškiau bendrauti su mokiniais (vaikais), turinčiais psichologinių problemų;
- padėti laiduoti palankias psichologines sąlygas mokinio (vaiko) ugdymo(si) procese.

Visi šie uždaviniai glaudžiai susieti su smurto ir patyčių prevencija. Mokyklos psichologas dalyvauja smurto ir patyčių prevencijoje šiais būdais (Karmaza ir kt., (2007) :

- atlieka įvairius tyrimus, įvertinančius mikroklimatą tiek pačioje institucijose, tiek grupėje, padedančius įvertinti patyčių apraiškas;
- psichologinių problemų prevencijos poreikio įvertinimas (Mokyklos bendruomenės grupių tyrimas),
- vykdo vaiko veiklos stebėseną;
- prisideda prie prevencinių programų iniciavimo, rengimo, įgyvendinimo bei vykdo psichologinių krizių prevenciją, intervenciją ir postvenciją;
- rengia individualias rekomendacijas mokinio psichologinėms, asmenybės ir ugdymosi problemoms spręsti;
- teikia konsultacijas vaikams, turintiems psichologinių, asmenybės ir ugdymosi problemų, jų tėvams/globėjams; įvertina mokinio galias ir sunkumus, raidos ypatumus, psichologines, asmenybės ir ugdymosi problemas;
- numato tiesioginio poveikio būdus, kuriuos galima taikyti smurtą patyrusiam ar smurtavusiam vaikui ir psichologinio konsultavimo technikų taikymas individualiai ar grupėje. Pagalba turi būti suteikta patyrusiems smurtą ar smurtavusiais (ne vėliau kaip per 5 darbo dienas nuo pranešimo apie smurto faktą momento);
- bendradarbiavimas su tėvais (globėjais, rūpintojais), mokytojais, kitais švietimo įstaigos darbuotojais ir kitais su mokinio ugdymu susijusiais asmenimis, rekomendacijų jiems teikimas, jų konsultavimas (Karmaza ir kt. 200.).
- konsultavimas: mokytojų ar kitų švietimo įstaigos darbuotojų, smurtavusių ar smurtą patyrusių

LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo (1996) 43 straipsnio 3 punkte pabrėžiama, kad „vaikui, nukentėjusiam nuo nusikaltimo, smurto ar kito blogo elgesio, turi būti suteikta reikalinga pagalba, kad jis galėtų susigrąžinti sveikatą po patirtos fizinės ar psichologinės traumos ir reintegrotis į socialinę aplinką“.

BENDRADARBIAVIMAS

Norint suteikti pagalbą vaikams ir jų šeimoms, skirtingų sričių specialistai turi bendradarbiauti, remiantis tokiais tarpžinybinio bendravimo ir bendradarbiavimo principais:

- turi vykti nuolatinis, nepartraukiamas bendravimas ir bendradarbiavimas tarp skirtingų žinybų.
- Turėti aiškų algoritmą, kaip reaguos dėl vaiko smurto ar patyčių kiekviena žinyba.
- Turi labai aiškiai būti apibrėžtos žinybų funkcijos ir jose dirbančių specialistų vaidmenys.
- Tarpžinybinio darbo koordinavimas.
- Sistemingas specialistų pasitarimai, o nei išskylant extra atvejams.
- Apsikeitimas informacija išlaikant ir nuolat aptariant konfidencialumo klausimus siekiant apsaugoti vaiką.
- Bendradarbiavimo efektyvumo aptarimas ir įvertinimas

Vaiko gerove, tame tarpe ir pasauga nuo smurto, besirūpinančių specialistų bendradarbiavimas turi remtis socialinių sistemų teorija, nes šios teorijos bazinė nuostata – socialines problemų sprendimas neatsiejamas nuo asmens ryšių plėtojimo tarp skirtingų sistemų bei asmens įtrauktumo į įvairias pagalbos sistemas (Vaicekauskienė, 2009). Tokiu būdu smurto prieš vaiką klausimai turi būt sprendžiami koordinuojant visų institucijų veiksmus, kitaip tariant tas bendradarbiavimas turi pasižymėti interdiscipliniškumu, „Interdiscipliniškumas (angl. – interdisciplinarity) yra inovacijų proceso kategorija, pasižyminti skirtingų disciplinų ir profesijų (profesinių žinių ir specializuotų kompetencijų) sąveika, o šios sąveikos rezultatas – nauji produktai, paslaugos, o moksle – naujos disciplinos“ (Petrauskienė, 2011, 43).

Pagalbos specialistų (socialinių pedagogų, psichologų, specialiųjų pedagogų ir kt.) bendradarbiavimas grindžiamas bendradarbiavimo teorija, kuri pabrėžia bendradarbiavimą kaip socialinės sąveikos forma, besiremiančia sėkminga komunikacija ir susitarimais. interdisciplininis profesionalų bendradarbiavimas padeda suteikti reikiamą smurtą patyrusiems vaikams, todėl tikslų ir rezultatų pasiekimo lygį sąlygoja bendradarbiavimo motyvacija (Rumping, Boendermaker, Ruyter, 2019).

Taigi bendradarbiavimo koncepcijos pagrindas - skirtingų sričių profesionalų komandinė veikla, kurią inspiruoja abipusės iniciatyvos, bendri susitarimai dėl tikslų ir siekiamų rezultatų. Socialiniui pedagogui bendradarbiaujant su kitais specialistais ir mokytojais, svarbu, kad užsimegztų tiek profesiniai, tiek socialiniai santykiai, kuriuos J.S.Coleman (2005) traktuoja kaip komandinio darbo išteklių, kaip socialinį kapitalą, kurį sudaro abiejų profesionalų kompetencijos, tikslų siekimas, patirtis ir kt. Kaip pastebi S.Katz, L.M.Earl, S.B.Jaafar (2011), Coleman, socialinis kapitalo didinimas dirbant kartu, o ne individualiai padeda pasiekti efektyvesnių rezultatų ir tuo pačiu abipusis keitimas žiniomis, kūrybiškas problemos sprendimo ieškojimas padeda ir patiems specialistams tobulinti kompetencijas. Socialinės gerovės specialistų bendravimas įgauna bendradarbiavimo bruožų tik tada, kai šie specialistai suvokia bendrus tikslus, savo ir partnerių vaidmenis, dalinasi atsakomybe ir sėkme bei patiria tarpusavio sąveikos naudą (Chreptavičienė, Tautkevičienė, 2010).

Tam, kad bendradarbiaujančios institucijos sėkmingai dirbtų, reikalingas aiškus kiekvienos institucijos savų ribų žinojimas, tik jai priskirtų unikalių pareigų suvokimas ir atlikimas, o taip pat institucijai būtinas geras išmanymas apie kitos institucijos darbą (Merfeladaitė, Railienė, 2007).

Mokytojų bendradarbiavimui su pagalbos specialistais svarbūs šie komponentai: bendrų veiksmų derinimas, susitarimai dėl tikslų, sričių, siekiamų rezultatų bendradarbiavimo proceso refleksija, pasidalinimas atsakomybe, bendradarbiavimo sistemos kūrimas; socialinių pagalbos santykių kūrimas, asmenybės savybės. Apibendrinus įvairių autorių interdisciplininio bendradarbiavimo įžvalgas, išskirti šie mokytojų su pagalbos specialistais bendradarbiavimo komponentai (žr.1 pav.)

Apipusė komunikacija

Bendradarbiavimo formos

Motyvacija

Sustitarimas dėl tikslų, veiklos sričių, siekiamų rezultatų

Pasidalinimas atsakomybe

Kaip rodo tyrimai (Klanienė, Lengvinas, Karolienė, 2020), mažiausiai pagalbos specialistai bendradarbiauja vykdydami projektus, tobulindami savo profesinę kompetenciją. Efektyviausios bendradarbiavimo formos, išskirtos vaiko gerovės specialistų, yra tiesioginiai susitikimai, kuriuose tariamasi dėl vaiko ir šeimos problemų sprendimo. Visiškai neefektyvia forma respondentai laiko netiesioginį bendravimą raštu.

Pedagogo bendradarbiavimo su psichologu ir socialiniu psichologu aspektai

Susidūriau su problema grupėje, nežinau kaip elgtis, ką daryti ????

Kada kreiptis į darželio psichologą ar socialinį pedagogą?
O ką daryti, jeigu jo neturime įstaigoje?
Kokios pagalbos galėčiau tikėtis iš psichologo/socialinio pedagogo?
Ką turėčiau apgalvoti, pasižymėti prieš kreipiantis?

Ikmokyklinio amžiaus vaikus ugdantys pedagogai kasdien susiduria su keliomis dešimtėmis vaikų netinkamo elgesio, stiprių emocinių išveikų epizodais („pykčio priepuoliais“, „isterinio verkimo“ ir pan.), ginčais, konfliktinėmis situacijomis ir daugeliu kitų situacijų, kurios paliečia (įtraukia) emociškai patį pedagogą, „verčia“ jaustis bejėgiu, pasimetusiu. Suprantama, kad pedagogui iškyla poreikis pasitarti ne tik su kitais pedagogais, bet ir su specialistais: kaip padėti tokiems atvejais vaikams, kaip pačiam tinkamai atreaguoti, išlikti ramiam, priimti teisingus ir tinkamus sprendimus. Pirmieji specialistai su kuriais galima, būtina ir reikia pasikalbėti apie iškilusius sunkumus – psichologas ir/ar socialinis pedagogas, dirbantys ugdymo įstaigoje.

Ką psichologas veikia darželyje?

- Rūpinasi vaikų psichine sveikata ir reikalingų psichologinių ugdymo sąlygų sudarymu.
- Konsultuoja pedagogus, tėvus (globėjus) vaiko psichologijos klausimais ir teikia žodines (rašytines) rekomendacijas.
- Padeda sudaryti individualų pagalbos vaikui planą (IPP).
- Teikia psichologinę pagalbą elgesio, emocinių, bendravimo problemų bei kitų sunkumų turintiems vaikams.
- Veda socialinių įgūdžių stiprinimo grupinius užsiėmimus vaikams.
- Vykdo individualų ir/ar grupės vaikų stebėjimą ugdymo(si) aplinkoje (grupėje ir lauke), atlieka psichologinius įvertinimus bei tyrimus.
- Vertina vaiko galias ir sunkumus, raidos ir asmenybės ypatumus, specialiuosius ugdymosi poreikius.
- Vykdo tėvų ir pedagogų psichologinį švietimą, veda mokymus tėvams .
- Vykdo psichologinių problemų prevenciją: rengia, organizuoja ir įgyvendina prevencines programas bei priemones.
- Bendradarbiauja su pedagogais, švietimo pagalbos specialistais, įstaigos administracija, sprendžiant vaikų psichologines problemas, ieškant tinkamų pagalbos būdų. Dalyvauja Vaiko gerovės komisijos veikloje.
- Esant būtinybei (poreikiui) bendradarbiauja su kitomis institucijomis (Pedagogine psichologine tarnyba, Vaiko teisių apsaugos tarnybomis, psichikos sveikatos centrais, policija ir kt.).

Ka veikia socialinis pedagogas darželyje?

- Vertina ir padeda spręsti problemas, susijusias su įvairiais vaikams kylančiais sunkumais (pagrindinių vaiko poreikių tenkinimo, saugumo užtikrinimo);
- Veda individualius ir grupinius socialinių įgūdžių stiprinimo užsiėmimus vaikams, turintiems specialiuosius ugdymosi poreikius arba vaikams, turintiems ugdymosi, bendravimo sunkumų;
- Konsultuoja tėvus (globėjus) ir padeda jiems suprasti vaiko socialinius ir psichologinius poreikius, jų tenkinimo svarbą, tėvų teises ir pareigas;
- Bendradarbiauja su pedagogais, kitais švietimo pagalbos specialistais, įstaigos administracija sprendžiant vaikų socialines pedagogines problemas, ieškant efektyvių pagalbos būdų ir priemonių.
- Padeda sudaryti individualų pagalbos vaikui planą (IPP).
- Vertina socialinės pedagoginės pagalbos poreikį, organizuoja ir koordinuoja socialinės pedagoginės pagalbos teikimą;
- Konsultuoja tėvus informuoja tėvus apie jų teisę gauti socialinę pedagoginę pagalbą, kitas pagalbos rūšys.
- Bendradarbiauja ir palaiko ryšius su įvairiomis valstybinėmis įstaigomis ir nevyriausybinėmis organizacijomis teikiančiomis socialinę, psichologinę, teisinę pagalbą.

Kada kreiptis į psichologą ar socialinį pedagoga?

- Noriu pasitarti dėl vaiko emocinių ar elgesio problemų (pv.: perdėtai jautrus, itin greit pravirksta, baimingas, nerimaujantis, sunkiai valdantis emocijas, pernelyg impulsyvus, besipriešinantis, agresyviai besielgiantis).
- Kai matau, kad vaikas patiria bendravimo sunkumų (sunkiai grupėje susiranda draugu, nenori ar nemoka žaisti drauge su bendraamžiais, atrodo vienišas, uždaras, drovus, stokoja pasitikėjimo savimi).
- Kuomet vaikui kyla adaptacijos sunkumų (sunku atsiskirti ryte nuo mamos /tėčio, ilgai negali nusiraminti verkia, neįsitraukia į veiklas, o lieka nuošalyje ir pan.).

- Kai vaikas išgyvena(o) krizinius – traumuojančius įvykius (pv.: artimo šeimos nario netektį, tėvų skyrybas, patyrė smurtą artimoje aplinkoje).
- Kai pasikeitė vaiko emocijos ar elgesys ir neatrandu/nesuprantu tų pokyčių priežasčių.
- Kai kyla kitų klausimų, susijusių su vaiko psichologine sveikata.
- Kaip kyla klausimų susijusių su grupėje vaikų tarpusavio sąveika (konfliktai, patyčios, agresyvus elgesys ir pan.)
- Kaip reikia pastiprinimo/pasitarimo dėl išskylančių bendravimo ar kitų sunkumų su vaiko tėvais (globėjais).
- Kai galimai įtariu smurtą vaiko artimoje aplinkoje, tinkamų jo poreikių netenkinimą.

Prisiminkite, kad jeigu įstaigoje nedirba psichologas ar socialinis pedagogas, jūs galite pasitarti su Pedagoginės psichologinės tarnybos psichologais ir socialiniais pedagogais dėl iškilusių sunkesnių vaiko(ų) emocinių, elgesio ar bendravimo sunkumų. Konsultuojantis neturėtų būti atskleisti vaiko asmeniniai duomenys, neturint tėvų (globėjų) sutikimo.

Kreipiantis turėčiau trumpai:

- Apibūdinti problemą (pvz.: Pastebiu, kad Jonas grupėje visur nori būti pirmas: einat į lauką, sėdant prie stalo, pasirenkant priemones ir pan. Matydamas, kad nepavyksta būti pirmam, fiziškai pastumia, pargriauna kitą, trenkia ranka per galvą. Vėliau pats pravirksta.) Išsakyti konkretesnius pastebėjimus/faktus apie neraminantį vaiko elgesį (kitus sunkumus),
- Pagalvoti apie vietas/aplinkas (lauke, grupėje, rūbinėje ir pan.), kuriose netinkamas vaiko elgesys stebimas. Kiek laiko jis trunka? Kaip dažnai stebimas dienos bėgyje? Kokios galimai numanomos tokio elgesio priežastys? Kokia vaiko ir kitų grupės vaikų reakcijos į tokį elgesį? Kaip reaguojate jūs? Kokių veiksmų ėmėtės? Ką pastebėjote? Ar jau aptarėte tokį elgesį su tėvais (globėjais)? Ką jie apie tai galvoja? Ar stebi namuose/ lauke? Jeigu priėmėte, tai kokius reagavimo į tokį netinkamą elgesį susitarimus priėmėte?
- Pagalvoti apie tai kokius man jausmus, mintis/prisiminimus kelia šis vaiko netinkamas elgesys. Kur jums reikėtų specialisto patarimo ar pastiprinimo.
- Pagalvoti, kaip jūs galėtumėte prisidėti prie vaiko elgesio problemos sprendimo. Kokius konkrečius lūkesius turite specialistui, kokios pagalbos tikėtės (pvz.: pastebėti vaiko elgesį

grupėje, įtraukti į bendravimo su bendraamžiais ugdymo grupę, pagalbos rengiant individualų pagalbos planą vaikui ar tarpininkavimo susitikimui su vaiko tėvais).

- Susitarti su specialistu iš anksto dėl pokalbio vietos, laiko, trukmės. Nerekomenduojama kalbėti apie konkrečią vaiko ar grupės problemą koridoriuje, grupėje kitiems girdint.

Sėkmingam bendradarbiavimui su psichologu ir socialiniu pedagogu svarbus atviras, nuoširdus, konstruktyvus bendravimas, aiškus atsakomybių pasidalijimas.

III DALIS.
PREVENCIJA. SOCIALINIŲ KOMPETENCIJŲ
UGDYMO GALIMYBĖS

Ikimokyklinio ugdymo įstaigos aplinka neabejotinai turi didelę įtaką vaiko savijautai ir raidai, santykiams su auklėtojais ir bendraamžiais. Jauki, žaisminga, spalvinga, inovatyvi darželio grupės erdvė, kurioje gausu žaislų ir mokymo priemonių padeda vaikams jaustis saugiai, skatina bendrauti ir bendradarbiauti, skatina darnią socialinę, emocinę, fizinę, pažintinę ir kalbos raidą, padeda ugdyti pasitikėjimą savimi, laikytis taisyklių, sumažinti netinkamo elgesio apraiškas.

REKOMENDACIJOS EDUKACINĖS GRUPĖS APLINKOS KŪRIMUI:

ERDVIŲ ĮRENGIMAS:

- Grupės erdvės organizuotos ir įrengtos taip, kad lengvai galėtumėte stebėti vaikus, kad jie būtų visada matomi – taip galėsite stabdyti netinkamą vaikų elgesį, reikalui esant, padėti spręsti konfliktus.
- Atskirtos mokymosi, žaidimų, poilsio ir kt. zonos skatina vaikus susikaupti reikiamai veiklai, padeda šias veiklas efektyviai organizuoti.
- Atskirtos ir pažymėtos zonos, kur vaikams negalima eiti, padeda išlaikyti ribas, moko gerbti kitų asmenų erdvę.
- Palapinė, sėdmaišis ar kita vieta, kurioje vaikai gali pabūti vieni, nusiraminti.

- Darbo zona. Įrengtos individualios darbo vietos ir vieta bendram grupės darbui (galima paruošti vietą, sustumiant stalus), sėdint ratu aplink, kad visi jaustųsi įtraukti. Stalai turėtų būti apskriti arba stačiakampiai su bukais kraštais, vengti aštrių kampų.
- Susibūrimų vieta ant grindų, skirta bendriems žaidimams, pakankamai erdvi, kad tilptų visi vaikai, nereikėtų stumdytis ir kovoti dėl vietos.

VIZUALINĖS PRIEMONĖS:

- Dienotvarkės - padeda užtikrinti, kad visi žinotų, kas ir kada vyksta. Mažesniems vaikams galima naudoti paveikslėlius, vyresniems vaikams galima naudoti paveikslėlius su užrašais.

- Darbų paskirstymo lentelės su pavadinimais ir darbais - padeda priminti, kas už ką yra atsakingas (už pagalbą dengiant stalą, tvarką ir pan.).
- Kalendorius - \ naudingas formuojant laiko pojūtį ir tokias sąvokas kaip savaitės ir savaitės dienos, padeda parodyti būsimus įvykius - atostogas, išvykas, gimtadienius ir pan.
- Grupės taisyklės - sukurtos ir aptartos kartu su vaikais, jų skaičius priklauso nuo poreikio ir amžiaus. Gali būti piešinėliai ar piešinėliai su užrašais.

- Plakatas ar nuotraukos, kuriose pavaizduotos įvairios emocijos - padeda vaikams suprasti ir įvardinti, kaip jie jaučiasi.

- Žodžių siena - keli didesni žodžiai, susiję su grupės aktualijomis, atspausdinti ir pritvirtinti ant sienos, kad vaikai galėtų lengvai juos perskaityti.
- Atgalinio skaičiavimo laikrodis. Šie laikrodžiai padeda vaikams, dar nepažįstantiems laikrodžio, pajusti laiko sąvoką, jo tėkmę, valandos ar minutės ilgį, suvokti atitinkamų veiklų trukmę.

- Visi daiktai grupėje – dėžutės, žaidimai, dėlionės – turi savo vietas, viskas pažymėta simboliais – padeda lengviau susirasti norimą daiktą, ugdo savarankiškumą.
- Vieta, kur kabinami vaikų darbai. Vaikų darbų eksponavimas – žinia, kad jų darbas yra svarbus ir vertinamas. Eksponuojami turi būti visų vaikų darbai, o ne tik geriausi ar meniškiausi.

Svarbu:

Ant sienų neturėtų būti per daug prikabinta. Yra daugybė mokomosios medžiagos, tačiau per daug apkrautos sienos atrodo netvarkinga, erzina ir blaško dėmesį. Svarbu subalansuoti labai svarbią medžiagą su ta, kurią galima įdėti pagal poreikį.

Venkite per daug ryškių spalvų. Ryškios spalvos įprastai labai stimuliuoja, todėl taip pat gali blaškyti dėmesį.

Naudingos nuorodos:

[Bendraukime paveikslėliais. Margarita Jurevičienė, Toma Jokubaitienė | Leidykla PRESVIKA](https://leidyklaPRESVIKA)

<https://srvks.lt/pedagogams/>

<https://leidyklalucilijus.lt/laima-paulauskiene-emociju-ir-jausmu-palete-mokymo-priemone-1>

POZITYVI UGDYMO DISCIPLINA IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGOJE

Pozityvi ugdymo disciplina ikimokyklinio ugdymo įstaigoje yra suprantama kaip aiškios taisyklės, kurių laikosi visi ugdymo įstaigos bendruomenės nariai. Pozityvios ugdymo disciplinos autoriai teigia, kad geriausias būdas išvengti vaikų netinkamo elgesio – tinkama prevencija. Stiprūs mokytojų ir vaikų tarpusavio santykiai, aiškios taisyklės (kuriamos drauge su vaikais), pozityvios kalbos vartojimas visoje ugdymo įstaigoje, modeliavimas, nuolatinis dėmesio atkreipimas į taisykles, geras ir tinkamas ugdymo veiklų planavimas, sąmoningas bendruomenės būrimas – visa tai skatina priklausymo jausmą, įsitraukimą ir tinkamą vaikų elgesį. Be viso to, kas aukščiau išvardinta, mes negalime tikėtis tinkamo elgesio.

Taikant Pozityvios ugdymo disciplinos principus, reikia atsiminti reagavimo į netinkamą vaiko elgesį tikslus. Jie yra:

- ***Išlaikyti saugumą ir tvarką.*** Visų pirma parodome, kad netoleruojame netinkamo vaikų elgesio ir atkreipiame dėmesį į netinkamą vaikų elgesį. Ugdytojo tikslas – kad kuo greičiau būtų vėl tinkamas elgesys: kad mokytojai galėtų ugdyti, o vaikai produktyviai dalyvauti ugdomosiose veiklose;
- ***Padėti vaikams identifikuoti ir ištaisyti klaidas.*** Visi vaikai nori ir gali tinkamai elgtis. Vadinasi, mūsų reakcija turi vaiką išmokyti mokytis iš klaidų. Dėl to vaikui turi būti natūralios arba loginės pasekmės, kurios padės vaikui pamatyti, kokios yra jo netinkamo elgesio pasekmės ir tuo pačiu jis galės ištaisyti žalą (jei tokia būtų padaryta).
- ***Padėti vaikui iš(si)ugdyti vidinį savo elgesio kontrolės mechanizmą.*** Mūsų galutinis tikslas – kad vaikas elgtųsi tinkamai ne dėl to, kad mes taip sakome ir ne dėl to, kad tokios yra taisyklės, o todėl, kad pats nori taip elgtis. Dėl to vaikas turi kalbėti apie savo klaidas ir kaip jų išvengti ateityje.

Pozityvios ugdymo disciplinos principai:

1. Iš karto reaguojame į netinkamą elgesį. Kai tik pastebime – iškart reaguojame, nelaukiame, kol įsibėgės;
2. Sutariame dėl pasekmių (ne bausmių);

3. Suteikiame vaikui paramą (jei reikia);
4. Vaikas išeina iš grupės (ar net darželio) ilgesniam periodui, jei yra poreikis.

Jeigu ugdymo įstaiga pasirenka šią vidaus tvarką, tai reikia visiems pedagogams reikia labai aiškiai išaiškinti, kad ne visada pavyksta viską taip iš eilės nuo pirmo punkto ir daryti. Dėl to pedagogai turi įvertinti netinkamo elgesio tipą, dažnumą ir grėsmę, pavojų kitiems vaikams (ar suaugusiems), ar yra aplink galinčių padėti suaugusių ir pan. Svarbiausia – išlaikyti pagarbą ir siekti sėkmingo vaiko grįžimo į ugdymo(si) procesą.

Reaguok į netinkamą elgesį iškart, kai jį pamatai.

Tai yra PATI SVARBIAUSIA Pozityvios disciplinos ugdymo taisyklė. Taigi su savo mokytojais apie tai kalbėkite labai dažnai. Vaikams reikia nuolat priminti. „Kotryna, ką reiškia „elgiamės saugiai“? – Naudokite neverbalinius signalus: žvilgsnis, vos pastebimas signalas, peties prielietimas ir pan.- Atsistokite/atsisėskite prie vaiko arba pastatykite/pasodinkite vaiką prie savęs. Pavyzdžiui, išgirstate, kad vaikai pradeda kalbėti nepagarbiai per pietus. Persėdate prie tų vaikų stalo.

Netinkamam elgesiui – sutarta pasekmė.

Kartais to, kas išvardinta pirmame punkte, neužtenka. Gali būti, kad vaikui reikia ilgesnio ar individualaus poelgio aptarimo. Gali būti, kad vaikas visiškai nekontroliuoja savo elgesio. Kad vaikas išmokyti tinkamo elgesio, privalo būti pasekmės. Kokios gali būti tinkamos pasekmės, kai kalbame apie Pozityvios disciplinos ugdymo įgyvendinimą ikimokyklinio ugdymo įstaigoje? – Sulaužei – pataisyk; sugadinai – pataisyk; paliejai – išvalyk ir pan. „Kristijonai, paimk skudurėlį ir išvalyk išlietą arbatą“; „Gertrūda, užkelk kėdę dar kartą – taip, kad ji nenukristų“; „Jonai, prašau grįžti ir uždaryti duris netrenkiant“ ir pan.- Daugiau struktūros bei priežiūros. Pavyzdžiui, vienas vaikas elgiasi netinkamai – mes paprašome, kad jis atsistėtų šalia. Jeigu vaikas netinkamai elgiasi

su priemone – atimame priemonę. Arba ribojame pasirinkimus: „Šiandien per pertrauką gali arba skaityti prie manęs, arba žaisti stalo žaidimus”. Dar galima atimti privilegiją, nes privilegijas turi tik tie, kuriais galima pasitikėti. Pavyzdžiui, privilegiją likti mokykloje po pamokų. Pozityvi minutės pertraukėlė. Kad vaikas atgautų savikontrolę, suaugę gali pagarbiai jį nuvesti į vietą, kur jis galėtų nusiraminti. Per pertraukėlę vaikas sėdi tyliai ir naudoja nusiramavimo technikas, kad atgautų savikontrolę ir galėtų grįžti į grupę.

Savikontrolės atgavimo būdai:

- Pertraukėlė klasėje. Klasėje yra vieta, kur vaikas gali nusiraminti (tai ypač tinka jaunesniems vaikams) – vaikas grįžta pas kitus vaikus, kai atgauna savikontrolę;
- Pertraukėlė su kitos klasės mokytoju/-a. Jeigu vaikas negali nusiraminti klasėje arba jeigu mokytoja(s) mato, kad tikrai negalės nusiraminti kitiems esant šalia, vaikas yra išvedamas į kitą klasę (tiesiog pas šalia esantį kolegą/-ę). Paprastai vaikas būna kitoje klasėje tol, kol baigiasi veikla jo(s) klasėje, ir mokytoja(s) ateina pasiimti;
- Individuali pertraukėlė. Jeigu nesuveikia nei pertraukėlė klasėje, nei pertraukėlė kitoje klasėje (mokytoja mato, kad kils grėsmė kitiems vaikams), tai vaikas išeina į koridorių (arba kitą kabinetą) su suaugusiu.

Suteikiame paramą (jei reikia).

Dažnai užtenka šių pirmųjų išvardintų žingsnių, tačiau kartais reikia stipresnės paramos vaikams (kitaip tariant, ryžtingesnio pedagogo elgesio). Iš naujo pakartoti tinkamo elgesio taisyklės pasitelkiant modeliavimą, vaidmenų žaidimus, grįžtamąjį ryšį ir pan. Mokytojai dar smulkesniais žingsniais aprašo taisyklės arba padidina vaiko priežiūrą/stebėjimą ir tik iš lėto – matant, kad vaikas pasiruošęs – pamažu atsipalaiduoja. Visi vaikų ugdantys mokytojai susėda ir tariasi, kokių bendrų žingsnių būtų galima imtis. Yra glaudus bendradarbiavimas su šeima, kad būtų ir tinkama intervencija, ir tinkama parama vaikui.

Vaikas išeina (pašalinamas) iš grupės ilgesniam periodui, jei yra poreikis.

Deja, bet yra situacijų, kai vaiką reikia patraukti ilgesniam laikui. Gali net būti tokių situacijų, kai vaikui reikėtų pabūti dieną ar keletą namuose. Šis žingsnis tinkamas, kai jau buvo išbandytas ne vienas būdas paskatinti vaiką elgtis tinkamai. Be jokios abejonės, šis žingsnis būtinas, jei vaiko elgesys kelia grėsmę kitų vaikų ar suaugusių saugumui. Vaikas išeina iš klasės ir iki pamokų pabaigos dirba savarankiškai. Mokytoja(s) duoda visas užduotis, kurias vaikas turėtų atlikti. Jeigu vaikas jų neatlieka, jis jas atlieka namuose, o mokytojas prieš pamokas susitinka su vaiku, aptaria elgesį ir patikrina užduotis. Vaikas išsiunčiamas namo. Jeigu vaiko elgesys tampa nekontroliuojamas, tėvai turi nedelsdami atvykti vaiką pasiimti. Prieš vaikui grįžtant į grupę turi įvykti ugdymo įstaigos vadovės, tėvų, mokytojo ir vaiko susitikimas, kurio metu bus aptarta situacija, pasekmės bei grįžimas į grupę. Prieš grįžtant vaikui į grupę privalo būti sudarytas planas ir jo sudaryme dalyvauti ugdymo įstaigos vadovė, tėvai, vaiko mokytoja(s), specialistai (VGK atstovai), kuriame bus apsirašyta, kaip vaikas grįš į grupę.

Komanda turi žinoti ir jausti, kad netinkamas vaikų elgesys – visų rūpestis, kad niekas nebus paliktas vienas, susidūręs su netinkamu vaiko elgesiu. Žinoma, dažniausiai mokytojai patys išsprendžia kylančias problemas ir/arba pasitelkia šalia dirbantį kolegą (1 ir 2 žingsniai), tačiau jiems reikės pagalbos, jei vaikui reikės išeiti iš klasės. Čia reikės klasėse nedirbančių kolegų pagalbos, o kartais reikės ir skubaus didesnės komandos dalies įsijungimo, jei kils grėsmė saugumui.

Labai svarbu, kad mes tikėtume vaiku ir jo nenurašytume. Suprantama, kad yra be galo sunku, kai vaiko elgesyje sunku (ar net atrodo neįmanoma) išvelgti pagalbos prašymą ar norą elgtis gerai. Bet gerai besielgiantį vaiką mylėti yra lengviausia. Mūsų žmogiškumas ir mūsų profesionalumas labiausiai atsiskleidžia būtent tada, kai mes tikime, pasitikime, kai mums rūpi tas, kuris suteikia mums daugiausiai galvos ir širdies skausmo. Vaikams yra būtina, kad, jiems suklypus, suaugę išmokytų ir padėtų įgyti tai, ko jiems trūksta. Mūsų, ugdymo įstaigų vadovų, darbas yra visų pirma stengtis padėti ir padėti mūsų pedagogams padėti vaikams.

NESMURTINĖ KOMUNIKACIJA KAIP VIENA EFEKTYVIAUSIŲ PRIEMONIŲ SMURTO IR PATYČIŲ PROBLEMOS SPRENDIMUI

Nesmurtinė komunikacija - tai ypatingas, per trumpą laiką labai išgarsėjęs metodas, mokantis sukurti ryšius, paremtus įsiklausymu į vienas kitą. Mes visi turime vienodus poreikius ir mūsų jausmai priklauso nuo to, ar mūsų poreikiai patenkinti, ar ne. Pyktis ir reikalavimai - tai nepatenkintų poreikių išraiška, kadangi eidami tokiu keliu dar labiau sumažiname galimybę patenkinti poreikius, o kai esame empatiškai priimami, mumyse atsiskleidžia dideli vidiniai ištekliai.

Nesmurtinės komunikacijos mokymasis susidaro iš kelių komponentų mokymosi: ugdymasis kuo geriau ir greičiau suprasti savo ir kitų poreikius, apie kuriuos signalizuoja jausmai; ugdymasis be vertinimų ir pykčių kitam žmogui nusakyti situaciją, kuri trukdo jums patenkinti poreikius; ugdymasis formuluoti aiškius konkrečius prašymus, kurie skirtųsi nuo reikalavimų ir pašnekovas jaustųsi laisvas sutikti ar atmesti prašymą, bet tuo pačiu vertintų jam suteiktą pasitikėjimą prisidėti prie jūsų gerovės; aktyvaus klausymosi mokymasis - dažnai žmonės priešinasi, nes jaučiasi negirdimi ir nesuprasti, tačiau kai jie pasijunta suprasti situacija greitai keičiasi.

Nesmurtinės komunikacijos metodo naudojimas padeda formuoti kokybišką grįžtamąjį ryšį;

- skatina sukurti abipusio pasitikėjimo, pagarbos bei empatijos kupiną ryšį;
- eliminuoja smurto elementą iš kalbos bei intencijų;
- ugdo emocinį raštingumą bei savo/kitų poreikių suvokimą;
- formuoja empatiško klausymosi įgūdžius;
- padeda potencialias konfliktines situacijas paversti produktyviais dialogais.

Nesmurtinės komunikacijos prielaidos:

- Visi žmonės turi tuos pačius bendražmogiškus poreikius.
- Strategijos, kurias naudojame norėdami patenkinti poreikius, gali skirtis.
- Konfliktai nutinka strategijų, o ne poreikių lygmenyje.
- Visi veiksmai yra bandymai patenkinti poreikius. Mūsų troškimas patenkinti poreikius, sąmoningas ar ne, yra visų mūsų veiksmų pagrindas.
- Pasirinkimas yra vidinis procesas. Nepriklausomai nuo aplinkybių, mes galime patenkinti savo autonomijos poreikį, darydami sąmoningą pasirinkimą, pagrįstą poreikių suvokimu.

- Žmonės mėgsta duoti. Mes iš prigimties mėgstame padėti kitiems, kai esam užmezgę ryšį su savo ir kitų poreikiais ir suvokiame, kad patys pasirenkame duoti. Mūsų pasaulis siūlo apščiai išteklių poreikių patenkinimui. Kai žmonės bus pasiryžę vertinti kiekvieno poreikius, galėsime įveikti mūsų dabartinę vaizduotės krizę ir rasti būdų, kaip atsižvelgti į kiekvieno pagrindinius poreikius.

Nesmurtinės komunikacijos intencijos:

- Gyvenimas atvira širdimi. Atjauta sau ir kitam, kalbėjimas iš širdies, pirmenybės teikimas ryšiui, išaugimas iš įpročio vertinti dalykus per „teisingumo“ ir „klaidingumo“ prizmę.
- Pasirinkimas, Atsakomybė, Taika. Atsakomybės prisiėmimas už savo jausmus ir veiksmus, gyvenimas taikoje su nepatenkintais poreikiais, gebėjimo tenkinti poreikius ir priimti dabarties akimirką auginimas.
- Dalijimasis galia (Bendradarbiavimas).
- Rūpinimasis visų žmonių poreikiais, dalinimasis ištekliais atsižvelgiant į poreikius ir jėgos naudojimas tik siekiant apsaugoti, o ne nubausti ar gauti tai, ko norime.

Siekiant šias intencijas įkūnyti kasdieniame bendravime, Nesmurtinės komunikacijos metodika siūlo praktinį įrankį – 4 žingsnių modelį, kuris komunikacijoje lyg žemėlapis ar vidinis stuburas padeda prisiminti ir grįžti prie pamatinio Nesmurtinės komunikacijos sąmoningumo, iš kurio kylantys žodžiai turi didesnę tikimybę suartinti ir atnešti didesnę supratingumą. Šis modelis moko pirmiausia situaciją įvardinti faktais, objektyviais pastebėjimais vietoj mūsų subjektyvių vertinimų – geras-blogas, teisingas-neteisingas, adekvatus-neadekvatus. Antra, įsiklausyti ir įvardyti savo jausmus, kuriuos sukėlė pastebėjimas (stimulas) ir atskirti šiuos jausmus nuo mūsų minčių. Trečias žingsnis – atpažinti ir išjausti giliai slypinčius pamatinius poreikius ir atskirti juos nuo strategijų, kurias naudojame siekdami tuos poreikius patenkinti. Ir ketvirta – šis modelis mus moko išreikšti prašymus, padedančius patenkinti poreikius, ir pastebėti, kuomet jie panašesni į reikalavimus, nepaliekančius laisvės atsakyti „ne“. Šiuos keturis žingsnius galime taikyti norėdami geriau suprasti save, sutikti save ir savo vidinius išgyvenimus su empatija. Tai padeda rasti būdą, kaip visiškai atvirai, iš širdies išreikšti tai, kas mums svarbu, išlaikant ryšį su kitais bei giliai įsiklausyti į kitą ir išgirsti kas iš tikrųjų slypi už jo veikslių ar žodžių. Kitaip tariant, Nesmurtinės komunikacijos padeda išžvelgti visų mūsų žmogiškumą. Nesmurtinė komunikacija skatina gilų įsiklausymą į save ir kitą ir padeda suvokti, kokia neišsemiamą gali būti mūsų empatija ir koks nepaprastai stebuklingas jos poveikis. Šios metodikos forma be galo paprasta, vis dėlto ji

labai galinga ir transformuojanti. Mes augome ir gyvename visuomenėje, kurioje vyrauja dominacijos kultūra – kur įsitvirtinusi galios hierarchija ir kažkas įgyja teisę nuspręsti, kas yra universaliai „teisinga“ ir kas „neteisinga“, kur nuolat ieškoma kas kaltas ir kas nekaltas, kur skirti bausmes ar apdovanojimus yra įprasta ir logiška praktika. Tokia kultūra mus skatina rungtyniauti ir įrodinėti savo vertę, kad pakiltume hierarchijos laiptais ir galėtume turėti daugiau galios spręsti. Tai išmokta sistema, kuri tikrai sukuria daug aiškumo ir paprastumo, bet tuo pačiu mus „atjungia“ nuo mūsų esaties, nuo vidinės motyvacijos ir nuo mūsų įgimto polinkio duoti ir siekti taikos ir harmonijos – motyvacijos, kuri prieinama mums visiems, kai suvokiame savo ir kitų poreikius ir turime laisvę pasirinkti.

Nesmurtinės komunikacijos metodika siekia prisidėti prie radikaliai kitokios kultūros kūrimo:

- Prisidėti prie tvaresnių, atjaučiančių ir „gyvenimui tarnaujančių“ žmonių santykių asmeninių pokyčių ir tarpasmeninių santykių srityse.

- Kurti sistemas ir struktūras ekonomikos, švietimo, teisingumo sveikatos priežiūros, taikos palaikymo ir kitose srityse, kurios atsižvelgia į žmogiškus poreikius ir jiems tarnauja (atspindint sąmoningumą, kad visa gyvybė natūraliai vieninga). Šiandienos vaikai – ateities socialinių struktūrų ir organizacijų kūrėjai. Kokias sistemas jie kurs? Kokiam sąmoningumui juos ruošia mūsų mokyklos? Aš svajoju, kad visi vaikai turėtų galimybę užaugti pasaulyje, kuriame atsižvelgiama į kiekvieno žmogaus poreikius, kur esame laisvi ir saugūs gyventi atvira širdimi ir veikti iš sąmoningo ryšio su savo poreikiais, kur socialinės struktūros ir institucijos iš tikrųjų tarnauja žmonėms ir dalinasi galia bei ištekliais, siekdamos pasirūpinti visais – bendradarbiaujant, o ne konkuruojant.

JAUSMAI, KURIE ASOCIJUOJASI SU PATENKINTAIS POREIKIAIS

VILTIS

Įsitikinęs Optimistiškas
Pasitikintis Pakylėtas
Turintis tikėjimo Pasiruošęs
Jaučiantis Tikintis
palengvėjimą Laukiantis

ATGAIVA

Pasikrovęs Pailsėjęs
Energingas Atsigavęs
Atjaunėjęs Atgijęs
Atsinaujinęs Žvalus
Turintis energijos Gaivus

TAIKA

Ramus Išpildęs save
Besijaučiantis Komfortabiliai
Kupinas švelnumo
Atviras
Susitikelkęs Tylus
Pasitikintis Atsipalaidavęs
Stabilus Palengvėjęs
Užpildytas Jaučiantis
Giedras palengvėjimą
Romus Patenkintas
Prasmingas

PRISIRIŠIMAS

Užjaučiantis Atviraširdis
Švelnus Meilus
Mylintis Šiltas
Įsimylėjęs Jaukus

SUSIDOMĖJIMAS

Įsigilinęs Užburtas
Smalsus Susidomėjęs
Įnikęs Suintriguotas
Pakerėtas Įsitraukęs
Susižavėjęs Atviras
Užburtas

DĖKINGUMAS

Branginantis Nuolankus
Dėkingas Sujaudintas

LAIMĖ

Linksmas Linksmas
Palaimintas Palaimintas
Džiugus Džiugus
Palaimintas Palaimintas
Pagautas ekstazės Pagautas ekstazės
Egzaltuotas Egzaltuotas
Pakylėtas Pakylėtas
Apsvaigęs Apsvaigęs

LINKSMUMAS

Susižavėjęs Įsiaudrinęs
Švytintis Pakylėtas
Spinduliuojantis Nesitveriaš
Euforiškas džiaugsmu
Susijaudinęs

JAUDULYS

Nustebęs Produktyvus
Užsidegęs Gyvas
Energingas Aistingas
Gyvybingas Virpantis iš
Entuziastingas nekantrumo
Nustebęs

JKVĖPIMAS

Nekantrybiškai laukiantis Nustebęs
Entuziantingas Susijaudinęs
Motyvuotas Išsibarstęs
Pakylėtas Jaučiantis nuostabą
Pasiruošęs veikti Nustebęs
Ryžtingas

J AUSMAI, KURIE ASOCIJUOJASI SU NEPATENKINTAIS POREIKIAIS

GĖDA

Gėdingas Sumišęs
Susigraužęs Nusiminęs
Jaučiantis Drovus
nepatogumą Susidrovėjęs
Jaučiantis Susigėdęs
diskomfortą
Pažeidžiamas

ILGESYS

Išsiilgęs Pasiilgęs
Nostalgiškas Susimąstęs
Maudžia iš ilgesio

SUMIŠIMAS

Sutrikęs Apsiblausęs
Pasimetęs Nematantis
Turintis prieštarų aiškiai
jausmų Dezorientuotas
Susipainiojęs Pasimetęs
Sumišęs Suglumęs
Esantis Apstulbęs
prieštaravimuose Išsibarstęs
Nors persiplėšk

ATSKIRTIS

Apatiškas Abejingas
Nuobodžiaujantis Neatidus
Užsidaręs Sustingęs
Uždaras Nenorintis
Užsivėręs bendrauti
Atsiskyres Santūrus
Nutoles

LIŪDESYS

Prislėgtas Sunkia širdimi
Nusiminęs Neturintis vilties
Beviltiškas Melancholiškas
Liūdnas Apgailėtinas
Nusivylęs Nelaimingas
Neturintis drašos Besiilgintis
Nepasitikintis Susimąstęs
savimi Apniukęs
Nusivylęs Rūškanas
Vienišas Paniures
Niūrus Gedintis

NUOVARGIS

Nusibaigęs Pavargęs
Perdegęs Nuvargęs
Išsieikvojęs Išsisėmęs
Išsekęs Nusidėvėjęs
Apatiškas Abejingas
Mieguistas Nusikalęs

ANTIPATJA

Pasibjaurėjęs Priešiškas
Pasibaisėjęs Pritrenktas
Sutrikdytas Atstumiantis
Nepatenkintas Norintis atsitraukti
Pasišlykštėjęs Jaučiantis antipatiją
Nemėgstantis Nerimastingas

NERIMAS

Susirūpinęs Susinervinęs
Susijaudinęs Nuliūdęs
Sunerimęs Sutrikdytas
Neramus Nusivylęs
Bepratrūkstantis Nustebejęs
Nenustygstantis Nerimastingas
vietoje Audringas
Šokiruotas Sumišęs
Apstulbęs Susinepatoginęs
Suvaržytas Bejėgis
Permainingas

ĮTAMPA

Nerimaujantis Nervingas
Uždaras Nerimastingas
Susikrimtęs Priblokštas
Sudirgęs Nenusygtantis
Neramus vietoje
Nusialinės Jaučiantis stresą
Nusivylęs Atšiaurus
Įsitempęs Sukrėstas

PYKTIS

Apsunkęs Pasipiktinęs
Piktas Išvargęs
Priešiškas "Viskasužkniso"
Susierzinęs Kaip nudilgintas
Niekinantįs Įsižeidęs
Suirzęs Kerštingas
Nepatenkintas Pagiežingas
Nusivylęs Pilnas apmaudo
Įpykęs Bepratrūkstąs
Įsiutęs Įniršęs
Nekenčiantis Nedraugiškas

BAIMĖ

Išsigandęs Nesaugus
Nerimastingas Nepasitikintis
Neramus Napatiklus
Bijantis Panikuojantis
Turintis blogą Suakmenėjęs
nuojautą Sustingęs
Persigandęs Drebantis iš baimės
Nuogąstaujantis Jaučiantis siaubą
Atsargus
Susirūpinęs

SKAUSMAS/KANČIA

Skausmingas Sužeistas
Agonijoje Vienišas
Nuniokotas Apgailėtinas
Sielvartaujantis Apgailėstaujantis
Alkanas Atgailaujantis
Ištroškęs Kenčiantis

SOCIALINIŲ EMOCINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMO PAVYZDŽIAI

1. KONFLIKTAI, JŲ SPRENDIMO BŪDAI

Įdomus faktas apie
konfliktą (jų
dažnumas per 1
val./patarimas

Vaikų konfliktai - bendravimo dalis, kuri neretai trikdo suaugusius. Tačiau tam tikras konfliktų kiekis ne tik normalus, bet ir naudingas vaikams. Tam, kad vaikai išmokytų tinkamai spręsti konfliktus, jie turi susidurti su konfliktu. Suaugusieji neturėtų dalyvauti absoliučiai visuose vaikų konfliktuose ir skubėti įsikišti konfliktui tik prasidėjus. Svarbu stebėti situaciją, leisti patiems rasti išeitį - vaikai dažnai sugeba rasti puikių sprendimų savarankiškai. Tačiau jei pastebime, kad konfliktas įsisiūbuoja, perauga į fizinį ar emocinį smurtą, turime įsiterpti ir padėti vaikams konfliktą išspręsti.

Pagalba vaikams sprendžiant konfliktus:

- Sustabdykite netinkamą vaikų elgesį. Apibūdinkite tai, ką pastebėjote. Mokykite suvaldyti emocijas, padėkite vaikams tinkamai įvardinti juos užplūdusius jausmus, padėti nusiraminti.

„Stop! Matau, kad nepasidalinate žaislo ir supykote. Eime prie pykčio pėdučių, ištrepsėsim pyktį“

- Išsiaiškinkite konflikto priežastį, nekaltindami išklausykite abiejų pusių. Jeigu vaikai šaukia, kalba vienu metu, paprašykite kalbėti pirmiausia vieną, po to kitą. Venkite vertinimų ir kaltinimų. Leiskite kiekvienam išsakyti savo poziciją - vaikai turi mokėti ne tik kalbėti, bet ir klausyti, išgirsti kito nuomonę.

“Dabar kalba Vincas, po to bus tavo eilė.”

- Sureaguokite į tai, ką kiekvienas vaikas pasakė, padėkite įvardinti kiekvieno jų jausmus. Vyresnių vaikų galite paprašyti apibūdinti, kaip jiems atrodo dabar jaučiasi kitas vaikas.

„Kaip manai, kaip jautėsi Vincas, kai tu norėjai atimti iš jo mašiną?“

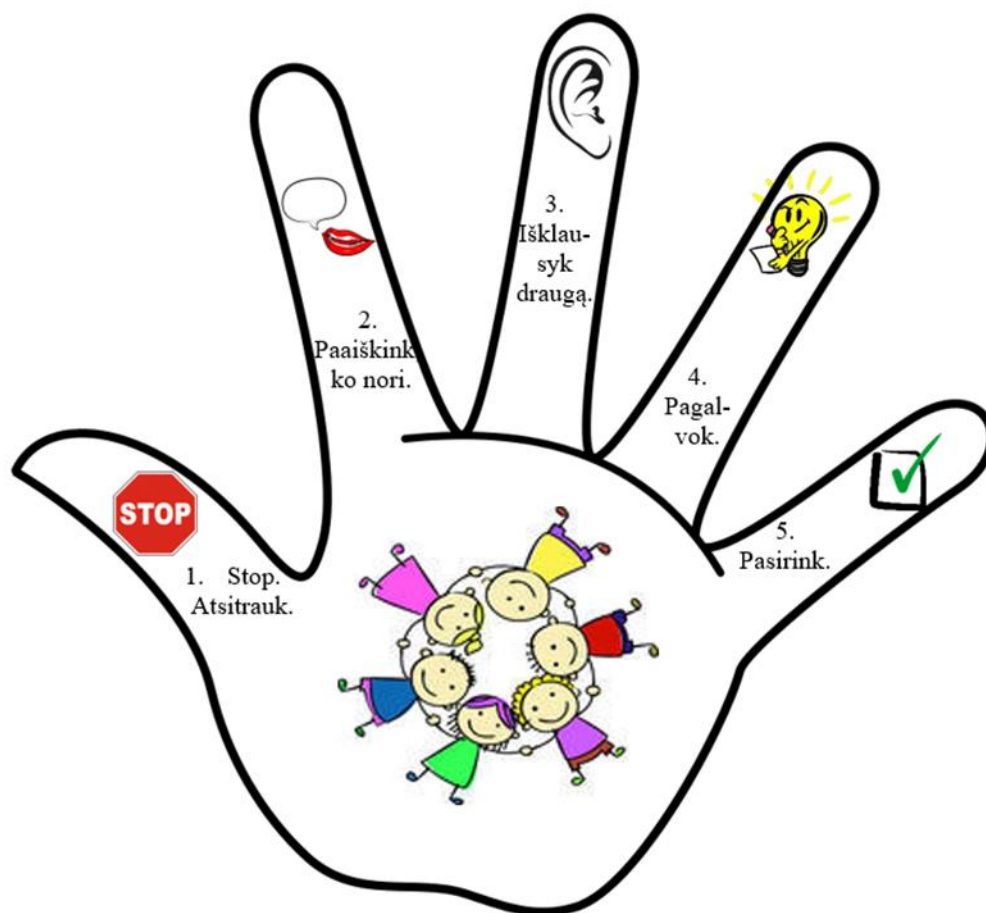
- Padėkite rasti konflikto sprendimą, kuris tenkintų abu susipykusius vaikus, paklauskite, kaip galima buvo elgtis kitaip, kad konfliktas nekiltų, paskatinkite atsiprašyti, susitaikyti.

“Kas dabar galėtų padėti išspręsti šią problemą? Kaip galima buvo pasielgti kitaip, kad nereikėtų pyktis?”

Svarbu: Elkitės ir kalbėkite ramiai. Suaugusiųjų susitvardymas, ramus nusiteikimas ir reagavimas moko taip pat elgtis ir vaikus.

Grupėje gali būti sukurta tam tikrą erdvė, pritaikyta konfliktams spręsti, jai sugalvotas pavadinimas „Taikos medis“ ar pan. Šioje erdvėje galima pakabinti plakatus, kuriuose pavaizduoti konflikto sprendimo žingsniai, nusiramino būdai, joje gali būti pateikta ir kitos medžiagos, reikalingos konfliktui spręsti (nusiramino žaisliukas, knygelė ar pan.), aiškiai įvardintos ar nupieštos taisyklės. Pakanka 4-5 taisyklių, kurių išmokus laikytis, įvedamos naujos. Svarbu, kad taisyklė skambėtų ne kaip neiginys, pavyzdžiui, “Nesimušk”, o “Vieni su kitais elgiamės draugiškai”, “Kai pykstu pasakau, o ne trenkiu”, “Paguodžiame, kai kitas liūdi”, “Mes giriame vieni kitus”.

Svarbu: mokyti vaikus paprašyti, atsiprašyti, tinkamai reikšti savo norus ir emocijas.

NAUDINGOS NUORODOS:

Pasaka „Du ožiukai ant liepto“

Kaimo gale, prie upelio, gyveno ožka su savo vaikeliu - juodu ožiuku. O už upelio, prie tankaus eglyno, trobelėje gyveno kita ožka su baltu ožiuku.

Per upelį buvo nutiestas siauras siauras lieptas, per kurį visi eidavo atsargiai, kad neįpultų į vandenį.

Abu ožiukai dažnai žvilgčiodavo vienas į kitą. Baltasis norėdavo bėgti į kaimą, o juodasis - į eglyną. Bet ir vienas, ir kitas bijojo eiti per lieptą.

Vieną gražią dieną, kai saulutė taip skaisčiai švietė ir visur žydėjo gėlelės, abu ožiukai lyg susitarę patraukė prie upelio.

Neužleisdami vienas kitam, juodu skubėjo pereiti lieptu.

Ir abu susidūrė liepto viduryje.

- Me-e-e! - subliovė baltasis ožiukas. - Pasitrauk iš kelio. Aš noriu pirmas pereiti lieptu.

- Dar ko! - supyko juodasis. - Traukis pats, nes bus blogai.

Abu ožiukai nenorėjo pasitraukti iš kelio ir įsibėgėję smogė vienas kitam ragais.

Nuo smūgio abu tik keberiošk ir įkrito į upelį. - Gelbėkit! - ėmė šaukti peštukai. Laimė, netoli buvo ožiukų mamos ir atbėgusios ištraukė iš vandens užsispyrėlius.

Knyga: „Vaikų konfliktai“

Knygoje pristatyta veiklos programa, kurios tikslas – ugdyti vaiko gebėjimą konfliktus spręsti savarankiškai. Programą sudaro įvairios žaismingos mąstymo užduotys, kurias atliekant suaugusysis turėtų pagelbėti vaikui žengti pirmyn, skatindamas išsamiau diskutuoti ir savarankiškai rasti sprendimus.

Stalo žaidimas “Pilies labirintais” Kompleksinis pykčio kontrolės mokymas vaikams priimtinu būdu – žaidybiniame situacijoje.

<https://www.edukaciniai.lt/lt/edukaciniai-pagal-amziu/nuo-5-iki-7-metu/pilies-labirintais.html>

Žaidimai “Katė ir pelė”, „**Katinas ant pečiaus sėdėjo**“, “*Raganėle pamotėle*”.

Dvi pasakos – tai istorija, susidedanti iš dviejų filmukų vaikams. Pirmoje istorijoje „Obuolys“ išvysite miško gyventojų – kiškio, varnos ir ežiuko – peštynes dėl obuolio. Kilusį konfliktą išsprendžia protingiausias miško gyventojas lokys. Antroji istorija „Stebuklingoji lazdelė“ yra apie stebuklingą lazdelę, kurią miške suranda kiškis ir ežiukas. Lazdelės dėka ežiukas ir kiškis išvengia nelaimių ir padeda kitiems, patekusiems į bėdą. Pažiūrėkite dvi pasakas, kurios pamoko būti sąžiningais, teisingais ir draugiškais.

<https://www.vaikams.lt/filmukai/dvi-pasakos.html>

Ramiame slėnyje paliktas pikniko krepšys įplieskia mirtiną, dviejų skruzdžių genčių konfliktą, kuris į mūšį įtraukia ne tik abiejų klanų narius, tačiau ir aplinkinius vabalus.

2. PYKTIS IR JO RAIŠKA

Pyktis - emocija, su kuria susiduriame kiekvienas iš mūsų, tai natūralus jausmas, kaip ir džiaugsmas, liūdesys, nerimas, pasididžiavimas, baimė ar kitos emocijos. Svarbu, jog pykčio metu gebėtume šį jausmą tinkamai valdyti, ypatingai tai svarbu mažiems vaikams, kurių emocijos labai stiprios, o gebėjimai jas tinkamai reikšti riboti. Suaugusiųjų (tėvų, švietimo specialistų) vaidmuo formuojant tinkamą vaikų emocijų, šiuo atveju pykčio, raišką yra pamatinis. Todėl svarbu, jog suaugusieji su vaikais kalbėtusi, jog pykti yra normalu ir mes visi kartais jaučiame pyktį, tačiau svarbu, jog pykdami mokėtume šią emociją tinkamai išreikšti, neskaudindami savęs ar kitų.

Ugdymo specialistams, tėvams susidūrimas su intensyviomis mažųjų emocijomis tampa tikru iššūkiu, todėl labai svarbus pykčio situacijoje pačio *suaugusiojo vaidmuo, jo laikysena susidūrus su vaiko pykčiu*.

- ***Nepriimti asmeniškai.*** Supratimas, jog stipraus pykčio akivaizdoje vaiko išsakyti žodžiai ar atlikti veiksmai yra tik stiprios emocijos pasekmė, gali padėti suaugusiajam ramiau žvelgti į situaciją.
- ***Ramybės išlaikymas.*** Suaugusiojo ramus tonas ir reagavimas, kada vaikas apimtas stiprių emocijų, leidžia jam jaustis stabiliau ir saugiau pykčio akivaizdoje.
- ***Atsitraukimas.*** Jei vaiko pykčio protrūkio metu suaugusysis jaučia, jog ramybės išlaikyti neįmanoma, svarbu į pagalbą pasikviesti kitą suaugusįjį (kolegą, tėtį, mamą), taip nors trumpam atsitraukiant ir skiriant kelias minutes savęs suvaldymui ir nusiramimui. Jei tokios galimybės nėra, svarbu bent trumpam mintyse sustoti, kelis sykius giliai įkvėpti, iškvėpti ir tik tada kalbėti su vaiku, ir spręsti situaciją.
- ***Įvairių vaiko jausmų priėmimas.*** Svarbu, jog vaikas jaustų, jog visi jo jausmai priimami, o ne slopinami. Būtina, akcentuoti, jog visi tavo jausmai svarbūs ir reikalingi, priimti vaiko pyktį, stabdyti jo netinkamus veiksmus emocijos metu t.y. *tu gali pykti, bet nereikia muštis, stumdytis ar kitaip skaudinti save ir kitus.*

Pyktis dažnai tapatinamas su agresija. Pyktis yra emocija, agresija – fizinis veiksmas.

- **Rūpesčio ir meilės rodymas.** Vaikams reikia jausti, jog net sunkiausiose situacijoje jie yra mylimami ir suprantami. Tad rūpesčio, meilės parodymas ir pasakymas, jog suprantu, kad pyksti, bet tu man vistiek svarbus ir aš tave myliu, padeda vaikui jaustis saugesniam ir ramesniam pykčio metu.
- **Nusiramavimo strategijų mokymas.** Mokymas pažinti pyktį, tinkamai jį reikšti tai kelias, kuris gali padėti vaikui išmokyti tinkamai valdyti savo emocijas. Labai svarbu šias praktikas įgyvendinti kada vaikas nurimęs, grupės veikloje, kasdienėje rutinoje ir pan. Šiame skyriuje pateikiama keletas pratimų naudingų pykčio raiškoje, daugiau nusiramavimo būdų esant stiprioms emocijoms galima rasti *Nusiramavimo strategijų dalyje (žr. psl. ?)*.
- **Individualių vaiko poreikių pripažinimas.** Visi mes skirtingi, vaikų poreikiai, gebėjimai, raida taip pat labai skirtingi ir individualūs, nėra vieno recepto, kuris stebuklingai padėtų visose pykčio situacijose. Supratimas, jog vienas metodas negali padėti visiems vaikams, jog vienam pykčio situacijoje svarbu aktyviai išsiliesti, kitam ramiai vienam pabūti, dar kitam užsiimti raminančia veikla, leidžia stebėti, pažinti vaikus ir rasti individualų priėjimą prie kiekvieno vaiko.

PRATIMAS „PYKČIO SIGNALAI“

Mokyti vaikus pažinti pyktį t.y. kaip pažinti pykčio signalus savo kūne. Kartu su vaikais grupėje diskutuojama kas darosi su mūsų kūnu kai pykstame?

- *Kūnas įsitempia*
- *Suraukiame antakius*
- *Akys įsitempia ir susiaurėja*
- *Stipriai suspaudžiame arba griežiame dantimis*
- *Pradedame garsiai kalbėti, šaukti arba atvirščiai, nieko nesakome*
- *Šnervės išsiplėčia*
- *Kaista, raudonuoja veidas, ausys*
- *Suspaudžiame kumščius*
- *Širdis pradeda greičiau plakti.*

Vizualizuojant užduotį galima naudoti žmogaus kūno trafaretą, piešti kūną ant lentos, didelio plakato ir kt. Baigus užduotį, vaikams akcentuoti kaip svarbu pastebėti pykčio signalus ir suprasti kas su mumis darosi, jog galėume tinkamai išreikšti šią emociją.

PRATIMAS „PYKČIO ŠVIESAFORAS“

Vaikus nuo mažens mokome ką reiškia šviesaforo spalvos ir kaip elgtis degant vienai ar kitai spalvai t.y. raudona spalva rodo, kad negalima eiti ir reikia sustoti, geltona rodo, kad reikia laukti, ir žalia, kad galima eiti. Šviesaforo spalvų metodą galima panaudoti siekiant vaikus mokyti pykčio valdymo.

RAUDONA. Ši spalva dega kai esi labai supykęs, pagrindinis žingsnis SUSTOK, nusiramink. Kai negalime suvaldyti emocijos, ypač pykčio ir įniršio, turime sustoti taip, kaip sustotume prie šviesoforo, kai užsidega raudona šviesa. Kai pyktis mus užvaldo, tai reiškia, kad laikas sustoti ir apmąstyti tai, kas vyksta.

GELTONA. Kai jau šiek tiek nurimai ir esi „vidutiniškai supykęs“ PAGALVOK apie tai kas nutiko, kaip jautiesi ir kaip norėtum spręsti šią situaciją. „Kaip aš dabar jaučiuosi?“, „Aš esu piktas“ „Aš liūdnas?“ Pakvieskime vaiką apmąstyti kaip jis galėtų šią situaciją išspręsti, koks sprendimas jam teiktų didžiausią naudą.

ŽALIA. Ši šviesa įsivaizduojamame šviesafore užsidega kai esi nurimęs ir gali VEIKTI. Tada gali pasakyti kas tave nuliūdino ir ko tu norėtum pvz.: *man buvo skaudu kai tu nedavei man lėlytės, gal galėtum ir man duoti pažaisti.*

PRATIMAS „O KAS, JEI ...“

Šiuo pratimu skatiname vaikus apmąstyti kaip mūsų sprendimai pykčio situacijoje atsiliepiama mums patiems ir kitiems šalia esantiems. Galima grupėje pateikti kelias situacijas analizei:

Ernesta supyko, kad Toma neleido jai atsisėsti ant norimos kėdės ir supykusi jai įkando.

Kajus supyko, kad Indrė neleido jam pirmam nusiplauti rankų grįžus iš lauko ir ją pastūmė.

Gedas pavadino Kristupą bjauriu slieku, nes nepasidalijo su juo saldainiu.

Grupėje aptariame situacijas pagalvodami kaip po šios situacijos jautėsi vaikas, kuris buvo supykęs ir šalia jo esantys, kuriuos jis/ji įžeidė.

Aptarimui galime piešti emocijų lenteles pvz: kaip jautėsi Toma kai Ernesta jai įspyrė (lenteleje piešiame verkiantį veiduką), kaip jautėsi pati Toma įspyrusi kitai mergaitei (liūnas, apgailestaujantis veidukas). Skatiname vaikus pagalvoti kaip šioje situacijoje kitaip buvo galima pasielgti pvz.: sustoti, įkvėpti iškvėpti tris kartus ir pasakyti Tomai, jog aš noriu sėdėti šalia tavęs šioje kėdėje. Apibendrinti, kaip jaučiasi mergaitės šioje situacijoje, Ernesta nusiraminsi ir taikiai pasielgusi (linksmas veidukas), Toma išgirdusi gražų prašymą (laimingas, besišypsantis veidukas).

PRATIMAS „PYKČIO IŠTRYPIMO KILIMĖLIS“

Vaikams pristatoma, jog vienas iš pykčio raiškos būdų gali būti pykčio ištrypimas. Kartu su vaikais kuriamas pykčio ištrypimo kilimėlis, išdalinami pėdučių trafaretai, ryškus storesnis popieriaus lapas, ant kurio vaikai klijuoja padarytas pėdutes, jas gali apipavidalinti, nupiešiant pykčio emociją ir kt. Pabaigus kurti kilimėlius, vaikams pristatoma, jog nuo šiol grupėje bus pykčio kilimėlis, jog esant pykčio situacijai, vaikai galėtų ateiti ir ištrypti savo pyktį, vaikams siūloma pabandyti „ištrypti pyktį“: *stipriai bėgant, šokinėjant, greit žingsniuojant* ir patiems atrandant naujus ištrypimo būdus. Vaikai savo pagamintus pykčio kilimėlius nešasi namo, jog ten taip pat galėtų naudoti šį metodą. Tėvams trumpai pristatoma pykčio ištrypimo kilimėlio esmė.

PRATIMAS „PYKČIO MAIŠELIS“

Pratimu siekiama vaikus mokyti, kaip tinkamai išreikšti nemaloniais emocijas, nepakenkiant sau ir nepažeidžiant kitų gerovės. Pratimo tikslas – išmokyti vaiką valdyti pyktį. Veiklai reikės nedidelio užrišamo maišelio. Kai vaikas supyksta, jam liepiama šaukti į maišelį tol, kol iššauks visą pyktį ir jo nebejaus. Paskui maišelis su jame likusiu piktuku užrišamas. Kai piktukų daug susikaupia, maišelis išnešamas į lauką ir piktukai paleidžiami.

PRATIMAS „PIKTULIO KŪRYBINĖS DIRBTUVĖLĖS“

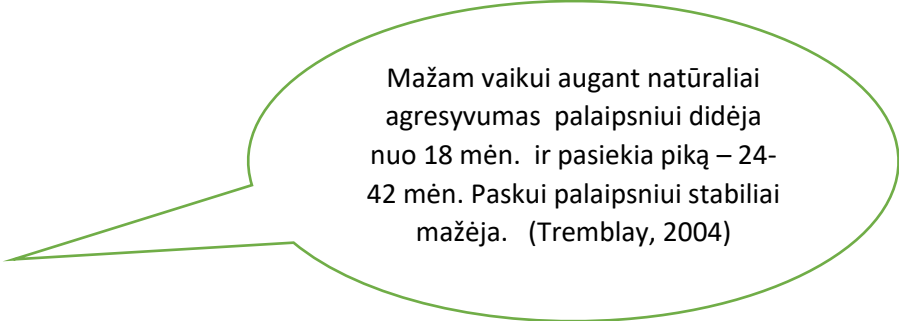
Pratimo pradžioje vaikams pristatoma, jog šiandien vyks kūrybinės dirbtuvėlės, kurių metu bandysime rasti geriausius būdus kaip valdyti savo pyktį. Veiklos metu vaikams primenama kaip svarbu neužgniaužti savo pyktį, išreikšti jį nežalojant savęs ar kitų šalia esančių. Vaikams išdalinamos kvadratinės kortelės, kuriose vaikai piešia pykčio raiškos būdus, kurie jiems padeda pykčio situacijose. Po pratimo su vaikais aptarti pasirinktus būdus, ar jie tikrai tinkami ir padeda pyktį išreikšti pozityviai. Su vaikais kalbama, kurie būdai jiems labiausiai patiko, kokius galima būtų panaudoti darželio grupėje. Atrinkus geriausius pykčio raiškos būdus, kortelės suklijuojamos ant didelio lapo ir kalbinamos matomoje darželio erdvėje, jog esant pykčio situacijai vaikai juos prisimintų ir naudotųsi.

Naudingos nuorodos:

- ♣ Pasakų klausymas, veikėjų veiksmų, poelgių, jausmų aptarimas gali padėti vaikams pažinti pyktį ir suprasti kaip jį tinkamai reikšti. „Katulis ir pykčio maišelis“ <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000160686/vakaro-pasaka-tuula-korolainen-katulis-ir-pykcio-maiselis>
- ♣ Vaikų mėgiami personažai Kakė Makė ir Netvarkos nykštukas kalba apie pyktį bei ką daryti supykus:
“Kakė Makė mokosi suvaldyti pyktį” <https://www.youtube.com/watch?v=rwamIso-7HA>
„Ką daryti kai labai supyksti. Ką pasakė Kakė Makė?“ https://www.youtube.com/watch?v=1QG_Jafz5X8
- ♣ Animaciniame filmuke „Išvirkščias pasaulis“ kalbama apie pagrindines emocijas, kurias patiria veikėja Railė, pyktis viena iš jų. <https://www.pasakos.lt/isvirkscias-pasaulis/>

3. VAIKO AGRESYVUMAS. AGRESYVAUS ELGESIO PREVENCIJA

Mažam vaikui augant natūraliai agresyvumas palaipsniui didėja nuo 18 mėn. ir pasiekia piką – 24-42 mėn. Paskui palaipsniui stabiliai mažėja. (Tremblay, 2004)

Dažnai mūsų visuomenėje agresyvumas, agresija siejamas su negatyviu elgesiu, tačiau vis tik agresyvumas nėra tas pats kas „smurtas“. Pozityvi agresija mums padeda tapti aktyviems gyvybei grėsmingose, pavojingose situacijose. Vaiko agresyvų elgesį, kai jis išgyvena užsispyrimo fazę, galime laikyti „normalia“ agresija, kuri svarbi (būtina) sveiko žmogaus vystymuisi. Sąmoningas, tikslingas ugdymo (si) aplinkoje susidūrimas su vaiko agresyvumu, įniršiu, pykčiu, nusivylimu ir kitais sunkiais jausmais yra reikalingas. O tikslas - ne „atpratinti“, „užgniaužti“, „užslopinti“ šiuos jausmus, o juos įgusti kontroliuoti, konstruktyviai išreikšti teikiant vaikui pedagoginę, psichologinę, socialinę paramą. Aplinka tik bausmėmis ar socialiniu atstūmimu atreaguodama į mažo vaiko agresyvų elgesį, ne tik tokio elgesio nesumažins, o sukels dar didesnę agresiją, priešišumą, sumaištį jo vidiniame pasaulyje.

Kas būdinga ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų agresijai (agresyviam elgesiui)?

- Agresyvus ir smurtinis elgesys dažniausiai būna nukreiptas vieno vaiko į kitą pavienį, konkretų vaiką. Itin reta šiame amžiuje pasireiškia grupinė vaikų agresija (kai susimokiusi grupė vaikų agresyviai elgtųsi su kitais).
- Dažniausiai vaiko pykčio protrūkis, agresyvus elgesys pasireškia akimirksniu, spontaniškai/impulsyviai prieš tai taikiose ir draugiško bendravimo situacijose. Taigi vaikas prieš agresyviai pasielgdamas neplanuoja tokio veiksmo iš anksto, nesirengia ir jo detaliam neapgalvoja, neišlaukia paties tinkamiausio momento įtampai, pykčiui „išleisti“.
- Daugelis vaikų nesupranta ir negeba dar įvertinti savo agresyvaus veiksmo adekvatumo ir proporcingumo (pvz.: Jonas trenkė Urtei kumščiu į skruostą. Pedagogo paklaustas apie tokio savo poelgio priežastį, atsakė: „O kodėl ji taip garsiai rėkė?“)
- Daugelis tokio amžiaus vaikų dar negeba pilnai suprasti savo agresyvaus veiksmo pasekmių, nesijaučia kalti. (pvz. Ugnius, pagautas įnirčio, duoda kumščiu Jonui į pilvą, o šiam parkritus dar ir kartą įspiria koja. Pedagogei sustabdžius Ugnių ir paklausus „Ar tu

supranti, kad skaudini Joną?“, šis atsako “Aš nestipriai spyriau. Tik priliečiau su koja, be bato“).

- Vaikai nėra linkę nutylėti pastebėto agresyvaus netinkamo elgesio grupėje. Jie tuoj pat praneša auklėtojai ir tikisi jos, kaip „teisėjos“, sprendimo.

Pedagogo (suaugusiojo) vaidmuo:

- Moralinis autoritetas: Vaikai konfliktinėse situacijose, pedagogą tapatina su moraliniu autoritetu (girdime vaikus sakant „O auklėtoja Birutė tai neleidžia/leidžia taip daryti/salyti.... „ ir pan.) , kuris nustato ribą tarp sveikai pasireiškiančios ir draudžiamos agresijos grupėje. Auklėtoja kalbėdama su vaikais ir išsakydama savo požiūrį/poziciją, skatina vaikus samprotauti ir ieškoti savosios pozicijos. Palaipsniui vaikai išmoksta patys nustatyti ribas tarp neleistų veiksmų ir „sveikai“ pasireiškiančios agresijos.
- Stebėtojas: prieš nedelsiant ištraukiant į konfliktinę situaciją ir siekiant, kad kuo greičiau grupėje išivyrautų taika ir harmonija pagalvoti, ar nebūtų naudingiau leisti patiems vaikams išsispręsti savarankiškai konfliktą. BŪTINA įsikišti į konfliktą ir stabdyti nedelsiant jeigu sukeliamas skausmas, sužeidimų rizika.
- Saugios, jaukios ir pasitikėjimu grįstos ugdymo (si) aplinkos kūrėjas.
- Suaugęs žmogus grupėje su vaiku puoselėjantis bendradarbiavimo santykius, nepaisant vaiko stiprių emocijų iškvopų, įtampos, netinkamo agresyvaus elgesio. Besistengiantis išlikti ramus, pozityvus, empatiškas, teisingas, nuoseklus.
- Vaikų kalbos ugdytojas/plėtotojas: vartoja palydimąją kalbą (kai pakartoja vaiko sakytus žodžius ir ją praplečia/patikslina), įvairius žodžius jausmams /emocijoms ir jų stiprumui įvardinti (piktas, įniršęs, įsiutęs), nenuneigia vaiko nuomonės, o kalbindamas ir užduodamas skatina atvirus/ provokuojančius mąstyti/ samprotauti klausimus (kas, kaip, ką supratau, kuo įdomus, ką manau ir pan.),

Žaidimai - konstruktyvus būdas vaiko agresijai išreikšti.

Rungtyniavimo, pergalės žaidimai netinkami, nes dėl didelio noro nugalėti, sukelia vaikui stiprią psichinę įtampą, o tai trukdo jam išmokti naujų tinkamo elgesio būdų.

Kuo naudingi žaidimai:

- padeda vaikams atsikratyti įtampos
- suvokti ir išreikšti savo agresyvius jausmus: pyktį, priešiškumą (pvz. žaidimas „Vilkas ir avys“) bei pažinti kito agresyvius jausmus

- juose saikingai leidžiamas agresyvus elgesys (per žaidime naudojamus sukurtus ritualus, taisykles) ir be baimės patirti savo poelgio pasekmes.
- patenkinti ypač svarbius psichomotorinius poreikius
- leidžia vaikui įvaldyti savo kūną, leisti save liesti ir liesti draugiškai kitus (pvz. žaidimas „Žaltys“)
- netinkami žodžiai (keiksmažodžiai) gali būti sakomi nebijant būti nubaustam
- leidžia pabūti įvairiuose vaidmenyse (pvz.: ir vilko ir avies),
- išbandyti naujus elgesio modelius, praplėsti socialinę patirtį.
- perpratus žaidimo taisykles vaikams žaisti savarankiškai
- po žaidimo pasikalbėti ar išreikšti kitu būdu (piešiniu, judesiu) patirtus jausmus, mintis, veiksmus ir pan.

Liaudies žaidimai:

➤ **Žaltys (gali žaisti nuo 5 vaikų)**

Eiga: vaikai sustoja vienas už kito, uždėję rankas ant priekyje stovinčio kito vaiko pečių. Pirmasis - žalčio „galva“, paskutinis – „uodega“. Žaltys rūpinasi sugriebt savo uodegą, tai yra pirmutinis stengiasi sugauti paskutinį, kuris laikydamasis eilės, nori nuo „galvos“ persekiojimų pasprukt. Žinoma, žalčio kūnas, tai yra kiti žaidėjai, turi prisitaikyt prie „galvos“ judesių, nes kitaip sugaut nebūtų galima. Sugavus „uodegą“, vaikai kurie buvo žalčio galva ir uodega tampa kūnu. Žaidimas žaidžiamas iš naujo.

Prieš žaidžiant:

- Pasikalbėti kaip atrodo žaltys, kaip jis juda.
- Įsitikinti, ar parinkta aplinka saugi vaikams aktyviai judėti;
- Pasikalbėti su vaikais apie žaidimo taisykles (uždėjimas rankų ant draugo pečių turi būti draugiškas, nesukeliantis skausmo)

Po žaidimo pasikalbėkite :

- Kokia žalčio kūno dalimi patiko būti?
- Kaip jauteisi ją būdamas?
- Kaip jauteisi, kai kitas/ir tu laikeisi už pečių?
- Kas patiko/nepatiko žaidžiant šį žaidimą?

Neverskite vaiko būtinai dalyvauti žaidime, jeigu jis nenori. Pasiūlykite stebėti iš šalies. Tikėtina, kad po kurio laiko, vaikas įsidrąšins ir prisijuks žaisti drauge.

Aptariant žaidimą būtinai pakalbinkite ir stebėjusį vaiką (Ką matė?, Kas buvo linksma ar baugu žaidime?)

➤ „Vilkas ir avys“ (visi grupės vaikai)

Eiga: vienas žaidėjas — „vilkas“, o kitas „piemuo“ gano „aveles“, likusieji vaikai „avelės“. Vilką įstumia į kertę (virve ar kėdėmis pažymėtą didelio rato vidurį) ir tvora užtveria. „Piemuo“, vaikščiodamas apie aveles, sako: „Ganau, ganau aveles, vilkas tupi už tvoros, aš to vilko nebijau“. Atsisukęs į vilką, sako: „O tu, vilke, ko čia stypsai?“ Vilkas atsako: „Ko tu nori, ar aš dėl tavo avių negaliu žiūrėti? Tu sergėk savo avis“. Avys gali vaikščioti aplink tvorą ir bliudamos „erzinti“ vilką. Piemuo vėl sako: „Ganau, ganau aveles...“ baigęs dainuoti užsisuka. „Avelės“ turi nejudėti. Vilkas išėina už rato vidurio ir pasigauna tą „avelę“, kuri sujuda. Vedasi ją į rato vidurį. Taip kol sugauna visas „avis“. Tada visos „avys“ užpuola vilką, o vilkas „kaukdamas“ pabėga iš rato vidurio į „mišką“.

Prieš žaidžiant:

- Pasikalbėkite su vaikais apie žaidimo taisykles (kokie veiksmai/žodžiai yra tinkami visiems žaidimo dalyviams)

Po žaidimo pasikalbėkite su vaikais apie tai kaip jie jautėsi atlikdami vaidmenis, kas patiko ir kas nepatiko.

Socialiniai, interaktyvūs žaidimai

➤ Žvėriškai įniršę (visiems grupės vaikams)

Eiga: Kiekvienas vaikas pagalvoja ir pasirenka kokių laukinių gyvūnų norėtų tapti. Tapęs juo mėgdžioja gyvūno balsą, kūno judesius, eiseną (urzgia kaip vilkas, šliaužia ir šnypščia kaip gyvatė, kvarkia ir šokinėja kaip varlė ir pan.), grasina vienas kitą užpulti ar draugiškai artinasi norėdamas susipažinti. Po ženklo, visi laukiniai gyvūnai susitinka sušauktoje „Gyvūnų taryboje“ ir pasikalba (koks buvo gyvūnas, kaip jį vaizdavo, kaip jautėsi kaip pats norėjo kitą gyvūną užpulti ar pajuto, kad kitas norėjo jį pulti, iš ko suprato, kad kyla pavojus, kaip bandė

gintis, kas jam padėjo/nepadėjo/galėjo padėti, iš ko suprato, kad artinasi draugiškai nusiteikęs gyvūnas ir pan.). Pasiūlome vaikams savo patyrimus nupiešti popieriaus lape ar nulipdyti.

Prieš žaidimą aptariame žaidimo taisykles (kokie kūno veiksmai/žodžiai yra tinkami ir saugūs visiems žaidimo dalyviams; kaip leidžiama ir neleidžiama gyvūnams fiziškai liestis).

Kosminės raketos paleidimas

Dėl pernelyg didelio triukšmo vertėtų pagalvoti ar tikslinga įtraukti vaikus, kurie jautrūs stipriems aplinkos garsams.

Eiga: Pasiūlome vaikams paleisti kosminę raketą į pykčio (ar nerimo) planetą. Susėdus visiems prie stalo paleidimo procesas pradedamas:

- pradžioje labai lėtai ir vis greitėjant ir greitėjant trypti kojomis,
- pradžioje labai lėtai ir vis greitėjant ir greitėjant barbenti pirštais į stalą,
- iš pradžių labai lėtai ir vis greitėjant ir greitėjant ploti rankimis,
- iš pradžių labai lėtai, tyliai ir vis greitėjant, garsėjant burgzti, ūžti, ploti rankimis,
- kai garsai taps itin garsūs, staiga atsistoti ir bėgat "išmesti" kosminę raketą į dangų ir po truputį mažinant garsą (kol bus girdimas tik tylus ūžimas) sugrįžti ir atsisėsti prie stalo.

Raketa sėkmingai išskrido.

Pasikalbame su vaikais apie tai, kaip jie mano, kas padėjo kiekvieno jų kosminei raketai pakilti (ga stipri jėga trypiant kojomis ir pan.), kokius veiksmus jiems patiko atlikti, kokią žinią jų paleista kosminė raketa galį nunešti į pykčio planetą ir pan.

Draugystės burtai

Eiga: Kiekvienas vaikas pasigamina stebuklingą lazdelę, kuria gales užburti 2-3 grupės vaikus, kad jam būtų geranoriški, draugiški. Vaikas paliečia kitą sakydama „..... (vardas), aš paverčiu tave (berniuku, mergaite), kuris (kuri)..... (pasako poelgį, kuris jis (ji) nekartos) „. Pvz.: „Jonai, aš paverčiu tave berniuku, kuris nepastumia manęs nuo suolo, kai rengiamės į lauką“, „Ugne, paverčiu tave mergaite, kuri prieš paimdama mano pieštukus paprašo leidimo“. „Užburtas“ vaikas nieko neatsako, o turi apie tai pagalvoti. Jis nėra verčiamas pasikeisti, tačiau burtažodžio galia gali padėti suprati savo elgesį.

Naudingos nuorodos

Knygos:

- Andrea Erket. Žaidimai agresijai įveikti . Presvika, 2011. Knygoje pateikiami praktiniai žaidimai, kuriuos žaisdami vaikai pažins savo negatyvius jausmus ir įpras juos įveikti.
- Paolo Mancini, Luca De Leone. Jausmai: atverk ir sužinok. Vilnius: Alma littera, 2019.
- Aurelie Chien Chow Chine. Mano jausmai: vienaragis Gastonas padės vaikams atpažinti užplūstančias emocijas ir patars, kaip su jomis elgtis. Baltos lankos, 2019.

Filmai:

- "Ledo šalis" "Frozen", 2013 m. Režisieriai Krisas Bakas (Chris Buck) ir Dženifer Li (Jennifer Lee). Amžius: nuo 6 metų (Filmas moko drąsos, gebėjimo suprasti ir reikšti savo emocijas, atsiverti kitiems ir mylėti.)

4. EMPATIJOS UGDYMAS

Vienas svarbiausių socialinių įgūdžių, susijusių su patyčių prevencija – empatija, supratimas ir rūpinimasis tuo, ką kiti galvoja ir jaučia. Vaikai linkę mažiau skaudinti ir labiau padėti kitam, jei gali įsivaizduoti save to žmogaus vietoje, pasidalinti to žmogaus mintimis ir jausmais.

Ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo specialistai organizuodami kasdienę veiklą gali padėti vaikams ugdytis empatijos įgūdžius. Empatijos ugdymo procese svarbu išskirti šiuos žingsnius:

- **Ugdyti savo pavyzdžiu.** Svarbu, jog vaikai matytų kaip suaugusieji padeda vienas kitam kasdienėse situacijose, dalyvauja gerumo akcijose, savanoriauja, aukoja. Kaip savo kasdiene veikla atliepia kitų poreikius, jausmus.
- **Skatinti „įlipti į kito batus“.** Rodyti ir mokyti stebėti, kaip vaikai gali suprasti kitų jausmus, norus. Įtraukti žaidimus, pasakas, filmus, vaidybines situacijas,“ kurių metu vaikai patys dalyvautų ir išbandytų praktines situacijas. Siekiant vaikams padėti įsijausti į kito būseną gali padėti sekantys klausimai.

Naudingi klausimai:

Kaip manai, kodėl jam/jai šiandien liūdna? Kaip galima padėti?

Kaip jaustumėisi, jeigu būtum....?

Kaip jis/ji gali jaustis?

Kodėl jis/ji taip pasielgė?

Jeigu tau taip atsitiktų, ką tu darytum?

Kokie tavo veiksmai padėtų jam/jai pasijausti geriau?

- **Mokyti pažinti savo ir kitų kūno kalbą.** Įvairių praktikų metu padėti vaikams suprasti kas leidžia mums pažinti kito žmogaus nuotaikas, būseną. Pasitelkiant veido bruožų analizę, kūno kalbos ypatumus su vaikais modeliuoti įvairias situacijas ir stebėti, kas kokią emociją išduoda.

Mažiausiai empatiška
šalis pasaulyje –
Lietuva.

- **Sukurti malonių veiksmy taisyklę.** Susikurkite grupėje taisyklę, jog dienos metu pasakome bent vieną malonų dalyką, kuriam nors grupės nariui. Dienos pabaigoje aptarkite kaip vaikams sėkėsi, kaip jautėsi gavę komplimentą, kaip jautėsi sakydami ir kt.
- **Parodyti dėkingumą.** Pastebėkite ir pabrėžkite vaikų gerus veiksmus, atliepančius poelgius, padėkokite ir pagirkite „*Džiaugiuosi, jog šiandien pabuvai su Sofija, kai jai buvo liūdna*“, „*Buvau maloniai nustebinta, kai tu paklausei, ar gali man padėti nuvalyti stalą.*“

Veiklos ugdančios empatiją

PRATIMAS „KOKS PAS TAVE ORAS“

Tai pratimas kuris leidžia vaikui patyrinti savo vidinę būseną. Atsisėskite ratu ir paklauskite vaikų koks šiandien pas juos oras. Oras tai yra mūsų nuotaika. Pateikite jiems payzdžių „*jeigu šiandien saulė šviečia, tai reiškias tu esi šiandien laimingas, jei griaustinis – tai gal esi piktas! O jeigu lyja – gal esi liūdnas?*“ Jeigu matote, kad pas vaiką oras yra prastesnis, galite užduoti klausimą kodėl taip yra? Dažniausiai vaikai labai noriai klauso vienas kito ir išsipasakoja savo nuotaikos pokyčius.

© CanStockPhoto.com - csp78422223

ŽAIDIMAS „VEIDRODINIS ATSPINDYS“

Vaikai suskirstomi poromis, vienas poroje atlieka veidrodžio vaidmenį, kitas žiūri į jį ir rodo įvairius gestus ir veido išraiškas. Veidrodžio užduotis atspindėti visus jam rodomus veiksmus ir veido nuotaikas. Pedagogai gali pasiūlyti įvairias situacijas vaikams:

- *esate sunerimę, nes kažkur dingo jūsų šuniukas;*
- *supykote, nes niekaip nepavyksta užsirišti batų;*
- *džiaugiatės, pagaliau susitiksit su geriausiu draugu/drauge;*
- *nustebote, nes išgirdote keistą garsą lauke;*
- *liūdna, nes pametėte savo žaisliuką;*
- *esate laimingi, lauke šviečia saulė, galėsite žaisti kieme.*

Po kelių minučių vaikai apsikeičia vaidmenimis.

Apibendrinant žaidimą grupėje galima vaikų paklausti, ar lengva suprasti ir atkartoti kito jausmus ir veiksmus? Iš ko suprantame, ką kitas jaučia?

PRATIMAS „PARINK KAUKĘ“

Pratimui reikalingas didesnis kietesnio pagrindo popierius, kuriame būtų iškirpta veido formos skylė. Taip pat reikalingos kaukės su įvairių emocijų (liūdna, linksma, sunerimusi, bijanti ir kt.) išraiškomis. Pedagogas grupėje seka pasakojimą, o vaikai pasakojimo herojams parenka tinkamos emocijos kaukę, bei jas pasakojimui tęsiantis vis keičia pagal veikėjų nuotaikas. Sekant pasakojimą galima sustoti, padaryti pertraukas ir aptarti su vaikais, kodėl dedame vienokią ar kitokią kaukę, iš ko galime spėti, jog vieną emociją reikia keisti kita. Galimi pasakojimo pavyzdžiai: „Žmogus pažiūrėjo pro langą ir pamatė, jog šviečia saulė (parenkama laiminga, besišypsanti kaukė). Staiga išgirdo kažką verkiant (nustebusi, sumišusi kaukė). Pamatė, jog tai verkia mergaitė, kuri pametė lėlę (liūdna kaukė). Staiga iš namo išbėgo žmogus ir mergaitei padėjo surasti lėlę (džiaugsminga, besišypsanti kaukė)“. Pratimo metu vaikai mokosi suprasti, jog kai kiti patiria liūdesį ir jiems liūdna, o kai kitam suteikia pagalbą, paguodą, patiriame džiugesį.

PRATIMAS „PASIMATUOK KITO BATUS“

Vaikams pateikiamos įvairios situacijos su paveikslėliais (galima naudoti iškarpas iš senų žurnalų, laikraščių), kuriuose atsispindi įvairūs vaikų jausmai, empatiškos ir ne situacijos. Kartu su vaikais bandoma „pasimatuoti“ paveikslėlių dalyvių batus ir nuspėti kaip jaučiasi situacijoje esantys veikėjai.

Grupėje su vaikais diskutuojama šiais klausimais: *kokia situacija matoma paveikslėlyje, ką daro vaikai pateiktose situacijoje, kaip jie jaučiasi?*

Iš ko galime pažinti, vaikų jausmus, norus? Kaip galėtume šią situaciją užbaigti, kad vaikai jaustųsi gerai?

PRATIMAS „GERUMO POELGIAI“

Įvairūs gerumo poelgiai gali padėti vaikus mokyti kaip atjausti kitą ir padėti jam/jai išbūti toje situacijoje. Pasitelkiant meninę veiklą skatinti vaikus pagalvoti ir įtvirtinti pagalbos kitam veiksmus. Veiklos pradžioje galima vaikams pateikti konkrečią situaciją, pavyzdžiui:

„Joris turėjo savo mėgstamiausią raudoną kamuoliuką, kiekvieną dieną žaisdavo su juo kieme, namuose. Joriui kamuoliukas buvo labai svarbus, nes jam labai patiko žmogus voras, kuris buvo nupieštas ant kamuolio. Vieną dieną žaidžiant kieme, kamuoliukas susprogo. Joris nusiminė ir pradėjo verkti.“

Paklauskite vaikų kaip galime parodyti Joriui, jog suprantate kaip jis jaučiasi ir norite jam padėti? Paprašykite vaikų nupiešti po vieną gerumo veiksma, kuris galėtų padėti Joriui pasijusti geriau. Vaikams, kuriems sunkiai sekasi, galite pasiūlyti keletą pagalbos būdų: *pabūti kartu su Joriu, apsikabinti, paklausti, kaip gali jam padėti, nupiešti atviruką, pakviesti pažaisiti ir kt.*

PRATIMAS „VIENAS GERAS, VIENAS BLOGAS ĮVYKIS“

Šitas pratimas skirtas dienos refleksijai. Atsisėskite ratu ir paklauskite vaikų koks buvo vienas geras dienos įvykis ir vienas kuris nelabai patiko. Tai gali tapti savotiška grupės tradicija, dienos užbaigimo aptarimui, pasidalijant dienos patirtimi. Pasidalijimą galite pradėti parodydami savo pavyzdžiu, papasakodami apie savo dieną ir kas jums patiko/nepatiko. Tokie išsiskakymai parodo kaip svarbu, kad vaikas jaustųsi išgirstas tarp kitų. Tokios praktikos leidžia vaikui tyrinėti ne tik savo, bet ir kitų vaikų jausmus ir potyrius.

Naudingos nuorodos:

- ♣ Pasakų klausymas, veikėjų veiksmų, būsenų analizė ir supratimas, gali padėti vaikams ugdyti empatijos jausmą. <https://www.vaikams.lt/pasakos/audio-pasakos/>
- ♣ Animacinis filmukas „Aukštyn“, atskleidžiantis vaikams draugystės prasmę, empatijos, pasitikėjimo kitu svarbą santykiuose. <http://www.filmukas.com/pilnametraziai/aukstyn-up-288>

5. TOLERANCIJOS UGDYMAS

Tolerancija suvokiama kaip kito žmogaus visuotinių teisių ir laisvių gerbimas, gebėjimas gerbti ir priimti asmenis, kurie yra kitokie. Tai pakantumo, supratingumo, pagarbos, meilės ir gerumo sinonimas. Svarbu, jog vaikams jau ankstyvoje vaikystėje būtų diegiama, kad mus supantys žmonės yra skirtingi savo išvaizda, požiūriu, tikėjimu, tradicijomis, jog būtina gerbti ir pripažinti šiuos skirtumus.

Siekiant, jog vaikai tinkamai suprastų tolerancijos reikšmę, būtinas tėvų, pedagogų indėlis. Stiprinant vaikų toleranciją naudinga:

- **Kalbėti apie toleranciją ir žmonių teises.** Šių temų įtraukimas į ugdomąjį turinį padės atskleisti vaikams pagarbos sau ir kitam vertę, paskatins suprasti ir gerbti savo ir kito teises bei pareigas.
- **Supažindinti vaikus su žmonių skirtumais.** Svarbu vaikams atskleisti žmonių skirtumus, nereikia sakyti vaikams, kad esame vienodi, nes nesame. Mes skirtingai suvokiame pasaulį, skirtingai jaučiame, skirtingai mąstome. Būtina padėti vaikams pamatyti, kad jie yra skirtingi, bet nuo to netampa mažiau vertingais.
- **Sudaryti sąlygas vaikams susipažinti su skirtingomis kultūromis.** Supažindinti vaikus su skirtingomis religijomis, skirtingų kultūrų ypatumais, tradicijomis, pakviesti pabendrauti skirtingų kultūrų atstovus, aplankyti įvairių religijų bažnyčias ir kt.
- **Skatinti vaikus pajusti savo vertę ir ugdyti pagarbą kitam.** Žmogus sociali būtybė, veikiant sociume būtina pasitikėti savimi ir kitais grupės nariais, todėl savo ir kito vertės pajautimas tampa aktualiu veiksmu tolerancijos ugdymo procese. Praktinių veiklų metu naudinga vaikams padėti suprasti jų ir grupės draugų stiprybes, skirtumus bei visų šių savybių naudą grupės veiklai.
- **Mokyti vaikus tolerancijos ribų.** Kalbant su vaikais apie kiekvieno laisves ir teises, aktualu mokyti kaip saugoti ir brėžti savo ribas, kaip pasakyti „Stop“ nederamiems veiksams. Taip pat svarbu aptarti ir situacijas kada rodome netoleranciją, mokyti kaip svarbu saugoti ne tik savo ribas, bet ir gerbti kitą žmogų, jo erdvę.
- **Skatinti vaikų tolerantiškus veiksmus.** Situacijų kūrimas, praktinių problemų imitavimas, tolerancijos situacijų analizė tai metodai, kurie padės pastiprinti vaikų tolerantiško elgesio

Lapkričio 20 d.
Tarptautinė vaiko
teisių diena.

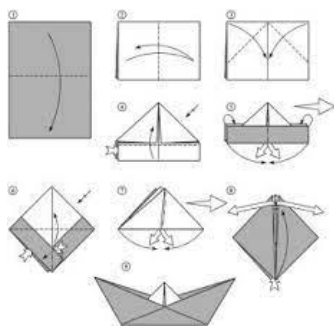
raišką. Pastebėjimus tolerancijos ar netolerancijos atvejų raišką grupės veikloje taip pat svarbu tai analizuoti ir mokytis.

ŽAIDIMAS „SAULĖ ŠVIEČIA TIEMS, KURIE ...”

Žaidimas skirtas vaikams parodyti, jog mes visi turime kažką bendro, tačiau kartu esame ir skirtingi. Žaidimo pradžioje visa grupė sėdi ratu, tada vedantysis (geriausia pedagogas) pakyla nuo kėdės, ją pašalina iš rato ir pats atsistoja rato viduryje. Vedančiojo tikslas – vėl gauti kėdę, ant kurios galėtų atsisėsti. Žaidimo vedantysis visada sako frazę „*Saulė šviečia tiems, kurie ...*“ ir pasako dalyką, kuris jam būdingas. Pavyzdžiui, jei vedantysis gerai išsimiegojo sako „*Saulė šviečia tiems, kurie šiandien gerai išsimiegojo*“, jei vedantysis vilki raudonai gali sakyti „*Saulė šviečia tiems, kurie vilki raudonai*“, jei skaniai pavalgė „*Saulė šviečia tiems, kurie skaniai pavalgė*“ ir kt. Jei tai ką pasako yra bendra ir kitiems dalyviams, tada būtina apsisiekti vietomis. Žaidėjas, kuriam neliko kėdės, tampa vedančiuoju ir tęsia žaidimą. Galima pasakyti ir dalykus, kurie bendri visai grupei pvz.: „*Saulė šviečia tiems, kurie žaidžia šį žaidimą*“ ar „*Saulė šviečia tiems, kurie su batais*“, tokiu atveju visi žaidėjai keičiasi vietomis. Žaidimą galima tęsti kol išlieka susidomėjimas.

PRATIMAS „DRAUGYSTĖS LAIVAS”

Pratimas, kuris skatina vaiko savivoką, savivertę, savęs suvokimą. Siekiama, jog vaikai pagalvotų apie tai kas individualiai kiekvienam būdinga, kuo jie išsiskiria iš grupės. Tuo pačiu įvardijant kuo kiekvieno savybės gali būti naudingos grupės veikloje.

Vaikams pristatoma, jog statysime kiekvienas savo laivą, kuriuo keliausime ieškoti nuotykių. Pradžioje vaikai pasigamina laivelius, juos įvairiai papuošia. Vaikams pasiūloma įvardinti draugus, kuriuos kartu pasiims paplaukioti laiveliu, vaikai paskatinami juos nupiešti.

Tada su vaikais aptariama, kas kartu su jais keliauja laiveliu, kodėl jie šiuos žmones pasikvietė kartu? Pedagogai padeda vaikui atskleisti kokiomis savybėmis tie draugai pasižymi

(drąsūs, ištikimi, darbštūs ir kt.). Taip pat kalbama apie laivo kapitoną (patį vaiką), kokiomis jis savybėmis pasižymi, kuo tai svrabu keliaujant? Galiausiai aptariama kokios savybės svarbios veikiant visiems drauge? Kas gali padėti, o kas trukdytų sėkmingai kelionei?

PRATIMAS „SKIRTINGI, BET PANAŠŪS”

Pradžioje vaikams pristatoma, jog kalbėsime apie įvairius mūsų pasaulyje esančius dalykus, bandysime pamatyti jų skirtumus ir panašumus. Pratimui reikalingos kortelės, kuriose būtų daug tos pačios rūšies, tačiau skirtingos išvaizdos dalykų (medžių lapai, paukščiai, gėlės, drugeliai ir kt.). Vaikams rodomos kortelės ir kartu diskutuojama, kas pavaizduota? Kuo šie dalykai skiriasi? O kas jiems bendra? Kokie dalykai mums leidžia suprasti, kas čia pavaizduota? Pakalbėkime su vaikais, kaip atrodytų pasaulis jei visi dalykai (medžiai, gėlės, lapai) atrodytų vienodai. Galiausiai paimama įvairių žmonių/vaikų kortelė. Kalbama, jog pasaulyje gyvena įvairių tautybių, rasių, kultūrų, tikėjimų žmonės. Akcentuojama, jog gali skirtis mūsų apranga, plaukai, odos spalva, tačiau mes visi esame žmonės t.y. visi turime akis, lūpas, rankas, ausis, plaukus, galvas ir pan. Apibendrinant pabrėžiama, jog kartais gali atrodyti, jog mes labai skirtingi, tačiau atidžiau pažiūrėję pamatytume, jog išties mes visi labai panašūs, o mūsų skirtumai tik puošia pasaulį.

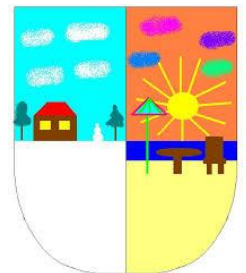

ŽAIDIMAS „PAGAUK DRAKONO UODEGĄ“

Žaidimas skirtas parodyt vaikams, jog nepaisant mūsų skirtingų nuomonių, norų, grupėje svarbu stengtis vieniems dėl kitų, o veikiant išvien galima pasiekti puikių rezultatų. Žaidimo pradžioje vaikai suskirstomi į dvi komandas. Komandose turi sustoti į eilę vienas paskui kitą, rankas uždėdami priekyje esančiam ant pečių (traukinuku). Paskutiniam eilėje esančiam dalyviui į kelnų kišenę įdedama skarelė (ji turi būti išlindusi ir gerai matoma). Komandoms pranešama, jog jie dabar - drakonai, abu drakonai turi uodegas (skareles). Drakonų tikslas, jog drakono galva (pirmasis dalyvis) pagautų kito drakono uodegą. Drakonas gali judėti tik kai visa komanda būna susikabinusi.

PRATIMAS „MANO HERBAS“

Vaikams papasakojama, jog senovėje kiekvienas riteris turėjo savo skydą, ant kurio buvo jo atpažinimo ženklas – herbas. Pedagogas pakviečia vaikus nupiešti savo herbą, kad visi grupės nariai daugiau sužinotų vieni apie kitus. Vaikams pasiūloma ką jie gali piešti herbe, tačiau svarbu atkreipti dėmesį į vaiko amžių bei raidą. Vyresniems vaikams galima siūlyti herbą dalinti į kelias dalis, jose nupiešiant dalykus kurie būdingi kiekvienam iš jų, pvz.: pomėgis, svajonė, baimė, šeima, saugi vieta ir kt. Mažesniems vaikams galima leisti herbe piešti vieną esminį dalyką, kurį savo nuožiūra parenka pedagogas. Vėliau vaikai herbus pristato grupėje ir papasakoja kas jiems svarbu. Pratimu skatinama pažvelgti į kiekvieną vaiką atskirai, mokyti vaikus pamatyti kiekvieno savitumą ir unikalumą.

PRATIMAS „MANO TEISĖS IR PAREIGOS“

Pratimas supažindina vaikus su pagrindinėmis jų teisėmis ir pareigomis, skatina suvokimą, jog visi vaikai yra lygūs, kiekvienas vaikas turi tokias pačias teises, kurias būtina gerbti ir pareigas, kurių būtina laikytis. Pratimo metu patariama pasiruošti paveikslėlius su pagrindinėmis vaikų teisėmis (žr. 1 pav.). Teises aptarti kartu su vaikais ir klijuoti ar didelio plakato dydžio lapo, paliekant pakankamai vietos tarp paveikslų. Aptarus visas teises su vaikais

galima pakalbėti: *kokios teisės jiems atrodo svarbiausios? Kokios labiausiai patinka? Kaip jie mano ar turi gerbti kitų vaikų teises? Kaip jaustųsi, jei kiti pažeistų jo teises?*

Lygiai tokiu pačiu principu su vaikais aptarti jų pareigas (žr. 1 pav.). Aptarus pareigas suklijuoti ant plakato. Tada su vaikais užtvirtinti teises ir pareigas, uždedant savo rankytės antspaudą ant plakato. Apibendrinant akcentuoti, jog visi vaikai lygūs ir jie visi turi laikytis tų pačių teisių ir pareigų, nepaisant kokio skirtingi jie būtų. Plakatą galima pakabinti grupėje ir žinių įtvirtinimui naudoti kasdienėje veikloje.

TEISĖS	PAREIGOS
<p>Aš turiu teisę, kad su manimi elgtųsi pagarbiai</p> <p>Turiu teisę reikšti savo nuomonę</p> <p>Turiu teisę klysti</p> <p>Turiu teisę būti apsaugotas nuo smurto, patyčių ir žeminimo</p> <p>Turiu būti mylimas ir prižiūrimas</p> <p>Turiu teisę į asmeninį gyvenimą</p> <p>Turiu teisę gyventi sauguose, jaukiuose namuose</p> <p>Turiu teisę žaisti</p>	<p>Ir turiu gerbti kitus</p> <p>Ir pareigą išklaudyti kitų nuomonę</p> <p>Ir pareigą mokytis iš klaidų</p> <p>Ir pareigą neskriausti kitų ir padėti skriaudžiamiems</p> <p>Mylėti ir rūpintis kitais</p> <p>Pareigą gerbti ir saugoti kitų žmonių privatumą</p> <p>Turiu padėti juos prižiūrėti</p> <p>Ir pareigą į žaidimą priimti kitus</p>

1 pav. Vaiko teisės ir pareigos

Naudingos nuorodos:

- ♣ Pasakų klausymas, veikėjų gerų poelgių, ar atvirkščiai, įžeidžiančių, skaudinančių veiksmy aptarimas gali padėti ugdyti vaikų toleranciją. Tinkamos pasakos tolerancijos tema:
„Bjaurusis ančiukas“ <https://www.vaikams.lt/pasakos/audio-pasakos/bjaurusis-anciukas.html>
- ♣ „Ropė“ <https://www.youtube.com/watch?v=KWmWSHBMF10>
- ♣ Animacinis filmukas “Žuviukas Nemo” pasakoja apie žuviuką, kuris yra kitoks nei visos žuvys, nes turi silpną peleką. Istorija moko tolerancijos, pagarbos bei pasitikėjimo savimi. <http://www.filmukas.com/pilnametraiziai/zuviukas-nemo-finding-nemo-2003-409>
- ♣ Vaiko teisių ir pareigų kortelės <https://lrkt.lt/data/public/uploads/2015/11/vaiko-konstitucija-internetui.pdf>

6. RIBOS

Vaikams reikalinga disciplina ir taisyklės, aiškios ir tvirtos ribos - tai atrama, suteikianti pasitikėjimo ir saugumo jausmą. Ribos padeda vaikams orientuotis gyvenimo pažinimo kelyje. Vaikai nuolat bando patikrinti nustatytų ribų patvarumą, jas pažeidžia, siekia sužinoti elgesio pasekmes, norėdami, kad suaugusieji būtų tvirti, išliktų ramus ir patikimi įvairiose gyvenimo akimirkose.

Lengviau laikytis susitarimų ir taisyklių, kai aiški, struktūruota aplinka, dienos rutina, taisyklės aiškiai įvardintos, aptartos, vizualiai pateiktos.

Drausminti vaikus neįsivieliant į kovą, nenaudojant moralizavimo, sarkazmo, žeminimo, kritikavimo, gėdinimo, reikalauja pastangų ir įgūdžių.

Kaip išlaikyti nustatytas ribas ir tinkamai drausminti vaikus

- Tvirtai ir aiškiai pasakykite vaikui, kad nustotų elgtis netinkamai, paaiškinkite, kaip vaikas turėtų elgtis. ” Stop, man nepatinka, kad bėgioji, kai mes kalbamės. Atsisėk į ratą ir paklausk, ką sako kiti vaikai.”
- Netinkamo elgesio pasekmes aptarkite iš anksto, jos turi būti aiškios, suprantamos ir žinomos Jums ir vaikams.
- Vaikui elgiantis netinkamai, priminkite, kokio tinkamo elgesio tikėtės ir kokios, priešingu atveju, pasekmės yra sutartos. Taip paliksite teisę vaikui rinktis bei perduosite jam atsakomybę. (“Pameni, tarėmės, kad jei neklausysi draugų, kai jie

pasakoja, negalėsi kartu žaisti žaidimo “Aukščiau žemės” kai Ryto ratas pasibaigs”).

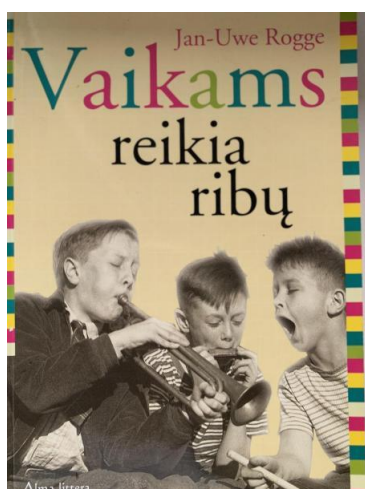
- Leiskite patirti vaikui natūralias arba logines pasekmes. Natūralias pasekmes savaime sukelia pats vaiko poelgis (bėgiojo po balą ir sušlapo kojas), logines pritaiko suaugę vaikui prasižengus (n spalvino piešinio ir negavo lipduko).
- Elgesio pasekmę pritaikykite iškart po netinkamo vaiko elgesio, kad vaikas susietų ir geriau suprastų, kokį elgesį reikia koreguoti.
- Pritaikant pasekmes svarbu kalbėti trumpai, nesivieliant į diskusijas.
- Pritaikant pasekmes, svarbu atsižvelgti į vaiko amžių bei netinkamo elgesio pobūdį ir pritaikyti proporcingą pasekmę, susijusią su vaiko elgesiu. Nederėtų taikyti didelių pasekmių už menkus prasižengimus ir atvirkščiai.
- Siekdami sumažinti vaiko pasipriešinimą, suteikite galimybę rinktis “Spalvinsi ežiuką ar meškutį? Pirma apsiausi batus ar užsidėsi kepurę?”
- Paašškinkite vaikui, kad tai, ką jis nori dabar veikti, gales daryti vėliau: **“DABAR – PO TO”** “Dabar mes einame valgyti, po to žaisime” “Dabar mes kalbamės, kai išeisim į lauką, galėsi pabėgioti”
- Pasistenkite atkreipti dėmesį į teigiamą vaiko elgesį ir skatinkite jį toliau taip elgtis. Pagirkite, kai pats vaikas sprendžia problemas ir įvertinkite jo pastangas tinkamai elgtis.
- Vizualiai pateikite dienotvarkę ir taisyklės, elgesio skatinimo lenteles, kad, reikalui esant, galėtumėte parodyti vaikams. Taip pat patys vaikai, nuolat matydami jas linkę labiau laikytis.

Vaiko reakcijos „nekenčiu tavęs“ ar pan. nepriimkite asmeniškai, vaikas tiesiog reiškia savo pyktį tokiu būdu. Atsakymas galėtų būti: „Matau, kad pyksti, tačiau taip elgtis toliau negali. Noriu tau padėti“.

Kai namų ir darželio taisyklės skiriasi .

Darželyje susitarimų ir ribų padeda laikytis auklėtoja, namuose – tėvai. Kai namų ir darželio taisyklės skiriasi, vaikų galvoje vyksta sumaištis, tačiau vaikai bėgant laikui supranta, kaip reikia elgtis darželyje, o kaip namuose. Svarbu atsižvelgti, kad vaikui, kuriam namuose yra daug leidžiama, sunkiau išbūti struktūruotoje darželio taisyklių aplinkoje. Ir atvirkščiai, jei namuose taisyklės labai griežtos, darželyje vaikai linkę elgtis laisviau negu kiti vaikai, tarsi “atsigriebia” už tai, kas namuose draudžiama.

Naudingos nuorodos:

<http://www.kaunas.lt/wp-content/uploads/sites/8/2015/07/tinkamoelgesioskatanimobudai.pdf>

<https://www.google.com/search?q=nat%C5%ABralios+elgesio+pasekm%C4%97s&oq=nat%C5%ABralios+elgesio+pasekm%C4%97s&aqs=chrome..69i57.8407j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

<https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/seima/j-bortkeviciene-ribos-ir-taisykles-vaikams-yra-butinos-dazniausios-vaiku-drausminimo-klaidos-1026-945496?copied>

<https://www.delfi.lt/seima/ugdymas/trys-zingsniai-padesiantys-vaikams-nubrezti-ribas-kuriu-jie-laikysis.d?id=80302595>

7. SOCIALINĖS ISTORIJOS

Socialinės istorijos – tai trumpi pasakojimai apie situacijas, kuriose vaikas patiria ar gali patirti sunkumą, kurios jam gali būti sudėtingos. Šios istorijos naudojamos siekiant pakeisti elgesį, mokant socialinio suvokimo ar norint sumažinti nerimą naujose situacijose, kai siekiama prisitaikyti prie pokyčių. Socialinės istorijos gali būti sėkmingai taikomos ne tik ugdamas vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių (autizmo spektro, emocijų ir elgesio, intelekto sutrikimų), bet visiems vaikams, siekiant pakeisti jų elgesį, skatinant tapti savarankiškesniais, ugdamas gyvenimo įgūdžius, mokant bendravimo taisyklių. Šios istorijos patrauklios, vizualios, kuriamos kiekvienam vaikui individualiai. Dažniausiai socialinės istorijos pagrindinis herojus yra pats vaikas, kuriam ji kuriama, todėl jis jaučiasi ypač svarbus ir reikšmingas, noriai klausosi ar pats skaito jam sukurtą istoriją.

Pagrindiniai socialinių istorijų kūrimo principai:

- Socialinės istorijos kuriamos vaikui individualiai, atsižvelgiant į tai, su kokias sunkumais susiduria vaikas, kokie vaiko pomėgiai bei į tai, kaip vaikas geriau priima ir supranta informaciją.
- Vienu metu sprendžiama viena problema, kad informacijos nebūtų per daug.
- Socialinės istorijos rašomos pirmuoju asmeniu ir jose pasakojama, ką reikia daryti, o ne tai, ko nereikia daryti. Istorijos moko ką vaikas turi daryti ir kada, kokį tai duos rezultatą, paaiškinama, kokio elgesio mes tikimės iš vaiko, nurodoma, koks bus aptarto elgesio rezultatas, kam jis bus naudingas ir ką džiugins.
- Kuriant istorijas vartojami žodžiai „kartais“ ir „įprastai“.
- Istorijų kūrimui naudojamas ne tik tekstas, bet ir paveikslėliai, piešiniai, nuotraukos, realūs daiktai ar simboliai. Istorijos turi būti vizualiai patrauklios ir lengvai suprantamos. Istorijas galima kurti kartu su vaiku.
- Socialinės istorijos turinys pateikiamas mažais žingsneliais, kad vaikas ją suprastų. Pasitikriname, ar vaikas ją suprato (klausiame, pasikalbame).
- Istorijos gali būti skaitomos prieš miegą arba kuriuo nors kitu laiku, kai tiek vaikas, tiek suaugęs yra ramūs, gerai nusiteikę.
- Istoriją skaitome tiek kartų, kiek reikia vaikui – gal kiekvieną dieną, o gal tik prieš situaciją.
- Po skaitymo ir aptarimo galima pamėginti „atkurti“ istorijos situaciją, ir leisti vaikui išmėginti naują elgesio modelį.

When I'm Frustrated

theautismhelper.com

Sometimes I get really frustrated and mad.

I want to throw things, hit people, yell, and cry.

If I act that way I can get in trouble and people won't want to be my friend.

When I am frustrated, I need to take a deep breath. I can ask for a break, take a walk, get a drink of water, or put my head down.

I tell people around me, "I am frustrated right now." I use my words. Soon I will feel better.

Keeping my Fingers out of my Nose

Everyone has boogers.

My classmates and teachers have boogers.

I have boogers too!

My classmates and teachers keep their fingers OUT of their nose.

It grosses people out when I pick my nose for boogers and eat them.

Teachers and my classmates like it when I go to the bathroom or use a tissue for my boogers.

When I have boogers, I can use a tissue or go to the bathroom.

It makes other people happy when I use the bathroom or a tissue to pick my boogers.

I like making other people feel happy!

Sometimes my friends
make me mad!

When they make me mad
I want to hit or scream
at them.

When I hit or scream, it
makes my friends sad.

When I get mad, I have to
tell my teacher or stop
and think.

I remember to use nice
hands and words with
my friends.

When I use nice hands and
words, I will earn a tappy
face for my chart!

Made with Storyboard and PicPapers (Copyright © 2010) by
Storyboard, Inc. P.O. Box 1076, Salt Lake City, UT 84110, U.S.A. Phone: (801) 461-0100
(801) 461-0100 www.storyboard.com

Vaikai mėgsta žaisti.

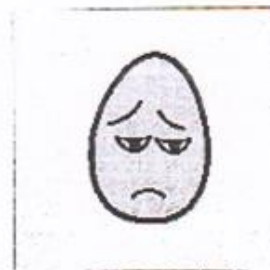

Kartais jie pralaimi.

Tada jie kartais liūdi arba pyksta.

Ir Gustas kartais pralaimi.

Gustui nepatinka pralaimėti.

Kai Gustas pralaimi, jam būna liūdna ir pikta.

Gustas moka pasakyti „Nieko tokio!“.

Viši džiaugiasi kai Gustas nepyksta.

Gustas šaunuolis!

Naudingos nuorodos:

- <https://srvks.lt/pedagogams/>
- <https://srvks.lt/wp-content/uploads/2019/11/REKOMENDACIJ%C5%B2-LEIDINYS.-Pasiruo%C5%A1imas-darbui-su-vaikais-turin%C4%8Diais-autizmo-spektro-sutrikim%C5%B3.pdf>
- <https://pagalbasau.lt/autizmas/>
- <https://www.klaipedosppt.lt/images/Ikimokyklinis/Kaip%20sukurti%20socialine%20istorija.pdf>

8. NUSIRAMINIMO STRATEGIJOS

Ikimokykliniame, priešmokykliniame amžiuje vyrauja itin stipri emocijų raiška, nes vaikai dėl ribotų galimybių (kalbos, socialinių įgūdžių, emocijų valdymo stokos) dažnai nežino kaip kitaip išreikšti savo poreikius bei valdyti emocijas. Stipraus nerimo, baimės, džiaugsmo, nuostabos, liūdesio, nusivylimo ar kt. emocijų apimti vaikai stokoja žinių ir gebėjimų kaip tvarkytis su savo jausmais. Nusiraminimo strategijų mokymas ir savireguliacijos įgūdžių stiprinimas būtinas pozityviai mažųjų emocijų raiškai.

- ***Nusiraminimo strategijos naudojamos esant įvairių emocijų raiškai.*** Dažnai kalbant apie emocijų raišką akcentuojamos ne tokios malonios emocijos pvz.: pyktis, liūdesys, nerimas, ir kt., tačiau lygiai taip pat strategijas galime taikyti, kai vaikai susijaudinę po itin džiaugsmingo įvykio, nustebinusio veiksmo ir kt.
- ***Padėkite vaikams atrasti individualiai jiems tinkamas strategijas.*** Taikant nusiraminimo strategijas svarbu atsižvelgti į kiekvieno poreikius, pomėgius ar individualias savybes. Nusiraminimo strategijų spektras gana įvairus: vizualizacijos, kvėpavimo, atpalaidavimo pratimai, aktyvios žaidybinės veiklos, kūrybinės užduotys ir kt. Skatintina, vaikams sudaryti sąlygas išbandyti įvairius nusiraminimo būdus ir atrastų konkrečiai jiems priimtinausius metodus. SVARBU, jog paieškos vyktų kai vaikai ramūs ir nepervargę, o tada įsisavinę ir aptarę būdus, gebėtų padedami suaugusiojo taikyti juos emocijų raiškoje.
- ***Taikant nusiraminimo strategijas grupės lygmeniu būtina įvertinti esamą situaciją.*** Būna dienų kai grupėje vaikai išsibalansavę, numatytos veiklos sunkiai įgyvendinamos, emocijos liejasi per kraštus ir efektyvi veikla sunkiai įsivaizduojama. Tokiu atveju svarbu įvertinti grupės poreikius, laiko išteklius, siekiamą tikslą ir tada pasirinkti tinkamiausią nusiraminimo strategiją.
- ***Vaikų mokymas suprasti savo emocijas ir gebėti taikyti nusiraminimo strategijas stiprina jų savireguliacijos gebėjimus.*** Šių gebėjimų plėtotei svarbus ugdymo tęstinumas ne tik darželio aplinkoje, bet ir namuose.

JAV atliktų tyrimų duomenimis, nuo 25 iki 50 proc. šešiamėčių susiduria su savireguliacijos įgūdžių stoka.

1

Vizualizacija „SAUGI VIETA“

Skatintina metodą praktikuoti kasdienėje darželio veikloje, jog vaikams tai taptų natūraliu įrankiu, kurį jie galėtų naudoti savarankiškai esant stiprioms emocijoms. Pratimą pradeda pedagogas, paprašydamas vaikų patogiai įsitaisyti (galima atsigulus ant didelio kilimo, susėdus ant kėdučių ir kt. variacijos). Tada vaikai užsimerkia ir pedagogas ramiu, švelniu tonu pasakoja: *įsivaizduokite, jog saulėtą šiltą dieną einate miško takeliu. Miškas yra saugus, kvėpiantis samanomis, palei takelį žydi gėlės, skraido drugeliai. Tuomet pamatote aukštą kalną ir į jį kopiate, jums visai nėra sunku tai daryti. Užlipus ant kalno pamatote didelę erdvę – mišką iš viršaus. O tolėliau – kitas kalnas, o jame – didelė ola. Jūs pajuntate, kad ant nugaros turite sparnus. Kelis kartus jais suplasnojate, jog įsitikintumėte jų stiprumu ir pasileidžiate skristi virš miško. Taip pasiekiate tolimąjį kalną. Ant jo nusileidus, sparnai dingsta, o jūs nusprendžiate įeiti į olą. Joje matote duris. Už tų durų – jūsų saugi vieta. Kai praversite duris, pateksite į savo saugią vietą. Tai gali būti ir jums pažįstama, ir nepažįstama vieta. Kai būsite pasiruošę – atverkite duris. Užėję, apsižvalgykite, ką ten matote, kas jus supa, kas yra aplink. Kai būsite pasiruošę – atsimerkite ir nupieškite savo saugią vietą. Siekiant užtvirtinti pratimą – galima pirmą sykį su vaikais nupiešti jų įsivaizduojamą saugią vietą.*

Aptariant su vaikais pratimą akcentuokite, jog kai mus apima stiprios emocijos visada galime prisiminti savo saugią vietą. Pasiūlykite, esant tokioms situacijoms, iškelti virš galvos rankas su dviem sukryžiuotais pirštukais, užsimerkti, o tada mintimis eiti į savo saugią vietą.

Vizualizacija „BALTO PAUKŠČIO SKRYDIS“

2

Pratimą rekomenduojama naudoti grupės veikloje, kai matome, jog vaikai pernelyg susijaudinę, nerimastingi. Užsimerkiame. Atsigulame ir įsivaizduojame tai apie ką kalba pasakotojas, „*Aš guliu ant šilto... geltono... smėlio, virš manęs ramus... tyras... mėlynas... dangus. Dangumi skrenda baltas paukštis. Aš pakylu ir skrendu kartu su juo. Aš pats esu tas paukštis. Aš skrendu ramiu mėlynu dangumi. Po manimi rami... mėlyna... jūra. Tolumoje matyti geltonas smėlio krantas, jis artėja. Aš priskrendu, nusileidžiu ant šilto... geltono... smėlio, vėl tampa žmogumi ir guluosi ant nugaros. Aš guliu ant šilto... geltono... smėlio, virš manęs ramus... mėlynas... dangus. Aš atsipalaidavęs, aš ilsiuosi, aš ramus*“. Atliekant pratimą galima pasitelkti foninį garsą (jūros ošimą, vandens tyvuliavimą ir kt.). Pratimo pabaigoje su vaikais galima pasikalbėti, kaip jie jautėsi? Kur keliavo? Kas jiems kelionėje labiausiai patiko?

3***Kūrybinė veikla „NUSIRAMINIMO AKMENĖLIAI“***

Kūrybinis procesas leidžia vaikams išlieti savo jausmus konstruktyviais būdais, ši veikla vaikams padeda susidoroti su nerimu, pykčiu, susijaudinimu, liūdesiu ir kt. stipriomis emocijomis. Ieškant būdų kaip mokyti vaikus nurinti esant stiprioms emocijoms, naudinga pasitelkti piešimą

ant akmenėlių. Veiklai reikalinga pasirūpinti akmenėliais bei įvairiomis kūrybinėmis priemonėmis (pieštukai, kreidelės, dažai, klijai, lipdukai, karoliukai ir kt. dekoravimo priemonės). Metodą galima taikyti labai įvairiai, galimas laisvas piešimas, galima vaikams padiktuoti tam tikrą temą, formą ir pan. (spalvinimas spalvomis pagal jausmą, tam tikro personažo piešimas, emociukų piešimas, ramybės žuvytės ir kitos idėjos). Skatintina, jog pradžioje šį būdą naudotumėte grupės lygmeniu, vaikams susipažinus, galima informuoti, jog esant poreikiui, priemonės galima rasti tam tikroje vietoje ir piešti esant norui.

Kūrybinė veikla „KIŠENINIS DRAUGAS“

Kišeninio draugo idėja itin tinkama dirbant su pačiais mažiausiais, toks draugas leis jiems jaustis saugiau, ramiau, ne tokiems vienišiams. Pradžioje vaikai su pedagogų pagalba gamina savo kišeninius draugus. Tam prireiks: plokščių akmenukų, degtukų dėžučių, klijų, žirklių,

4

audinių skiaučių, lipdukų, įvairių dekoru priemonių. Pirmiausia vaikai apipavidalina savo draugą, kurį piešia ant akmenuko, vėliau kuria draugui namelį/lovele, kuriame jis gyvens, tam naudojama degtukų dėžutė, kuri įvairiai apipavidalinama (dėžutės vidų galima iškloti audiniu, vata ir kt.), tada dekoruojama namelio fasadinė pusė, tam pasitelkiant įvairias turimas dekoru priemones. Tokį pagamintą namelį kiekvienas vaikas gali turėti grupėje, galima susitarti, jog kai jaučiamės liūdni, vieniši, neramūs, galime su savo draugu pasikalbėti, jam pasiguosti, papasakoti kaip jaučiamės, kas mus neramina ir pan. Draugo turėjimas ramina vaikus, leidžia jiems jaustis saugiau ir stabiliau sunkiose situacijose

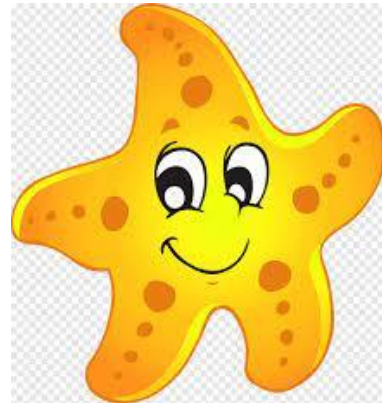
5

Kvėpavimo ir raumenų atpalaidavimo pratimas „ĮSIVAIZDUOK, KAD ...“

Atsipalaidavimo pratimai gali padėti vaikams pasijausti geriau, kai jie nerimauja, būna išsigandę arba susirūpinę. Kvėpavimas ir raumenų įtėpimas ir atpalaidavimas padeda vaikams suvokti, jog savo kūną jie valdo patys. Lentelėje pateikiami pratimų pavyzdžiai.

Tingi jūros žvaigždutė

Atsigulkite ant nugaros, rankas ištieskite į šonus, kojas plačiai pražerkite. Gulėkite labai ramiai ir įsivaizduokite, kad esate jūros žvaigždė, besiilsinti jūros dugne. Įkvėpkite, o iškvėpdami atpalaiduokite rankas. Vėl įkvėpkite, o iškvėpdami atpalaiduokite kojas, įkvėpkite, o iškvėpdami atpalaiduokite galvą. Stenkitės būti kuo ramesnė jūros žvaigždė jūros dugne. Kartokite sau „Aš ramus/rami, aš ramus/rami...“

Saulutė ir debesėlis

Saulutė pasislėpė už debesėlio, tapo vėsu – reikia susiriesti į kamuoliuką ir taip pasistengti sušilti, sulaikyti kvėpavimą. O kai ji išlenda ir tampa karšta – reikia atsipalaiduoti ir iškvėpti. Žinoma, saulutę ir debesėlį galima ir įsivaizduoti, tačiau vasarą būtų visai smagu pažaisti tokį žaidimą lauke.

Pienės pūko pūtimas

Užsimerk ir pamatyk pievą, kurioje daug pienių pūkelių. Vieną nusiskink ir nupūsk pienės pūkelius. Dar kartelį papūsk – ne visi pūkeliai nuskrido. Dabar jau visi skrenda. Šaunuolis/ė“

Laivelio plukdymas

Įsivaizduok, kad mūsų laivelis plaukia, plaukia ir staiga sustoja. Padėkime jam plaukti, pasikviesdami vėją. Įkvėpkime daug oro ir garsiai pro burną iškvėpdami plukdykime mūsų laivelį. Nagi, pamėginkime dar kartą. Noriu išgirsti, kaip pučia vėjas.

6

Atsipalaidavimo žaidimas „MAGIŠKAS KILIMAS“

Patartina šį žaidimą atlikti ant didelio kilimo ar gimnastikos kilimėlių. Pristatote vaikams žaidimą, paaiškindami, jog žaidimo metu įsivaizduojame, jog šis kilimas yra magiškas ir gebantis labai greitai skrieti, tačiau jo greitis priklauso nuo vaiko/ų atsipalaidavimo. Jei esančiųjų ant kilimo kūnai atsipalaidavę, kilimas geba skrieti labai greitai, bet jei esame įsitemę kilimo greitis lėtėja. Vaiko/ų tikslas žaidimo metu kuo labiau atsipalaiduoti, jog „transporto priemonė“ taptų kuo greitesnė. Žaidimo metu galime skelbti pauzes, kada patikriname kiek vaikų kūnai atsipalaidavę (pakeldami rankytes, kojytes jog jos būtų kuo laisvesnės ir pan.). Žaidimą pedagogas gali pateikti įvairiai, paklausdamas vaikų kur keliausime, tada įgarsindamas kelionės maršrutą, pavyzdžiui: „Dabar visu greičiu skriesime į vasarą, mūsų transportas įsibėgėja, visi atsipalaiduojame ir riedame vis greičiau, greitai praskrendame lietingą rudens šalį, padarome pertraukėlę, patikriname kaip veikia mūsų stebuklingas kilimas (patikriname ar vaikai atsipalaidavę). Ir vėl skriejame pirmyn per ledinę žiemos karalystę, skrendame žaibo greičiu, kad nesušaltume ir kuo greičiau pasiektume pavasario pilį. Štai pilis jau matosi, mums labai gerai sekasi, atpalaiduojame rankytes, kojytės, kūnelį, galvytes ir skrendame į gėlėmis kvėpiančią ir žydinčią vasarą. Štai ji, didinga ir gėlėta vasaros šalis“.

7

Kvėpavimo pratimas „PENKIŲ PIRŠTUKŲ NUSIRAMINIMAS“

Pedagogas trumpai pristato pratimą, pasakydamas, jog šiam pratimui reikės vienos rankos penkių pirštų ir kitos rankos rodomojo piršto. Rodomuoju pirštu brauksime į viršų kitos rankos plaštakos išoriniu kontūru, pradedant nuo riešo, kylant nykščiu. Trumpam sustosime pasiekę nykščio viršų, ir brauksime žemyn link kitų pirštų. Tai pakartosime su visais pirštais. Tačiau to neužtenka, prie viso to prijungsime ir kvėpavimą. Braukdami pirštu į viršų įkvėpsime pro nosį, pasiekę piršto viršų trumpam sustosime, ir, leisdami žemyn, iškvėpsime pro burną. Svarbu, kad kiekvienu etapu mintyse skaičiuotumėte iki trijų. Tad pabandykime visi kartu. Vaikams primename, jog šį pratimą jie gali atlikti kai yra pikti, įsitemę ar susijaudinę, kvėpavimas padės susitelkti ir nusiraminti.

	<p>Iš stovimos padėties truputį pasilenkite, sunerkite rankas ir pamojuokite jomis į šonas, kaip dramblys straubliu.</p>
	<p>Tai vaikiška jogos pozos „Kobra“ versija. Ji padeda ištempti krūtinės ir pilvo raumenis bei „pažadinti“ organizmą. Vaikas turi atsigulti ant pilvo, rankas padėti ties šonais ir kelti nuo grindų krūtinę, rankas tiesdamas atgal ir ištempdamas kaklą.</p>
	<p>Atsistokite ant rankų ir kelių ir tada lėtai stokitės ant kojų, keldami dubenį į viršų.</p>
	<p>Atsisėskite priglaudę kelius prie krūtinės. Atpalaiduokite ir palengva stumdami kelius nuleiskite kojas į abi puses. Laikykite rankas ant pėdų ir kulkšnių.</p>
	<p>Atliekant šią pozą, reikia atsistoti ir rankas ištiesti į šonus tarsi sparnus. Tuomet reikia pasilenkti į priekį, vieną koją ištiesiant ir pakeliant už savęs arba laikant sulenktą. Rankomis galima balansuoti, svarbiausia, kad koja būtų įtempta. Tai puiki poza susitelkimui bei pusiausvyros lavinimui.</p>
	<p>Atsistokite ant keturių (ant ištiestų rankų ir sulenktų kelių), tada išrieskite nugaras kaip katytė, o dabar vėl įtraukite, lyg tvirtai ir tiesiai stovinti karvytė. Atliekant pratimą galima paskatinti vaikus sakyti “Mūūūū” ir “Miaaaau”.</p>

Pateikiama keletas pagrindinių jogos pozų, daugiau variacijų ir pratimų galima rasti: Vaikų jogos pasakojimas. Afrikos gyvūnėliai: <https://www.youtube.com/watch?v=3eXfNjQObDI>

9**Fiziškai aktyvi veikla „NELEISK BALIONUI NUKRISTI“**

Veiklą galime taikyti grupės veikloje, kai matome, jog vaikai apimti stiprių emocijų, susijaudinę, sunkiai susikoncentruoja ramesniai veiklai. Fiziškai aktyvi veikla padeda vaikams „išlieti“ visą įtampą ir jaudulį. Pedagogas, įvertindamas grupės dydį, pasiruošia keletą pripūstų balionų. Vaikai informuojami, jog veiklos metu balionai negali nukristi ant žemės t.y. turi atmušti balioną, jog jis nenukristų ant žemės. Vaikai suskirstomi į keletą grupelių ir kiekvienai jų duodamas balionas, kuris turi kuo ilgiau išsilaikyti ore ir nepaliesti žemės. Žaidimą galima kartoti keletą kartų, kol prarandamas grupės susidomėjimas.

Fizinė veikla „EMOCIJŲ FUTBOLAS“**10**

Tai veikla, kurios metu vaikai savo emocijas išlieja per fizinį veiksmą. Šiame žaidime įsivaizduojame, jog kamuolys tai nemaloni emocija, kurią dabar jaučiame. Tikslas – emociją „išveikti“ aktyvia fizine veikla, t.y. vaikai spardo kamuolį į tariamus ar tikrus vartus. Patartina veiklą atlikti lauke ar salėje, jog vaikai turėtų daugiau erdvės. Žaidžiant su vaikais kamuolį galima apipavidalinti atitinkama emocija (pykčio, nerimo, išgąščio ir kt. emocijų veidukais). Veiklos metu vaikai supažindinami ir mokomi, jog aktyvi veikla gali būti ne tik smagus žaidimas, bet ir naudingas bei tinkamas įrankis emocijų raiškai.

11**Aktyvi veikla „MUZIKINIS JUDESYS“**

Muzika tai priemonė, kuri ramina, stabilizuoja ir padeda grįžti į save. Sujungus muziką, dainas ir judesį, galime grupėje vaikams padėti išstresuoti, išploti, iššokinėti susikaupusią įtampą ir emocijas. Tam labai tinka dainelės, kurios vaikus įtraukia dalyvauti ne tik dainuojant, bet ir atliekant tam tikrus veiksmus. Tinkamos dainelės: „*Atsitypk, atsistok*“, „*Jeį patinka ši dainelė daryk taip ...*“, „*Vabaliukų dainelė*“, „*Piratų mankšta*“, „*Aram sam sam*“, „*Autobuso ratai*“ ir kt.

„Atsitūpk, atsistok

Dar kartelį tūpk ir stok.

Su kojytėm trep trep trep.

Su rankytėm pliaukšt, pliaukšt, pliaukšt“

Jeį patinka ši dainelė, tai paplok.

Jeį patinka ši dainelė, tai paplok.

Jeį patinka ši dainelė, tai dainuoki per dienele,

Jeį patinka ši dainelė, tai paplok.

Pakartojimai (patrepsėk, šauk valio, pakartok ir kt. variacijos).

Šias ir kitas paminėtas daineles galima rasti:

„Piratų mankšta“ <https://www.youtube.com/watch?v=Veb2aqddbbk>

„Atsitūp, atsistok“ <https://www.youtube.com/watch?v=3wjyWn2-Ww>

„Vabaliukų dainelė“ <https://www.youtube.com/watch?v=pnGe74a2OB0>

„Jeį patinka ši dainelė“ <https://www.youtube.com/watch?v=Orhy9tHLeLs>

„Aram sam sam“ <https://www.youtube.com/watch?v=oN9i3Vn715s>

„Autobuso ratai“ <https://www.youtube.com/watch?v=kap24WXgt-E>

Naudingos nuorodos:

- ♣ Lietuvių liaudies, tradicinių ir šiuolaikinių dainelių rinkinys „PUČIA VĖJAS“, skirtas ikimokyklinio amžiaus vaikams. Dauguma dainų ir eilėraščių atliekami su judesiais bei atkartojimais. https://www.youtube.com/playlist?list=PL2L3ZKgR6WH7-9GmovKqPhBWTIC_Z1hTN
- ♣ PIKU ramūs vaikai. Meditacinės istorijos vaikams, čia galima rasti įvairių meditacinių pasakojimų: „Gerumo kibirėlis“, „Užburtas rudens miškas“, „Stebuklingas burbulų pūtiklis“, „Slaptas sodelis“ ir kt. https://www.youtube.com/channel/UCByh45MzBw_Zu-NcUe67wg

8. PROBLEMŲ SPRENDIMO ĮGŪDŽIAI. SAVIREGULIACIJA

Jau ikimokyklinio amžiaus vaikai gali veiksmingai mokytis ir įgyti problemų sprendimų įgūdžių (Statton&Hammond, 1997).

Ankstyvajame amžiuje vaikai susiduria:

- su įvairaus sudėtingumo problemomis (kūdikystėje pasiekiant lovytėje kabantį žaisliuką, pasirenkant žaisti su mašinėlėmis ar statyti bokštą; penkiamečiui kylantis nenumaldomas noras dabar turėti kito vaiko rankose laikomą naują robotą).
- įvairaus pobūdžio, sričių (kognityvinės ar bendravimo/socialinės) problemomis;
- įvairiose aplinkose (namuose, darželyje, kieme) kylančiomis problemomis.

Jie mokosi priimti sprendimus (padedant suaugusiajam, vyresniam vaikui, bendraamžiui, ar savarankiškai) ir įvertinti/priimti su pasirinktu sprendimu susijusias pasekmes.

Vaiko gebėjimai spręsti problemas priklauso nuo:

- amžiaus (kuo mažesnis vaikas tuo sprendimus labiau lemia emocijos, intuicija);
- individualios kognityvinės, socialinės ir emocinės brandos;
- suaugusiųjų elgesio pavyzdžio (Ar suaugęs pasirenka būti šalia vaiko, padėti jam ieškoti sprendimų (klausiant, diskutuojant) ir padrąsinti juos priimti. Ar atvirkščiai pasirenka – primygtinai siūlyti savuosius sprendimus, slopinti vaiko iniciatyvą ieškant variantų bijant dėl galimų neigiamų pasekmių („aš geriau žinau ir suprantu“), tiesiog priimti sprendimą už vaiką ar jam nurodyti kaip elgtis („neimk, čia ne tavo“, „atsiprašyk, susitaikyk“, „apsikabink draugą“), eliminuojant vaiką iš probleminės situacijos.
- vaiko problemų sprendimo patirties (menka patirtis, nes dėl baimės suklysti jis nelinkęs spręsti problemų, jas ignoruoja ar perleidžia sprendimo atsakomybę bendraamžiui („čia jis man neduoda“) ar suaugusiajam; stokojo tinkamo suaugusiojo pavyzdžio, žinių ir įgūdžių).

Suaugusiojo vaidmuo mokant vaiką tinkamų problemos sprendimo būdų:

- savo pavyzdžiu (kalba, elgesiu, emocine raiška) rodantis vaikui problemų sprendimo įgūdžius kasdienėse situacijose;
- kantrus, išmintingas, pasitikintis vaiko galiomis palydovas padedantis suvokti elgesio motyvus, jam svarstant ir priimant sprendimus ir su tuo susijusias pasekmes. Ne sprendimų priėmėjas už vaiką. Kas priėmė sprendimą - tas ir prima pasekmes;
- leidžiantis suprasti vaikui, kad visas problemas galima spręsti, o sunkumus įveikti;
- suteikiantis vaikui galimybes rinktis iš kelių alternatyvų;
- suteikiantis vaikui pakankamai laiko svarstyti ir priimti sprendimą;
- keliantis vaikui mąstyti skatinančius klausimus;
- leidžiantis klysti. Paguodžiantis ir atjaučiantis, palaikantis priimant sprendimo nemalonias pasekmes.

Vaikas, įgydamas žinių ir problemų sprendimo įgūdžių :

- stiprina pasitikėjimą savimi, savigarbą, savarankiškumą;
- mokosi prisiimti atsakomybę (išgyventi ir nemalonias priimto sprendimo pasekmes).

Šio amžiaus vaikai mokomi 4 problemos sprendimo įgūdžio žingsnių:

	<p>1. AR TAI PROBLEMA? KAIP AŠ JAUČIUOSI?</p> <p>Jeigu vaikas esamoje situacijoje atpažįsta, kad jaučiasi nesmagiai (pyktį, nusivylimą), tai ženklas jam, kad tai yra probleminė situacija. Tad čia svarbu plėtoti vaiko emocinį žodyną, kad galėtų įvardinti kaip jaučiasi. Kai atpažįsta, kad tai problema, jis jau gali apie ją kalbėt. Pasakyti, kokios galimos tokio jausmo(ų) priežastys. Apibūdinti situaciją, kurioje jausmas kilo.</p>
---	--

	<p>2. GALVOJU!</p> <p>Nusiraminu.</p> <p>Kokie galimi problemos sprendimo būdai (išeitys)?</p>
	<p>4. SVARSTAU, RENKUOSI IR PRIIMU SPRENDIMĄ</p> <p>Galimų problemos sprendimo būdų (išeičių) įvertinimas: „ Kas bus jeigu...“</p> <p>Klausimai, kurie padėtų nuspręsti, ar pasirinktas būdas (išeitis):</p> <ul style="list-style-type: none"> - Saugus. (kas gali nukentėti?) - Teisingas. - Kaip kiekvienas jausis?
	<p>5. VEIKIU TAIP KAIP NUSPRENDŽIAU</p> <p>Pasirinktą teisingiausią sprendimą išbandau.</p>

Žaidimai problemos atpažinimui - tai žaidimai, kuriuose vaikai galėtų praktikuotis atpažindindami ir papasakodami apie problemą. Tinkami įvairūs kortelių, stalo ir vaidmeniniai (lėlių) žaidimai.

Paveikslėlių žaidimas: „Kokia tai problema?“

Eiga: Paprašome vaikų iš žurnalų iškirpti ar patys iškerpame įvairių paveikslėlių, kuriose vaizduojamas įvairios socialinės problemos.

Paskui vaikų prašome pasakyti kokią problemą jie mato paveikslėlyje? Jeigu nepavyksta įvardinti, tuomet prašome pasakyti ką mato paveikslėlyje? Kaip jaučiasi paveikslėlyje žmonės? Iš ko tai sprendžia (veido mimikos, kūno judesių)? Kokius problemos sprendimo būdus vaikai

pasiūlytų žmonėms?

Siūlomus sprendimus vaikai galėtų parinkti iš pasirinktinių pasiūlytų būdų lentelės ar galėtų nupiešti naujų.

Vaikams lengviau būna savo problemą atpažinti/ įvardinti paveikslėliuose kaip kitų problemą. (pvz.; Problema: „Kiti vaikai nepriima šito vaiko žaisti“ - „, Aš norėčiau žaisti su vaikais“ Galima diskutuoti ir kviesti vaiką ieškoti įvairiausių šios problemos sprendimų būdų).

Skaityti knygas, kalbėti, vaidinti ir piešti problemas, iškilusius sunkumus, siūlyti savo įveikimo būdus.

Knyga Kobi Yamada. Ką daryti susidūrus su problema? (Apkabink mėnulį, 2019)

Ši knyga ragina ne vengti ir neauginti problemos, kol ji taps nepakeliama, sunki, o stoti su ja į kovą ir aptikti viduje slypinčią šviesią galimybę. Galimybę išmokti ir tobulėti, augti.

Žaidimas „ Obuolio dalybos“

Eiga: Auklėtoja atneša vieną obuolį į grupę ir prašo vaikų padėti jai išspręsti problemą - padalinti šį obuolį visiems grupės vaikams. Kviečia vaikus

sugalvoti kuo daugiau idėjų, kaip tai padaryti. Ji pati gali provokuoti vaikus sakydama: „O jeigu aš padalinčiau šį obuolį pusiau? Tai kas tada būtų?, „Teisingai pasielgčiau?“ „Kaip reiktų pasielgti“, „Kaip jausis obuolio negavę/gavę vaikai?“

Galima pasižiūrėti ir su vaikais aptarti senosios animacijos filmuką „Du godūs meškiukai“ problemos sprendimo kontekste.

Problemos sprendimo įgūdžių mokymas labai susijęs su vaiko **savireguliacijos** vystymusi.

Savireguliaciją apima 3 komponentai:

- dėmesio lankstumas (kaip vaikas geba klausyti ir atlikti suaugusiojo prašymus, perkelti dėmesį nuo vienos veiklos prie kitos, atlikdamas tikslingą veiklą ignoruoti išorinius aplinkos dirgiklius),
- darbinė atmintis (kaip vaikas geba prisiminti ženklus („stop“), nuorodas, instrukcijas (atėjus į grupę ryte pasisveikinti ir pan.)),
- impulsų kontrolė /slopinimas (kaip vaikas geba sustoti ir pasirinkti tinkamesnę veiksmą užuot pasielgęs netinkamai (uzuot smogęs draugui, kuris paima jo žaislą sako „Sustok. Čia mano!“), nusiraminti apimtas pykčio/ liūdesio ar kito jausmo, laukti ar atidėti norą/malonumą).

Jaunesnio nei ketverių metų amžiaus vaiko smegenų kaktinė skiltis nėra tiek išsivysčiusi, kad leistų numatyti ateities perspektyvą, tad jam išlaukti savo eilės ar atidėti noro pildymą reikia milžiniškų pastangų. Smegenų sritys atsakingos už impulsų slopinimą nėra dar pakankamai subrendusios. Išlaukti savo eilės pažaisti norimu žaislu padėtų laikmatis ar dainelė, t.y. aiški laukimo trukmė. Pagalvoti drauge su vaiku „Ką galiu daryti kol laukiu?“

Žaismingais ir smagiais žaidimais bei veiklomis ikimokyklinio amžiaus vaikai gali ugdyti pagrindinius savireguliacijos įgūdžio komponentus: dėmesį, darbinę atmintį ir slopinamąją kontrolę. Tuomet jis galės išsiugdyti įgūdį – sustoti, mąstyti ir veikti. Vaikas įgis naujų prosocialių elgesio būdų ir juos taikys (praktikuotis) tik jam saugioje, palaikančioje aplinkoje. Kur nėra gėdinamas.

Atvejo pavyzdys

Penkiametis Joris „Kiškučių“ grupėje žinomas kaip berniukas, kuris nuolat stumdomi. Joriui nepatinka, kai kiti vaikai stovi pernelyg arti jo ar prie jo liečiasi. Jis jautrus savo asmeninės erdvės „pažeidimams“. Dėl tokio jo elgesio bendraamžiai jo vengia. Kartais vadina „stumdžium“. Iš bendraamžių girdimi pasisakymai: „Aš neduosiu Joriui rankos, nes jis Stumdžius“, „Nenoriu, kad Joris eitų už manęs, nes jis vėl pastums“ ir pan.

Popietė. Vaikai ruošiasi eiti į lauką, tad visi jau apsirengę sustoja vorele prie išėjimą žyminčios linijos ir lūkuriuoja dar besirengiančių. Joris stovi eilėje. Staiga pastumia rankomis į šalį prieš save stovintį Igną, kuris atsiremia į jau stovinčius vaikus. Ignas atsisukęs garsiai sako: „Tu pastumei mane. Nekenčiu tavęs“....

Galimos auklėtojos reakcijos (jausmai, kalba ir veiksmai):

1. Ji prieina prie Jorio ir paima jį už rankos. Sako Joriui: „Matai, tu vėl pastūmei Igną. Negražu taip. Jam nepatinka kai tu taip elgiesi. Dabar eisim į eilės galą. Kai visi išeis, tada galėsi eiti ir tu. Duok man ranką.“ Ignui auklėtoja sako: „Matai, vėl Joris netinkamai elgėsi. Nekreipk dėmesio į jį“. Ima Jorį už rankos ir nusiveda į eilės galą.

Poveikis: Auklėtojos kalba ir veiksmai tik nutraukė netinkamą Jorio elgesį. Tačiau nesudarė galimybių šioje situacijoje Joriui įgyti naujų ar pritaikyti jau žinomų tinkamesnių prosocialių veiksmų (pvz.: paprašyti Igno pasitraukti į priekį ir pan.), kai jis jaučiasi nejaukiai dėl pernelyg mažos jo asmeninės erdvės. Auklėtoja nekreipia dėmesio nei į Ingo nei į Jorio jausmus. Žinutė, kurią gauna Ignas, tai „kai su tavim elgiasi kitas netinkamai, tai tu ignoruok jaučiamus jausmus (susierzinimą, pyktį), tiesiog nekreipk dėmesio“. Joris tikriausiai eilinį kartą jaučiasi nesuprastas, dėl savo impulsyvumo, jautrumo pernelyg artimam fiziniam kontaktui.

2. Prieina prie Jorio ir Igno. Sako: „Ignai, ar tu supykai, kai Joris tave pastūmė?“. Sulaukus Igno atsakymo pasiūlytų – „Galėtum tai pasakyti Joriui.“ Kai Ignas, pasakytų, jog jam nepatiko, kad Joris jį pastūmė. Jis jaučiausi piktas. Auklėtoja sulaukia Jorio reakcijos, tačiau neverčia berniuko atsiprašyti. Ji kviečia Jorį pagalvoti kokių idėjų/pasiūlymų turėtų šiai problemai spręsti. Kokios pasekmės būtų jeigu pasielgtų kaip sugalvojo. Auklėtoja stebi, kad berniuko elgesys būtų prosocialus, kol siūlo idėjas. Paskui auklėtoja apžvelgia situaciją, kylančius jausmus: „Stovėti ir laukti eilėje yra sunku. Tiesa? Kartais aš noriu stumti kitą, nes man mažai

vietos. Aš prisimenu, kad reikia paprašyti priekyje stovinčio paeiti į priekį ir tiesiog laukti“. Kviečia Jorį pasielgti taip kaip nusprendė.

Poveikis: Auklėtoja savo žodžiais ir veiksmais pripažįsta, kad tinkamai elgtis stovint eilėje yra pastangų, savireguliacijos reikalaujantis įgūdis. Ji padeda ir suteikia Ignui palaikomąjį grįžtamąjį ryšį bei galimybę pakeičiant savo netinkamą elgesį (stūmimo veiksmą) žodžiais bandyti dar kartą situacijoje pasielgti tinkamai. Suteikia Ignui galimybę įvardinti kaip jis jaučiasi ir tai Joriui išgirsti. Prisiminti ir praktiškai išbandyti problemos sprendimo principą: sustok – galvok – veik.

Žaidimas: miegas ir linksmybės

Šis žaidimas ugdo visus tris vaiko savireguliacijos įgūdžio komponentus: dėmesingumą ir dėmesio perkėlimo įgūdį (atkreipdami dėmesį į auklėtojos užuominas, kurios leidžia jiems sužinoti kada miegoti ir kada pabusti kartu su auklėtojos nurodymais.); darbinę atmintį (išiminti žaidimo taisykles) ir impulso slopinimo kontrolę (kad sustabdytų vieną veiksmą ir dalyvautų kitame).

Priemonės: pagalvėlės/paklotai atsigulti.

Eiga: Vaikams paaiškinamos žaidimo taisyklės. Kol vaikai girdės auklėtojos dainuojamą lopšinę jie galės gulėti „lovelėje“ (ant pagalvės ar pakloto) ir miegoti. Auklėtoja paniūniuoja lopšinės posmelį ir vaikai pabando pasiruošti miegui „lovelėse“. Kai tik vaikai išgirsta lopšinę, jie turi kuo greičiau grįžti į „lovą“ miegoti. Kai vaikai apsimeta miegantys, auklėtoja pažadina juos sakydama „Ir kai jie nubudo... jie buvo drugeliai!“. Vaikai skraido po kambarį, plasnodami rankomis kaip drugelių sparnais! Kiekvieną kartą, kai auklėtoja uždainuoja lopšinę, vaikams laikas sugrįžti prie savo kilimėlių ir vėl apsimesti miegančiais.

Kitą kartą auklėtoja pakeičia „drugelius“ kitu gyvūnu ar veiksmu (pvz., „Ir kai jie nubudo..... jie šokinėjo aukštyr ir žemyn“ arba „Ir kai jie nubudo..... jie vairavo traukinį“). Veiksmai gali būti parinkti pagal grupės vaikų interesus/ temas (pvz., „Ir kai jie nubudo..... jie trypciojo kaip tiranozaurai“ temoje apie dinosaurus ar „Ir kai jie nubudo jie kiekvienam sutiktam sakė „Labas“)

Žaidimo 1 variantas

Eiga: Auklėtoja pamėgina pateikti pabudimo užuominas skirtingais būdais. Vietoje to, kad pasakytų gyvūno pavadinimą ji pavaizduoja gyvūną. Vaikai turi atspėti gyvūną ir tik tada pradėti judėti (pvz.: „Ir kai jie nubudo ... jie (rodo kaip lesa)“. Šiuo atveju vaikams būtina sustoti, pažiūrėti ir pagalvoti apie mokytojo judesius prieš dalyvavimą. Kai supras iš rodo veiksmo, kad tai paukštis, galės pradėti skraidyti.

1 žaidimo variantas padės vaikams įgyti aukštesnio lygio savireguliacijos įgūdžius: išgirsti kai baigiasi dainelė (dėmesys) → atkreipti dėmesį į auklėtojos veiksmus (impulso iškart judėti nuslopinimas ir dėmesys) → atsiminti koks gyvūnas lesa (darbinė atmintis).

Žaidimo 2 variantas

Priemonės: trijų spalvų trys popieriaus lapai (pvz., raudono, geltono, mėlyno) su gyvūnų paveikslėliais vienoje pusėje (pvz., raudoname - gyvatės, žaliame - dramblio, geltoname - papūgos). Vyresnio amžiaus vaikams galima parinkti 5 spalvų lapus.

Eiga: Sustojus dainuoti lopšinę auklėtoja parodo vaikams vieną iš paveikslėlių. Atpažinę turi pradėti judėti kaip nupieštame paveikslėlyje juda gyvūnas. Po kelių žaidimo ratų, apverčia paveikslėlius, kad vaikai galėtų matyti tik spalvas, o ne gyvūnus. (pvz., „Rodau žalios spalvos lapą, o koks gyvūnas buvo nupieštas ant mėlynos spalvos?“).

2 žaidimo variantas daugiau nukreiptas į dėmesį ir darbinės atminties įgūdžius tam, kad prisimintų, kurį gyvūną atitinka kuri spalva.

Naudingos nuorodos

Knygos:

Asta Blandė, Eglė Gudalienė Ypatingas vaikas: vienas ar kiekvienas? Šviesa, 2017 Knygoje autorės aptaria daug įvairių vaiko vystymuisi svarbių temų. Viena jų - sudarytas sąlygas vaikams nuo mažens atpažinti ir priimti iškilusius sunkumus; suprasti, kad jie yra įveikiami bei patiems priimti sprendimus ir jų pasekmes.

Magan M. McClelland, Shauna L. Tominey STOP, THINK, ACT Integral Self – Regulation in the Early Childhood Classroom. Routledge, 2016 Knygoje autoriai nagrinėja mažų vaikų savireguliacijos vystymąsi.

Kitos nuorodos

<http://csefel.vanderbilt.edu/>

LITERATŪRA

1. Adriany, V. (2019). 'I don't want to play with the Barbie boy': Understanding Gender-Based Bullying in a Kindergarten in Indonesia. *International journal of bullying prevention*, Vol. 1 (4), p. 246-254. [žiūrėta 2022-01-21]. Prieiga internete: <https://link.springer.com/article/10.1007/s42380-019-00046-2>
2. Cameron, D. L., Kovac, V. B. (2017). Parents and preschool workers perceptions of competence, collaboration, and strategies for addressing bullying in early childhood. *Child Care in Practice*. [žiūrėta 2022-01-17]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4400/10.1080/13575279.2016.1259156>
3. Douvlos, C. (2019). Bullying in Preschool Children. *Psychological Thought*, Vol. 12 (1), p. 131–142. [žiūrėta 2022-01-17]. Prieiga internete:
4. https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4655/primoexplore/fulldisplay?docid=TN_cdi_doaj_primary_oai_doaj_org_article_613ba463645b4eac82e747cb20d350f2&context=PC&vid=KU&lang=lt_LT&search_scope=KU&adaptor=primo_central_multiple_fe&tab=default_tab&query=any,contains,Bullying%20in%20Preschool%20Children&offset=0
5. Helgeland, A., Lund, I. (2017). Children's voices on bullying in kindergarten. *Early Childhood Education Journal*, Vol. 45 (1), p. 133-141. [žiūrėta 2022-01-21]. Prieiga internete: Children's Voices on Bullying in Kindergarten (unit.no)
6. Ilola, A. M., Lempinen, L., Huttunen, J., Ristkari, T., Sourander, A. (2016). Bullying and victimisation are common in four-year-old children and are associated with somatic symptoms and conduct and peer problems. *Acta Paediatrica*, Vol. 105 (5), p. 522-528. [žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4415/doi/full/10.1111/apa.13327>
7. Kerulienė, I., Užpurvytė, A. (2017). Patyčių apraiškos 3–6 metų vaikų grupėje. Iš Žemgulienė, A. (sud.) *Pasaulis vaikui: ugdymo realijos ir perspektyvos. Tęstinis mokslo straipsnių leidinys. 6 tomas*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, p. 33-42. [žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga internete: [Pasaulis_vaikui_V_2017.indd](#) (elaba.lt)
8. Kim, J. H., Hahlweg, K., Schulz, W. (2021). Early childhood parenting and adolescent bullying behavior: Evidence from a randomized intervention at ten-year follow-up. *Social Science & Medicine*, Vol. 282. [žiūrėta 2022-01-24]. Prieiga internete:

<https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4417/science/article/pii/S0277953621004469?via%3Dihub>

9. Lee, S. H. (2020). Kindergarten teachers perspectives on young children's bullying roles in relation to dominance and peer relationships: A short-term longitudinal approach in South Korea. *International journal of environmental research and public health*, Vol. 17 (5). [žiūrėta 2022-01-21]. Prieiga internete: IJERPH | Free Full-Text | Kindergarten Teachers' Perspectives on Young Children's Bullying Roles in Relation to Dominance and Peer Relationships: A Short-Term Longitudinal Approach in South Korea (mdpi.com)
10. Repo, L., Sajaniemi, N. (2015) Prevention of bullying in early educational settings: pedagogical and organisational factors related to bullying. *Early childhood education journal*, Vol. 23 (4), p. 461-475 [žiūrėta 2022-01-29]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4400/10.1080/1350293X.2015.1087150>
11. Saracho, O. N. (2016). Bullying prevention strategies in early childhood education. *Early childhood education journal*, Vol. 45 (4), p. 453-460 [žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:5030/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=6eb626d8-d7d9-4b68-9071-06dea47d37a0%40redis>
12. Saracho, O. N. (2017). Bullying: young children's roles, social status, and prevention programmes. *Early Child Development and Care*. Vol. 187(1), p. 68-79 [žiūrėta 2022-01-30]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4400/10.1080/03004430.2016.1150275>
13. Sawyer, J., Mishna, F., Pepler, D., & Wiener, J. (2011). The missing voice: Parents' perspectives of bullying. *Children and Youth Services Review*, 33, 1795-1803. doi:10.1016/j.childyouth.2011.05.010
14. Skoglung, R. J. (2020). Beyond Bullying: Understanding Children's Exploration of Inclusion and Exclusion Processes in Kindergarten. *Children's Exploration and Cultural Formation*, p. 29-45 [žiūrėta 2022-01-29]. Prieiga internete: https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-030-36271-3_3
15. Soderstrom, A., Hultman, A. L. (2016). Preschool work against bullying and degrading treatment: experiences from an action learning project. *Early years*, Vol. 37 (3), p. 300-312. [žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4418/doi/full/10.1080/09575146.2016.1194374>
16. Swit, C. S. (2018). Early childhood educators and parents perceptions of bullying in preschool. *Journal of Psychology*, Vol. 47 (3), p. 19-27. [žiūrėta 2022-01-17]. Prieiga internete:

internete: <https://www.psychology.org.nz/journal-archive/Early-Childhood-educators%E2%80%99-and-Parents%E2%80%99.pdf>

17. <https://www.specializuotospagalboscentras.lt>
18. 3. Boyd, D., Bee, H. (2011). *Augantis vaikas*. Vaistų žinios.
19. 4. Braslauskienė, R., Jonutytė, L. (2005). *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijose*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
20. 6. Cirtautienė, L., Meslinienė, G. (2014). *Žaidžiu jausmus: pyktis. Metodinis leidinys*. Kaunas: Print Easy.
21. 7. Čekuolienė, E. (2014). *Augi(ni)mo psichologija*. Vilnius: Alma littera.
22. 8. Černius, V. (2006). *Žmogaus vystymosi kelias: nuo vaikystės iki brandos*. Kaunas: Pasaulio lietuvių centras.
23. 9. Erkert, A. (2011). *Žaidimai agresijai įveikti*. Vilnius: Presvika.
24. 13. Juozulynas, A., Jurgelėnas, A. (2012). Vaikų agresyvaus elgesio priežastys. *Visuomenės sveikata*, 4 (59).
25. 14. Jurkevičienė, G. (2016). Vaiko pyktis: 12 patarimų tėvams, kaip mokinti valdyti emocijas. [interaktyvus] [žiūrėta 2017-12-10].
26. 16. Kairienė, B. (2013). *Agresyvaus tėvų elgesio su vaikais prevencijos prielaidos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
27. 17. Legkauskas, V. (2013). *Vaiko ir paauglio psichologija*. Vilnius: Vaga.
28. 20. Monkevičienė, O., Banevičiūtė, B., Bujanauskienė, V. ir kt. (2015). Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Ikimokyklinio ugdymo metodinės rekomendacijos.
29. 21. Raine, A., Lai Chu Fung, A. (2014). Low Heart Rate as a Risk Factor for Child and Adolescent Proactive Aggressive and Impulsive Psychopathic Behavior. *Aggressive Behavior*. [interaktyvus] [žiūrėta 2022-05-09] Prieiga internete: <http://web.b.ebscohost.com.db.kaunokolegija.lt/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=8ba5f1a4-6802-41e5-ab27-56beb2cef567%40sessionmgr101>
30. 22. Reid, L. (2010). *Vaikų nerimas. Kaip įveikti jį be vaistų ir terapijos*. Vilnius: Baltos lankos.
31. 23. Theriault, C. (2009). *Vaikų konfliktai: kaip ugdyti savarankiškumą*. Vilnius: Baltos lankos.
32. 24. Tifenbacher, A. (2012). *Kodėl mano vaikas kaprizingas? Kaip sumaniai elgtis sunkiais vaiko vystymosi etapais*. Vilnius: Ramduva.

33. 25. Žukauskienė, R. (1997). Agresyvaus jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų elgesio raidos ypatumai. *Psichologija*, 1997 Nr.17. [interaktyvus] [žiūrėta 2022-05-20] Prieiga internete: <http://www.zurnalai.vu.lt/psichologija/article/view/9019>
- 34.
35. D.Viparytė, E.Bagdonas (2018). 4- 5 metų vaikų agresijos būdai ir jų koregavimo galimybės ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. *MOKSLO TAIKOMIEJI TYRIMAI LIETUVOS KOLEGIJOSE*, 2 Nr.14, p. 43-52 [žiūrėta 2022-05-10]. Prieiga internete:
36. <http://ojs.kaunokolegija.lt/index.php/mttlk/index>

PRIEDAI

1 priedas

REKOMENDUOJAMOS PAPILDOMAI PERSKAITYTI LITERATŪROS SĄRAŠAS:

1. Adriany, V. (2019). 'I don't want to play with the Barbie boy': Understanding Gender-Based Bullying in a Kindergarten in Indonesia. *International journal of bullying prevention*, 1 (4), p. 246-254. [žiūrėta 2022-01-21]. Prieiga internete: <https://link.springer.com/article/10.1007/s42380-019-00046-2>

Šaltinio aprašymas: Šis straipsnis leidžia suprasti patyčių reiškinių ikimokykliniame amžiuje, kylantį dėl lyties. Indonezijoje patyčios, susietos su lytimi, yra vienos dažniausių. Patyčios kyla, kai vaikas elgiasi ne taip, kaip įprastai būdinga jo lyčiai, kai elgiasi netradiciškai. Taip pat straipsnyje analizuojama, kokie mokymai turėtų būti vedami pedagogams, siekiant pašalinti vyraujančią normalizacijos pagal lytį procesą bei homoseksualumo baimę.

2. Auškelytė, O., Valaitienė, A. (2020). Penkerių-šešerių metų vaikų gerumo ugdymas ikimokyklinio ugdymo institucijoje. *Mokslas – Verslas – Visuomenė: dabartis ir ateities įžvalgos V: tarptautinės konferencijos straipsnių rinkinys*. Klaipėdos valstybinė kolegija, p.33-46 [žiūrėta 2022-01-24]. Prieiga internete: https://www.kvk.lt/wp-content/uploads/2021/01/76698097_MAIN.pdf

Šaltinio aprašymas: Straipsnyje teoriškai ir empiriškai išanalizuota tiriamoji problema: kaip ugdomas penkerių-šešerių metų vaikų gerumas ikimokyklinio ugdymo institucijoje. Ikimokyklinio ugdymo institucijoje ugdant penkerių-šešerių metų vaikų gerumą, labai svarbų vaidmenį atlieka pedagogas ir jo rodomas asmeninis pavyzdys. Išskirtos savybės, kuriomis turi pasižymėti pedagogas, ugdantis vaikų gerumą. Pateiktos svarbiausios, efektyviausios vaiko veiklos sritys, kurių metu ugdomas vaikų gerumas, veiksmingiausi metodai ir būdai.

3. Camodeca, M., Coppola, G. (2019). Participant roles in preschool bullying: The impact of emotion regulation, social preference, and quality of the teacher–child relationship. *Social Development*, Vol. 28 (1), p. 3-21. [žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:5026/ehost/detail/detail?vid=0&sid=efb444fe-a1a3-43f3-87e0->

6ba23fa5b66e%40redis&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=134324412&db=a9h

Šaltinio aprašymas: Šiame straipsnyje buvo tiriama, ar emocijų valdymas ir socialinės nuostatos buvo siejami su patyčių dalyvių vaidmenimis, kaip santykių su mokytojais kokybės funkcija. Pagrindinė šio darbo naujovė – mokytojo ir vaiko santykių kokybės susiejimas su patyčių vaidmenimis. Bendros išvados atitinka prierašumo teorijos ir tyrimų prognozes, pagal kurias emocinių santykių su svarbiais globėjais, pvz., ikimokyklinio ugdymo mokytojais, kokybė gali turėti tiesioginės įtakos vaiko socialinei ir emocinei adaptacijai arba sušvelninti, padidinti vaiko pažeidžiamumą.

4. Douvlos, C. (2019). Bullying in Preschool Children. *Psychological Thought*, Vol. 12 (1), p. 131–142 [žiūrėta 2022-01-17]. Prieiga internete:
https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4655/primo-explore/fulldisplay?docid=TN_cdi_doaj_primary_oai_doaj_org_article_613ba463645b4eac82e747cb20d350f2&context=PC&vid=KU&lang=lt_LT&search_scope=KU&adaptor=primo_central_multiple_fe&tab=default_tab&query=any,contains,Bullying%20in%20Preschool%20Children&offset=0

Šaltinio aprašymas: Straipsnyje analizuojama ikimokyklinio amžiaus vaikų patyčių problema, ypatingą dėmesį skiriant ankstyvosios antisocialinio ir agresyvaus elgesio formoms bei teikiami pasiūlymai prevencijai ir intervencijai ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Ikimokyklinio ugdymo pedagogų vaidmuo yra itin svarbus, nes jie turi išmokyti atpažinti ir valdyti ankstyvas agresyvumo formas, atidžiai įvertinti kiekvieną incidentą. Reikalingas pozityvus ugdymo aplinkos kūrimas ir patyčių prevencijos bei intervencijos strategijų taikymas.

5. Helgeland, A., Lund, I. (2017). Children's voices on bullying in kindergarten. *Early Childhood Education Journal*, 45 (1), p. 133-141. [žiūrėta 2022-01-21]. Prieiga internete:
[Children's Voices on Bullying in Kindergarten \(unit.no\)](#)

Šaltinio aprašymas: Straipsnyje aprašomos patyčios Skandinavijos šalyse. Norvegijoje atliktas tyrimas parodė, jog ikimokykliniame amžiuje patys vaikai patyčias vertina neigiamai. Vaikai labiausiai bijo būti atskirti nuo bendraamžių grupės, atskirti nuo bendro žaidimo. Visgi

kiekviename vaikų darželyje bent 1-2 vaikai patiria atstūmimą, o suaugusieji to nepastebi. Straipsnyje taip pat pateikiami patarimai pedagogams, kaip užkirsti kelią vaiko atstūmimui, kaip visus vaikus įtraukti į bendrą žaidimą.

6. Ilola, A. M., Lempinen, L., Huttunen, J., Ristkari, T., Sourander, A. (2016). Bullying and victimisation are common in four-year-old children and are associated with somatic symptoms and conduct and peer problems. *Acta Paediatrica*, Vol.105 (5), p.522-528. [žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4415/doi/full/10.1111/apa.13327>

Šaltinio aprašymas: Straipsnyje tiriamas patyčių paplitimas tarp ketverių metų vaikų, apie kuriuos praneša jų tėvai, patyčių elgesio tipų paplitimas bei sąsajos tarp patyčių elgesio su psichosocialiniais veiksniais. Tyrimas atskleidė, jog tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų patyčių elgesys buvo dažnai nustatytas, tačiau jis yra susijęs su kitomis problemomis. Pateikiamos išvados, jog reguliarų patyčių elgesio patikrinimą reikėtų įtraukti į vaikų sveikatos patikras. Taip pat pabrėžiama, jog patyčių prevencijos programos dažniausiai yra skirtos tik mokyklinio amžiaus vaikams, tačiau labai svarbu yra sutelkti dėmesį jau į ikimokyklinio amžiaus vaikus.

7. Karklytė-Palevičienė, M. (2021). *Vaiko emocinis intelektas. Kaip padėti vaikams pažinti emocijas, pasitikėti savimi ir gerai sutarti su kitais*. Vilnius: Alma littera.

Šaltinio aprašymas. Šioje knygoje susistemintai analizuojama informacija apimanti 2-10 metų vaikų emocinį intelektą. Atskleidžiama, kodėl yra labai svarbu pradėti ugdyti emocines kompetencijas jau nuo ankstyvųjų vaiko gyvenimo metų. Pateikiami konkretūs pavyzdžiai bei rekomendacijos, kaip padėti vaikams pažinti emocijas, pasitikėti savimi ir gerai sutarti su kitais. Knygoje pateikiamos užduotys padedančios vaikams įtvirtinti gautas žinias. Taip pat analizuojamos psichologijos ir neuromokslo sąsajos bei psichologijos žinių pagrindimas neuromokslo žiniomis analizuojant vaikų emocinį intelektą.

8. Larkina, V., Valaitienė, A. (2021). Penkerių – šešerių metų vaikų empatijos ugdymo veiklos ir metodai ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. *Studijos – verslas – visuomenė: dabarties ir ateities įžvalgos*, (VI), p. 72-9-81 [žiūrėta 2022-01-24]. Prieiga internete: <https://doi.org/10.52320/svv.v0iVI.195>

Šaltinio aprašymas. Svarbų vaidmenį penkerių – šešerių metų vaikų emocinei ir socialinei raidai bei empatijos ugdymui turi ikimokyklinio ugdymo įstaiga ir joje dirbantis pedagogas. Straipsnyje teoriniu ir empiriniu aspektais išanalizuotos veiklos ir metodai, naudojamos penkerių – šešerių metų vaikų empatijos ugdymui. Išskirtos efektyviausios veiklos, kurių metu ugdytiniai skatinami mąstyti ir priimti sprendimus, ugdomas gebėjimas sutelkti dėmesį ir išklausti, lavinamas emocijų ir jausmų pažinimas, suvokimas bei jų raiška, sudaromos galimybės empatijos ir tolerancijos vystymuisi.

9. Lee, S. H. (2020). Kindergarten teachers' perspectives on young children's bullying roles in relation to dominance and peer relationships: A short-term longitudinal approach in South Korea. *International journal of environmental research and public health*, 17 (5), 1734. [žiūrėta 2022-01-21]. Prieiga internete: [IJERPH | Free Full-Text | Kindergarten Teachers' Perspectives on Young Children's Bullying Roles in Relation to Dominance and Peer Relationships: A Short-Term Longitudinal Approach in South Korea \(mdpi.com\)](https://www.mdpi.com/1744-4922/17/5/1734)

Šaltinio aprašymas: Straipsnyje aprašomi ikimokyklinio amžiaus vaikų patyčių vaidmenys, susiję su dominavimu ir bendraamžių santykiais, jėgų disbalansu. Patyčių vaidmenys laikui bėgant gali keistis arba vaikas gali išvis nustoti dalyvauti patyčiose. Įveikti patyčias reikėtų atsižvelgiant į skirtingus patyčių vaidmenis. Straipsnyje siūloma pedagogams labiau atsižvelgti į vaikų hierarchiją ir stengtis decentralizuoti galią tarp vaikų.

10. Soderstrom, A., Hultman, A. L. (2016). Preschool work against bullying and degrading treatment: experiences from an action learning project. *Early years*, Vol.37 (3), p.300-312. [žiūrėta 2022-01-20]. Prieiga internete: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4418/doi/full/10.1080/09575146.2016.1194374>

Šaltinio aprašymas: Šiame straipsnyje aprašoma devynių Švedijos ikimokyklinio ugdymo įstaigų patirtis, įgyta įgyvendinant mokymosi projektą prieš patyčias ir žeminantį elgesį. Pagrindiniai tyrimo rezultatai atskleidė, kad ikimokyklinio ugdymo įstaigos, nustatydamos iššūkius su kuriais

susiduria ir galimus gerinimo veiksmus, „pataiko į tikslą“, tačiau prevencijos tobulinimo etape yra retai atsižvelgiama į vaikus ir jų požiūrį. Tyrime taip pat aptariamos didaktinės reikšmės tolesniems ikimokyklinio mokymosi projektams.